

Svein Lund:

Mot straumen

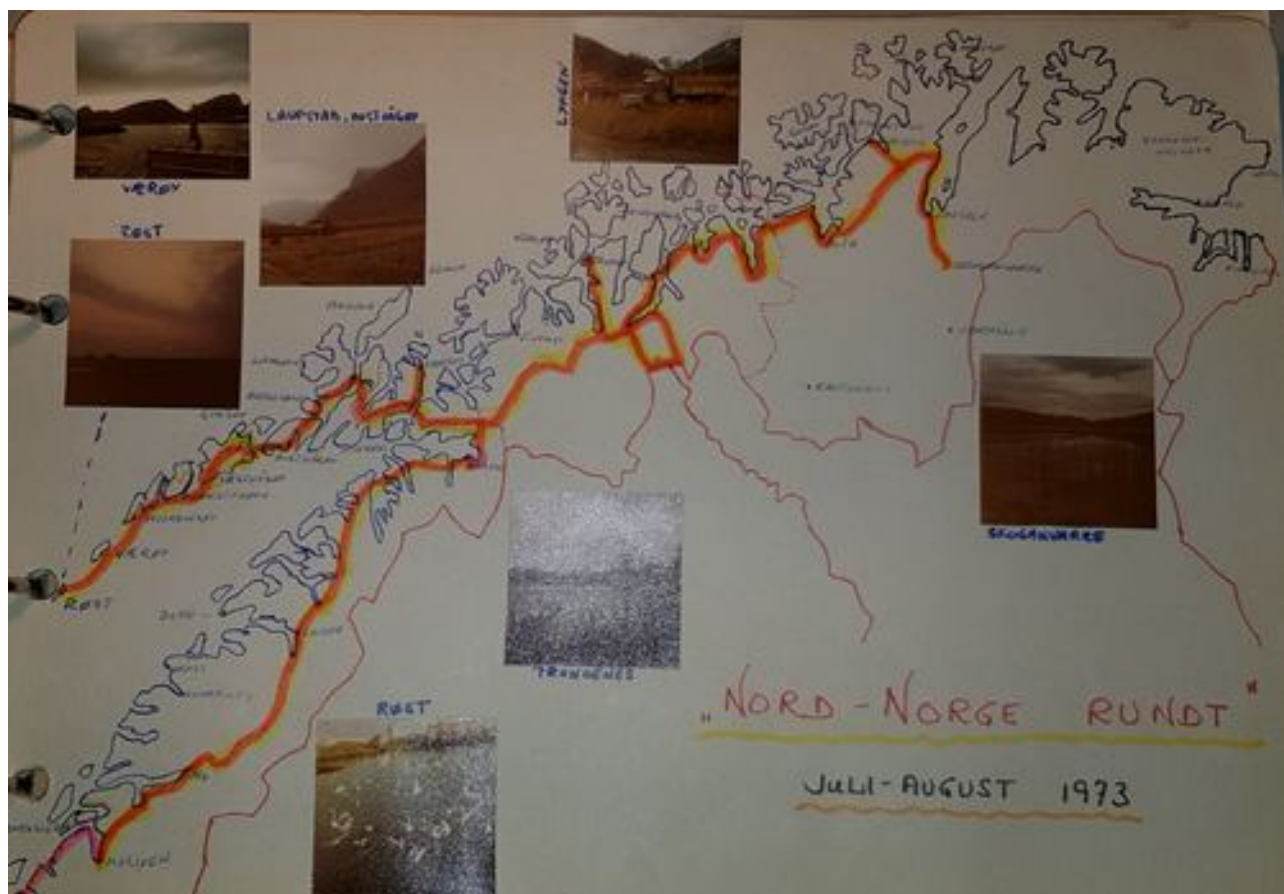
Minner og refleksjonar

Oppdatert pr. 18.05.2026

C. SØRING NORDPÅ

C1. Ein annleis skolebenk

Eg hadde aldri tenkt å vere meir enn eitt år i jobben i Holmestrand, og det var ikkje vanskelig å ta farvel med verken byen eller jobben. Snart 3 år etter at eg gikk ut av gymnaset var tida mogna for meir skolegang, men enno sat skrekken for karakterjag og academia igjen. Korleis lære utan eksamenspress? Jo, sjølv sagt: Folkehøgskole. Begge foreldra mine hadde sjølve gått folkehøgskole og var begeistra for tanken. Og så ville eg ut i verda. Dette var før det var blitt særlig vanlig å dra til utlandet, så det fjernaste ein kunne tenke seg var andre landsdelar i Noreg. 6 år tidligare hadde eg vore med familien til Lofoten, og det hadde gitt meirsmak. Eg ville til Lofoten igjen. I Vågan var det folkehøgskole og eg kom inn der.

Nord-Norge rundt 1973– som innteikna i albumet mitt

Den sommaren haika eg rundt i Nord-Noreg og tok båten heilt ut til Røst. Mens eg var der, hos den inngifta familien, kom det telefon frå familien i Skien. Dei hadde fått melding til adressa mi om at det hadde vore brann på skolen eg skulle starte på og oppstarten var utsett med minst to månadar. Kva så? Løysinga blei Trondarnes folkehøgskole i Harstad, som enno hadde ledige plassar, så eg hamna der i staden. Det var slett ikkje noka dårlig erstatning.

Kor er hammaren, Edvard?

For oss skoleleie var folkehøgskolen virkelig ei frigjoring. Vi lærte for livet, ikkje for eksamen, og nettopp derfor lærte vi. Når eg no ser tilbake på permen med notata og kopiane frå året på "Trofo", er eg reint imponert over alt vi lærte og alt vi fikk gjort. Vi hadde norsk, engelsk, historie, samfunnsfag, økonomisk geografi, religionshistorie og psykologi.

Frå norskfaget hugsar eg spesielt to debattar. Skolen hadde eit fyldig bibliotek, ikkje minst av norsk og særlig nordnorsk skjønnlitteratur. Men det var ein sentral nordnorsk forfattar som mangla: Knut Hamsun. På grunn av haldninga hans under krigen, var alle bøkene hans blitt brent etter krigen, og ingen var skaffa inn igjen seinare. Dette syntest mange av elevane var dumt, eg var da ein av dei få som forsvarte denne bokbrenninga. Eg forstår det fortsatt, men ville nok kanskje ikkje støtta det i dag.

Ein anna debatt som har blitt verande i minnet, trur eg var i faget psykologi. Der kom vi inn på spørsmålet om homofili, som dei fleste syntest var noko svineri. Eg trur eg var den einaste i klassa som våga å forsvare retten til å vere homofil. Reaksjonen fikk eg høre etterpå: – Er han sånn? Det måtte eg da avsanne. Seinare har eg tenkt at det vi skulle ha lest da, var diktet med strofa: "Du skal ikke tåle så inderlig vel, den urett som ikke rammer deg selv." Men eg må seie eg var forferda over kor store fordommene var, også blant vanlige folkehøgskoleelevar.

Lærarane hadde sine planar dei underviste etter, men dei var fleksible og ein kunne godt bytte ut eit emne om vi ønska noko anna. Vi fikk diskutere i timane, og vi hadde valfag som for mange blei like viktige som hovudfaga. For meg var valfaget forming eit gjennombrøt, og eg var på sløyd- og keramikkverkstaden mye meir enn timeplanen tilsa. Eg laga meg små skjærefjøl med innfelte dekorasjonar av tinn. Ei av dei ligg på skrivebordet mitt når eg skriv dette. I stova står bordet og i gangen krakken eg laga og på stovebordet er det store dreidde trefatet. I tillegg kjem alle tinga som blei gitt bort undervegs og dei som tidas tann har gnagd bort på 45 år.

Her har eg samla dei av produkta mine frå Trondarnes, som fortsatt 46 år etter er i bruk i Guovdaqaidnu.

Denne skolen var først og fremst nordnorsk, og nordnorsk kultur, musikk og litteratur hadde ein framtrekande plass både i skolen sitt opplegg og elevane sine sjølvvalde aktivitetar. Dette var i tida for den nordnorske kulturelle oppvakninga og alle kjente og mange song på songen om Edvard som hamra igjen døra og dro frå sjarken og støa til fabrikkhallen. Som søring blei eg i grunnen forbausande godt integrert i gjengen, og betre overgang til Nord-Noreg kunne eg knapt ha fått.

For meg var det mye nytt. Den nordnorske oppvakninga var noko eg aldri hadde opplevd maken til i oppvekstmiljøet mitt. At folk kunne synge og til og med skrive på eiga dialekt! Det eg kanskje ikkje fullt ut forsto da, var kor nytt dette også var for Nord-Noreg og for dei som hadde levd der heile livet. 46 år etterpå les eg i Klassekampen ei bokmelding av ein biografi over ein av heltane frå den gongen: «*Da Jack Berntsen i 1974 ga ut singelen «Kor e hammaren, Edvard», med tekst av Jahn-Arill Skogholt på Mai plateselskap, var det første gang det ble gitt ut ei plate på nordnorsk.*»¹ Det skjedde altså mens eg gikk på Trondarnes, og vi var midt i det.

På folkehøgskolen fikk vi ikkje minst arrangere alt vi sjølv ville. Sjølv sette eg i gang studiesirklar i sosialistisk teori, noko som blei så populært at vi hadde tre studiesirklar gåande på ein gong. Skoleleiinga let oss halde på, om dei ikkje alltid var like begeistra. Eg fikk halde foredrag for heile skolen om studiereisa mi til Albania tre år tidligare. Innhaldet kan ein vel sette spørsmålsteikn ved i ettertid, men det som betydde mest for meg er at eg for første gong sto aleine og snakka til ei så stor forsamling. Folkehøgskolen var eit miljø der vi fikk sjansen, og blei oppmoda til å våge å stå fram. Han bygde opp sjølvtilitt, mens mange andre skolar bare bryt denne ned.

Forfatteren som folkehøgskoleelev. Ganske typisk for tidlig 1970-tal: Langt hår, busserull og merke for 50 miles fiskerigrænse.

Eg gikk samfunns- og sosialfaglinja, og her skulle eg møte ein sosial institusjon som for meg skulle bli ein kontrast til det eg hadde opplevd på Lier sjukehus eit par år tidligare. Vi hadde ei vokes utplassering på sosiale institusjonar, og eg var så heldig å komme på Trastadsenteret i Harstad, ein institusjon der såkalla utviklingshemma elevar fikk utfalde dei kunstneriske evnene sine. Nokre av dei dreiv det svært langt, og verket som eg fikk med meg av Herleik Kristiansen er noko av det gjevaste eg enno har på veggen.

¹ Sissel Henriksen: Kystens trubadur. Klassekampen 07.12.2019.

Herleik Kristiansen: Fualane. Fotoqraferert i heimen i Gdansk, 2020.

Vitnemålet frå folkehøgskolen hadde ingen karakterar i vanlig forstand, men vi fikk ei vurdering etter kor stor interesse og framgang vi hadde synt gjennom skoleåret og etter kor stor interesse vi hadde synt for det sosiale livet på skolen. At eg ikkje kom på topp på nokon av desse, kan nok dels skuldast litt vel stor aktivitet på område rektor ikkje var begeistra for, og når det gjeld det sosiale livet må det innrømmast at eg viste minimal interesse både for korsong og folkedans, så der var det vel fortent med litt trekk. Eg blei da også diska på korprøva, da eg ikkje klarte å synge i takt og med rette tonehøgda mens rektor spela piano.

Folkehøgskolen og omverda

Ein folkehøgskole er gjerne noko for seg sjølv og med at mesteparten av elevane bur på internat, er får dei ofte ikkje så god kontakt med omverda. Vi hadde lite utflukter frå skolen og deltok ikkje som elevar i noko arrangement i byen, utover den nemnde utplasseringa. Det var omverda som fikk komme til oss, i form av at forskjellige fagfolk og kulturpersonligheitar kom på besøk med foredrag.

Trondarnes folkehøgskole låg bare 2-3 km frå Harstad sentrum. Det var innafor gangavstand og dessutan gikk det buss. Og byen hadde aktive lokallag av både Raud Ungdom og AKP(m-l). Eg var med i begge og fikk med meg ein del møter, i den grad dei ikkje kolliderte med stadige kveldsarrangement på skolen. På den tida jobba RU mye med kamp for betre ungdomstilbod, så også i Harstad. Der var i da ein eigen Ungdomsfront, som bl.a. okkuperte eit tomt kommunalt bygg for bruke det som ungdomshus. Eg hugsar eg var innom det okkuperte huset for å helse på og gi støtte, men vi som gikk på folkehøgskolen hadde egentlig ungdomsmiljø godt nok der. I mange krinsar i byen blei Ungdomsfronten oppfatta som ein avleggar av Raud Ungdom, og det var vel ei skulding som ikkje var heilt henta ut av lufta. Når eg no i papira mine finn Ungdomsfronten sitt blad "Vårres meining", ser eg både blant styremedlemmar og redaksjonsmedlemmar fleire kjente namn frå Raud Ungdom-laget.

Forsida på eit nummer av Vårres Meining, avisa til Ungdomsfronten i Harstad,

Konverteringa

Ordet «konvertitt» blir mest brukt om folk som skiftar frå ein religion til ein anna, gjerne frå lutheransk til katolsk kristendom eller frå kristendom til islam. Men i Noreg har vi òg språklige

konvertittar. Dei som har nynorsk som hovudmål på skolen og etter kvart skriv meir og meir bokmål er det vel ingen som kallar konvertittar, dei bare følgjer straumen og minste motstands veg. Ein konvertitt er gjerne ein som tar eit alvorlig val ut frå eiga overtyding, sjølv om det ikkje alltid er populært i nærmiljøet. Å gå den andre vegen, frå bokmål til nynorsk, det er verkeleg ei konvertering, som ein også må forklare og forsvare heile tida.

Når eg no ser tilbake på papira mine frå Trondarnes folkehøgskole, legg eg merke til eit skilje. Omtrent midt i året endrar både stiloppgåver og undervisningsnotat språkform, frå bokmål til nynorsk. Kva var det som skjedde?

Eigentlig kom det ikkje som lyn frå klar himmel. Grunnlaget hadde blitt lagt gjennom mange år. At eg var arvelig belasta spela nok inn. Som nemnd skreiv far min nynorsk når ikkje jobben forplikta han til å bruke bokmål. At folkeskolen eg gikk på brukte bokmål var ikkje verken mitt eller foreldra mine sitt val, det måtte vi bare godta. Nynorsk lærte vi først på ungdomsskolen og da som sidemål, utan at det blei kopla til vår eiga dialekt. For min del prøvde eg å utnytte alle valfrie former så langt som råd, til å skrive eit talemålsnært bokmål og eit talemålsnært nynorsk, i den grad det var råd. Det blei «ho gikk» på bae målføre, ikkje «hun gikk» og «ho gjekk». I den grad eg hadde noko språkpolitisk standpunkt, var det vel nærast for samnorsk.

Så kom eg til Harstad og Trondarnes. Folkehøgskolen var ei i alle fall halvt nynorsk øy i bokmålsland. Rektor og omlag halvparten av lærarar ved skolen skreiv konsekvent nynorsk, og brukte det i tavleundervisning og alt dei skreiv til elevane. Det var mitt første møte med folk som skreiv nynorsk frivillig av overtyding, ikkje fordi dei var vakse opp i Setesdalen, Øvre Telemark eller Vestlandsbygder eller betalt for å gi sidemålsundervisning. Samtidig skjedde det ein kan kalle ei målpolitisk oppvakning blant delar av ungdommen i Harstad. Dei var kanskje ikkje så veldig mange, men dei var der, ungdommar på 16–20 år som frivillig gikk over frå å bruke bokmål til nynorsk. Eg hugsar enno den kjensla eg fikk da eg fikk innkalling til møte i Harstad Raud Ungdom, på nynorsk skrive av ei som eg visste måtte ha hatt bokmål på skolen. Det var altså mogleg å skifte. Kvifor ikkje eg?

Motivasjonen for konvertering var dobbel: Den nasjonale som sa at bokmålet kom frå dansk og at nynorsk var bygd slik eit skriftspråk skulle vere, på grunnlag av dialektane. Og så den meir språklige: Nynorsken var nærare til dialekten, ein uttrykte seg derfor betre på denne. Det siste argumentet opplevde eg at i alle fall passa godt på dialekten i Harstadorrådet, om kanskje ikkje like klart i Skien eller i Finnmark. Mållaget var offensivt og radikalt, særlig målungdomen, med parola «Nynorsk som einaste riksmål i landet!» Jo meir eg tenkte, jo klarare blei det: Skulle eg velje skriftspråk sjølv, måtte det bli nynorsk. Og kvifor skulle eg ikkje kunne velje?

På Trondarnes blei konverteringa mi bare godt tatt i mot av lærarane og eg møtte heller ingen negative reaksjonar frå medelevar. Da eg året etter flytta til Finnmark, blei det noko verre. Her var ein svært uvant med nynorsk og vrangforestillingane større. «– Korleis er det», sa ein av lærarane i vidaregåande skole til meg, «har du nynorsk som bokmål, du?». Etter kvart måtte eg renonsere litt på nynorskbruken, og endte med å skrive nynorsk når eg skreiv for eigen del, og bokmål når eg skreiv på vegne av institusjonar og organisasjonar. Det blei altså ikkje eit konsekvent språkskifte ein gong for alle, men eit språkskifte nesten kvar dag eller i alle fall kvar veke. Med det resultatet at det ikkje alltid har vore lett å halde språka frå kvarandre og skrive kvart av dei konsekvent. Meir enn ein gong har eg spurt meg sjølv: Var det verdt strevet? Når eg ser tilbake er eg faktisk ikkje sikker. Eg har skrive bøker på nynorsk, bøker på bokmål og bøker med artiklar vekselvis på begge språka. Men eg var ikkje i tvil om at denne forteljinga om livet mitt måtte bli på nynorsk. Det er framleis hjartespåret.

Jubileet

I 2023 var det eit halvt hundreår sidan vi starta på Trofo, og det måtte feirast. Frå nær og fjern møttest vi på vår gamle skole til eit par uforglømmelige dagar. I det høvet måtte eg skrive ein liten prolog som eg framførte på festen:

Trondarnes folkehøgskole 1973-2023 – Nokre tankar av Svein Lund

*Ut, vil jeg! ut! - å så langt, langt, langt – over de høye fjelle!
Her er så knugende, tærende trangt, og mitt mot er så ungt og rankt*

Orda er frå vår store nasjonalskald Bjørnstjerne Bjørnson, og nettopp slik trur eg vi kjente det mange av oss som tidlig på hausten 1973 pakka den mest nødvendige bagasjen og la vi veg mot Harstad og Trondarnes.

For min del pakka eg ikkje meir enn eg fikk i ryggsekken, og så haika eg nordover. Store delar av sommaren reiste eg rundt i Nord-Norge, frå Porsanger og Kvalsund til Røst og til Skibotn og vandring i fjellet over treriksrøysa. Heilt aleine. 6 år tidligare hadde eg vore med familien på ferietur til Lofoten, og sidan da visste eg at eg ville tilbake til Nord-Norge. Men korleis få til det? Det nærma seg no tre år sidan eg var gått ut av Skien gymnas med dei dårligaste karakterar som er å oppdrive og med eit intenst hat til heile det akademiske og karakterbaserte skolesystemet. Eg prøvde meg som ufaglært pleiemedhjelpar og industriarbeidar, men kjente meir og meir på lysta til å lære noko meir. Men eg klarte ikkje den skolen eg kjente. Løysinga blei folkehøgskole. Begge foreldra mine hadde gått folkehøgskole og dei støtta heilhjarta ideen. Jo, eg kunne gjerne dra nordover. Det var jo bare eit år, så ville eg komme sørover igjen.

Men eg kom ikkje tilbake. Eg var knapt halvferdig på Tro-fo da eg hadde bestemt meg: Eg skulle aldri flytte til Sør-Norge igjen. Og i snart 50 år har det holdt.

Kva var det som fanga meg? Var det naturen, var det kulturen, var det folket? Eg trur det var alt i blanding. På Tro-fo fikk eg oppleve ein fellesskap som eg ikkje hadde opplevd før. Sjølv om eg var langt heimafrå, så var eg heime. På skolen fikk vi lære utan tvang, utan prøver, eksamenar og karakterpress. Vi lærte fordi vi ville lære. Vi kunne komme med ønsker og idear, og vi fikk prøve dei ut. Vi blei tatt på alvor av lærarane, noko eg aldri før hadde opplevd. Det var ikkje vasstette skot mellom linjer og fag. Sjølv hadde eg søkt meg på samfunns- og sosialfaglinja, men dei beste timane hadde eg på snikkar- og keramikkverkstaden, og da eg var ferdig hadde eg så mye sjølvlagde møbler og mindre ting at eg skulle ikkje få det med meg.

Vi kom midt i den nordnorske oppvakninga. Vi sang *Kor er hammaren, Edvard, og Karlsøy i Troms*, og i alle fall vi som kom sørfrå var ikkje riktig klar over kor nytt dette var. Songar på eigen dialekt! Der eg kom frå var det utenkelig og er det fortsatt.

Ved sida av aktivitetane som skolen styrte kunne vi sette i gang ting sjølv. Om nokon hadde eit emne dei ville halde foredrag om, så gjorde vi bare det. For min del sette eg i gang sosialistisk studiesirkel. Ikkje alle lærarane og kanskje særlig ikkje rektor var like begeistra over alt vi gjorde, men dei prøvde aldri å nekte oss.

Det året gjorde noko med meg. Eg hadde til da vore beskjedne, redd for å stå fram og ta initiativ og leiing. Eg hadde aldri vore tillitsvald på skolen. På Tro-fo fikk eg ein sjølvvillit som eg ikkje hadde hatt før. Eg blei ikkje bare vald til elevrådet, men reiste som einaste representant til Manger folkehøgskole på det første møtet for interesseorganisasjon for folkehøgskoleelevar. Eg meldte meg til å halde foredrag, og snakka til eit hundretals elevar og nokre lærarar. Det var det store gjennombrøtet. Da var det gjort. Eg veit ikkje om det hadde skjedd utan Tro-fo.

Vi var vel 1/3 gutar og 2/3 jenter i den mest brunstige alderen, og det var ikkje til å unngå at nokon fikk eit godt auge til kvarandre. Men her var ikkje fridomen like stor. På kvelden blei dørane låst mellom gute- og jenteinternatet, noko som kunne irritere godt på begge sidar av den låste døra. Så like før jul la nokon ein plan. Eg trur det var kjellaren som blei vegen og plutselig var heile gutegjengen over på jenteinternatet. Men kor lenge var Adam i paradiset? Der kom vakta og slukøra måtte vi rusle tilbake, og til jul fikk alle med eit strengt brev til foreldra om det alvorlige brotsverket.

Eg hadde fått sjølvvillit i klassa og i møte, men på eit område var eg like vettskremt – overfor jentene. Eg torde for alt i verda ikkje røpe kven av jentene eg hadde eit spesielt godt auga til. Ja, eg skjulte det så godt at eg ikkje er sikker på om ho veit det enno.

Skolen hadde sin spesielle bakgrunn. Han var den mest nord-norske folkehøgskolen, med

vekt både på Nord og på Norsk. Eidnesane stamma vel i rett linje frå dei gamle norrøne heltane, frå Erling Jarl og Håkon Jarl og dei andre hurtigrutene. I alle fall fikk vi inntrykk av det. Her var Hålogaland og Hålogyminne og ikkje minst her var nynorsk. Sjølv var eg oppvakse mellom nynorsk og bokmål, med at foreldra mine skreiv kvart sitt språk. Skolen var på bokmål, men eg kjente meg aldri riktig heime i språket. Da eg på Tro-fo for første gong fikk undervisning på nynorsk, og samtidig blei kjent med ungdommar i Harstad som sjølv hadde vald å skifte skriftspråk, tok eg spranget. Midt i skoleåret går alle notata mine over frå bokmål til nynorsk. Det blei også eit val for livet.

Eg kan ikkje snakke om skolen utan å nemne det samiske. Det var ikkje noko framtrekande side ved skolen, og eg trur ikkje det var nokon samisktalande elevar det året vi gikk. Likevel var det elevar som hadde samisk bakgrunn, trulig fleire enn dei fleste var klar over. Men vi fikk ei innføring i samisk historie og religion, utan dei vanlige fordommane som var utbreidde i norske miljø i Nord-Norge på den tida. Og dei små glimta vi fikk bidro sterkt til at eg ville vite meir, og året etter søkte meg til Finnmark.

Frå norskfaget hugsar eg spesielt ein debatt. Skolen hadde eit fyldig bibliotek, ikkje minst av norsk og særlig nordnorsk skjønnlitteratur. Men det var ein sentral nordnorsk forfattar som mangla: Knut Hamsun. På grunn av haldninga hans under krigen, var alle bøkene hans blitt brent etter krigen, og ingen var skaffa inn igjen seinare. Dette syntest mange av elevane var dumt, eg var da ein av dei få som forsvarte denne bokbrenninga. Eg forstår det fortsatt, men ville nok ikkje støtta det i dag.

Ein anna debatt som har blitt verande i minnet, trur eg var i faget psykologi. Der kom vi inn på spørsmålet om homofili, som dei fleste syntest var noko svineri. Dette var jo bare eit år eller to etter at homofil praksis var blitt avkriminalisert i Norge. Eg trur eg var den einaste i klassa som våga å forsvare retten til å vere homofil. Reaksjonen fikk eg høre etterpå: – Er han sånn? Det kunne eg ærlig avsaane. Seinare har eg tenkt at det vi skulle ha lest da, var diktet med strofa: *"Du skal ikke tåle så inderlig vel, den urett som ikke rammer deg selv."* Men eg må seie eg var forferda over kor store fordommane var, også blant vanlige folkehøgskoleelevar. Forhåpentlig har det gått noko framover på det området, i alle fall i Norge.

Norskfaget betydde for meg i første rekke at eg fikk lyst å skrive. Det er ikkje mye som sit igjen i minnet, men eg skreiv ei slags novelle ut frå egne opplevingar året før, da eg jobba på Nordisk Aluminium i Holmestrand. Kommentaren til læraren har brent seg fast: Dette er ein god start, du skulle skrive bok. Eg nemner det fordi det var eit av mange eksempel på at lærarane på Tro-fo inspirerte elevane i staden for å trakke dei ned. Eg hadde fått støtte til å skrive og det heldt eg fram med i forskjellige former, sjølv om det tok eit par tiår før det blei bøker av det.

Gjennom samfunns- og sosialfaglinja skulle eg møte ein sosial institusjon som for meg skulle bli ein kontrast til det eg hadde opplevd som pleiemedhjelpar på Lier sjukehus eit par år tidligare. Vi hadde ei vokes utplassering på sosiale institusjonar, og eg var så heldig å komme på Trastadsenteret i Harstad, ein institusjon der såkalla utviklingshemma elevar fikk utfalde dei kunstneriske evnene sine. Nokre av dei dreiv det svært langt, og verket som eg fikk med meg av Herleik Kristiansen er noko av det gjevaste eg enno har på veggen.

Så kom dagen da året var over, og eg hugsar enno tårevåte avskilar på hurtigrutekaia i Harstad, der nokre dro nordover, nokre sørover og andre blei igjen, reiste med buss eller blei henta med bil. For alle vegar spreiddest vi, og for min del har eg bare ein gong fått delta i ei gjenforeining her i Harstad. Utan om det er det vel bare eit tital av elevane som eg har truffe igjen rundt om i landet.

Ballasten eg fikk med meg frå Tro-fo har vore eit grunnlag for alt eg seinare har gjort. Da eg dro vidare hadde eg tre klare tankar: Eg ville bli i nord, eg ville lære meg eit praktisk fag og eg ville bli meir kjent med det samiske. Den kombinasjonen gjorde at eg satt på Trofo og søkte meg til det som da heitte Den samiske yrkes- og husflidsskole i Guovdageaidnu. Der skulle eg få eit år som elev og seinare ti år som lærar, men det er ei anna historie.

Uendelig stor takk til Trondarnes folkehøgskole og til alle dykk som gjorde skoleåret 1973-

74 til ei uforglømmelig oppleving.

Ein bortkomen søring møter den samiske røyndomen

Det var lite som tyda på at eg seinare skulle hamne i Sápmi, den gang da eg voks opp i Telemark på 1950- og 60-talet. Som dei fleste nordmenn i den tida, hadde eg fint lite peiling på det overgrepet som da gikk føre seg mot samefolket i skolen. Eg var vel i 8–9-års alderen da far kom heim frå skolen med Margarethe Wiig si samisk–norske ABC. Eg hugsar enno kor fascinert eg blei av dei fargerike teikningane frå livet på Finnmarksvidda, og ikkje minst av språket med merkelige bokstavar som č, š og t. Denne boka må ha sådd ein lengsel etter å bli meir kjent med dette folket og språket. Nesten femti år seinare skulle eg bli medforfattar av ein artikkel om nettopp denne boka si rolle i samisk læremiddelhistorie.²

Frå Margarethe Wiig's ABC

Den kjennskapen eg i barndomen fikk til samiske forhold kom derfor gjennom bøker og litt gjennom forteljingar frå folk som hadde vore der nordpå. Ein av dei jobba som lærar i lag med far min, og forteljingane hans frå Tana og Nesseby nådde også fram til meg. Omlag 40 år seinare traff eg han igjen og fikk han å skrive ned minna sine til Samisk skolehistorie.³

I barndommen og ungdommen i Sør-Noreg hadde eg knapt treft ein same, i alle fall snakka eg aldri med nokon som eg visste var same og som sto fram som det. Først seinare fikk eg greie på at det faktisk fanst samar også i lokalsamfunnet. Ein av dei, han Andor, jobba som tømmerhoggar i Skien, og hogg blant anna i skogen til ein slektning av meg. Han var visst frå Narvik-området, men nærare bestemt veit eg ikkje.

Eg var 15 år første gongen eg kom nord for det heilnorske Noreg, på ferie med familien til Lofoten. Det var ikkje så mye samisk vi såg etter vegen, men eg hugsar at vi overnatta på eit slags «rom til leige» i grenseområdet mellom Nord-Trøndelag og Nordland. Her kunne vi sjå beitande rein langs vegen og vertinna snakka svært nedsettande om samane. Eg veit ikkje heilt korleis vi fikk høre det, men andre folk på staden kunne fortelje at vertinna vår nok var av samisk avstamming

² <http://skuvla.info/sambok-n.htm>

³ <http://skuvla.info/skolehist/skotte-n.htm>

sjølv. Det første møtet mitt med samar var altså med folk med samisk bakgrunn som hadde gått over på den norske sida og rakka ned på samane. Dengang virka det veldig rart for meg, men etter kvart skulle eg dessverre få fleire møte med det fenomenet.

Det var ikkje i første rekke det samiske, men heller naturen, som trakk meg nordover igjen. Det skulle gå seks år før eg fikk sjansen, da på eiga hand. Eg haika rundt i Nord-Noreg heile sommaren, men nådde ikkje dei områda der det samiske var mest synlig. I Finnmark var ytterpunktta Kvalsund og Skoganvarre i Porsanger, der eg hadde kjentfolk sørfrå.

Om det som skjedde etter ferieturen, har eg skrive i ein artikkel i *Samisk skolehistorie 2*:

«– **Ikkje spør om nokon kan samisk!**

*I 1973 tok eg sekken på ryggen, haika nordover og hamna på Trondarnes folkehøgskole i Harstad. Skolen var prega av norskdom, nynorsk og tradisjonen frå håløyghøvdingane. Hans Eidnes, ein av grunnleggarane av skolen, grunnga i 1914 opprettinga på Trondenes slik: «Og så den gamle historiske tradisjon som er knytt til denne staden! Skulle det ikkje høva at den fyrste **heilnorske og mest nasjonale ungdomsskole** amtet fekk, vart tufta i det gamle Trondarnes og soleis boren oppe av sterke sogeminne» (Mi utheving. SL) Dei aller fleste lærarane ved skolen hadde røtene sine i Sør-Troms og Ofoten, og burde såleis kjenne til samane der. Men den einaste læraren eg kan hugse som nemnde samiske spørsmål, var ein vestlending som fortalte om gammal samisk religion. Ho fortalte at året før hadde ho hatt bruk for omsetting av nokre samiske ord. Da hadde ho spurt i klassa om det var nokon som kunne samisk. Det blei heilt stille. Etter at timen var over, kom to jenter bort til henne og sa at her var det ikkje god tone å spørje ope om nokon kunne samisk. – Og kva var det så vi skulle omsette for deg?*

Dette var første gongen eg opplevde at samiskkunnskapar ikkje var noko ein skulle vere stolt av, men noko ein gikk stille i dørene med. Den dag i dag aner eg ikkje kor mange av medelevane mine som hadde samisk bakgrunn. Trulig var det langt fleire enn den eine som eg forsto var same, men som heller ikkje sa det høgt».

Samisk skole på norsk

Det første året nordpå ga meirsmak: Samtidig var det på høg tid å skaffe meg ei utdanning, etter at eg hadde rota rundt med alt mogleg i fire år etter gymnasen. Akademiske studier frista framleis ikkje, eg ville lære meg eit praktisk fag. I brosjyra over yrkesskolar i Finnmark fann eg ein yrkes- og husflidsskole i Kautokeino. Det var i tillegg ein samisk skole, sto det, og dermed kunne eg slå to fluger i ein smekk. Til mi store forundring kom eg inn. No skulle eg endelig lære meg det språket eg knapt hadde sett sidan ABC-boka i barndommen. Eg fikk tak i ei lita samisk ordliste for skolebruk. Med *Sámeigiela skuv'lasádnelis'to*⁴ i ryggsekken haika eg rundt i Nord-Noreg og forsøkte å førebu meg på det eg no ville møte.

Da eg i august 1974 kom til Guovdageaidnu for å byrje på skole der, hadde eg altså ei viss teoretisk ballast i forhold til det samiske. Eg hadde lese *Norge i Sameland*⁵ og *Den samiske nasjon*⁶, og var overtydd om at samiske område var koloniserte og tvangsfornorska av norske styresmakter.

⁴ Nils Jernsletten: *Sámeigiela Skuv'lasádnelis'to*: mas sánit læt jár'galuvvun dárugillii. Samisk-norsk ordliste Universitetsforlaget, 1973.

⁵ Gutorm Gjessing: *Norge i Sameland*. Gyldendal 1973

⁶ Per Otnes: *Den samiske nasjon*. Pax 1970

Dei tre grunnleggande bøkane for mi forståing av samisk historie og norsk samepolitikk tidlig på 1970-talet.

I Guovdageaidnu venta eg vel ikkje å finne verken AKP(m-l) eller RU, og det fann eg heller ikkje. Men eg tok raskt kontakt med partilaget i nabobygda Alta. Der forventa eg å finne partifeller med stort engasjement og kunnskapar om samepolitiske spørsmål, men så vel var det ikkje da. Det skulle ikkje komme før Alta-kampen tok av for alvor omlag fem år seinare. I første omgang var det altså lite hjelp å få. Her måtte ein bare studere vidare på eiga hand og lære av folk der eg kom. Det eg har lært om samiske forhold kan eg i alle fall i ganske liten grad takke AKP(m-l) for.

Møtet med skolen eg skulle gå på blei eit merkelig paradoks. Han heitte «Den samiske yrkes- og husflidsskole», og var (og er) ein statseigd skole. På eine sida betydde namnet at den norske staten hadde anerkjent at samane var ei folkegruppe som fortente ein eigen skole, og delar av utdanninga ved skolen var knytt til samisk kultur. Skolen var oppretta i 1952, som den første samiske vidaregåande skolen. Han blei faktisk oppretta utan særlig strid, mens opprettinga av Samisk gymnas i 1969 skjedde mot langt større motstand. At det var ein samisk skole betydde at elevane kunne stå fram som samar, dei trengte ikkje gjøemme seg bort slik dei ofte hadde vore nøydd å gjøre dei som tok utdanning ved yrkesskolar og gymnas i norskdominerte område. Ved sida av dei samiske elevane var det og årlig ei viss tilstrøyming av elevar utafra. Mange av desse var som meg spesielt interessert i samisk kultur og søkte seg hit for å bli kjent med denne. At eg i det heile kom inn her, kan bare forklarast med dårlig søkning i lokalsamfunnet. Vi var bare seks elevar og ei svært ueinsarta klasse. Tre var frå Guovdageaidnu, bare to snakka samisk. Ein av dei hadde ein kraftig hørselsskade, så han hadde problem med å følge med, og kommunisere, men greide seg godt i det praktiske arbeidet. Heile tre av oss var godt eldre enn normal alder for yrkesskoleelevar. Ein hadde først prøvd seg i gymnaset eit par år, men trivdest ikkje der. Og ein kom direkte søfrå. Han hadde mest kunstnariske interesser og ville ta metallarbeid som grunnlag for å komme inn på kunst- og handverksskolen. Bare to av oss seks blei nokon gong mekanikarar, vi blei forøvrig begge også etter kvart lærarar i mekaniske fag. I dag er det bare tre av oss som framleis er i live, og etter nokre år ute i verda bur vi alle tre no i Guovdageaidnu.

Elevane lagar sketsj på elevkveld. Tema var skolen der det einaste som var samisk var namnet – som var på norsk. Eå lenqst til høqre i bildet spelar læraren.

Utdanninga var først og fremst praktisk arbeid, og det passa meg bra. Av 40 veketimar var vi 26 på verkstaden og nesten alt gikk ut på å lage ting, dels øvingar for øvingas skuld, men etter kvart også mange nyttige ting. Vi nådde å lære det vi skulle og enno hadde vi tid og overskot til å gjøre noko meir på eiga initiativ. Framleis brukar eg verktøykista som eg laga dette året, og vi fikk og laga ganske avanserte ting som stor skrustikke og ambolt.

Verktøykista er den einaste større ting som eg framleis har sjølv, men ho har vore i bruk i 45 år. Etter ein del år i Hammerfest er ho for lengst tilbake i bygda der ho blei laga.

Vi tok i mot bestillingar frå bygda og eg hugsar eg laga ein konisk herda dor for sølvsmia og stor stålampe i smjern som eg selde til ein av lærarane. Ein annan ting eg laga var ein lysestake til å henge på vegg, for eit stort kubbelys. Han var forma som eit bål, der flammene var av pussa plater av messing, koppar og rustfritt stål. I mange år hang dette på vegg på hytta i Kilebygda, men også dette kom til slutt tilbake til utgangspunktet. Bokstavelig talt, inn igjen på bygningane der han blei laga, og som vel 50 år etterpå blei natursenter. Lengre har eg aldri drive det i produktutvikling eller brukskunst verken før eller seinare. Også i fagteorien fikk vi ei grundig innføring og her var også mye som var nytt for meg. Allmennteorien derimot, hadde eg såpass inne frå før at eg stort sett blei fritatt for å gå på timane, eg nøydde meg med å delta på prøver og ta eksamen.

At vi klarte å lage så mye skuldast både det store timetalet, ein flink lærar og at vi nesten bare dreiv med produksjon. Vi laga ting i dreiebenkar og fresemaskinar, i smie og med sveiseapparat, men reparasjonar var det svært lite av. Det var det heller ikkje plass til, da verkstaden var så trong at vi måtte nærast gå sidelengs mellom maskinane og eg kan ikkje forstå korleis det skulle gått om vi hadde vore ei full klasse på 12 eller 15.

Da eg seinare kom tilbake som lærar, tenkte eg tilbake på kor mye vi fikk gjort da eg var elev. Seinare hadde vi ikkje sjanse til å oppnå halvparten. Skoletida blei forkorta, det gikk einsidig ut over praksisen. Så blei fagområda utvida, samtidig som teorifaga auka, og til sist var det praktiske arbeidet redusert til under halvparten av det vi hadde på 1970-talet.

Trass namnet var den samiske yrkes- og husflidsskolen i hovudsak ein **norsk** skole. Undervisningsspråket var norsk for all klasseundervisning, bare eit par lærarar på nokre av linjene kunne bruke samisk i praktisk rettleiing av einskildelevar. Verken rektor eller fleirtalet av lærarane kunne noko samisk å snakke om. Størst inntrykk på meg gjorde det likevel å oppleve at medelevane mine ikkje hadde lært å lese og skrive sitt eige språk i grunnskolen, og at dei heller ikkje lærte det her.

Kva så med livet utafor skolen? Så veldig godt blei eg ikkje kjent med dette. Tida gikk til skolearbeid, til arbeid i elevorganisasjonen YLI og det lille lokallaget vi etter kvart danna av Raud Ungdom. Eg deltok i både politisk og elevfaglig arbeid på fylkesplan og dels landsplan. Den næraste kontakten eg hadde utanom skolen var med det minst samiske miljøet som fanst i bygda, nemlig Juhls sølvsmie. Der var nemlig mange læringar som både organiserte seg i YLI og dels i RU. Som elevar på maskin og mek kom vi litt i kontakt med den største arbeidsplassen i kommunen for mekanikarar, Bidjovagge Gruber. Dengang såg eg, som dei fleste, bare på gruva som viktig arbeidsplass, ikkje som verken naturvernsak eller samerettssak. Reindrifta hadde eg svært lite kontakt med.

Dette året byrja eg å skrive artiklar til aviser, det avgrensa seg da til skole spørsmål, Juhls sølvsmie og nedlegginga av drifta på Bidjovagge Gruber.

Reindrifta såg eg helst på avstand, som her på skitur mot Ádjet vinteren 1974/75

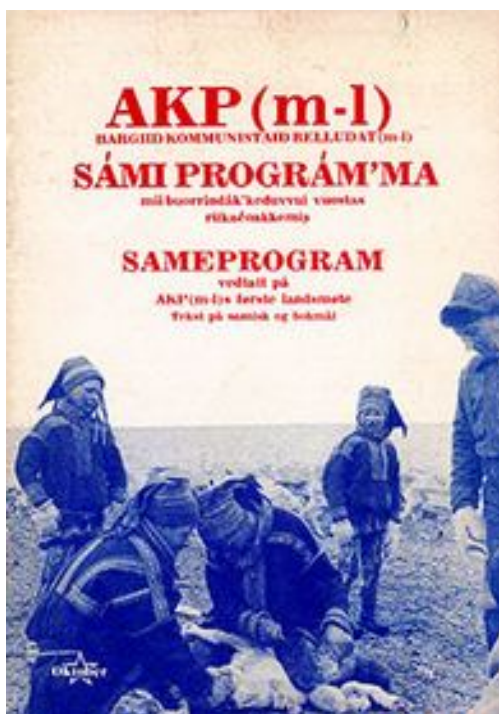
Revolusjon og samepolitikk

På denne tida var eg med både i Raud Ungdom og i "moderorganisajonen" AKP(m-l). Partiet hadde på skipingslandsmøtet i 1973 vedtatt eit eige samepolitisk program. Eg var nok med i diskusjonen foran landsmøtet, men sidan eg da budde i Holmestrand, var ikkje samepolitikken noko stort tema i lokallaget. Det synest det heller ikkje å ha vore i resten av landet.

Ein gjennomgang av internbladet for MLG viser bare eitt innlegg før partistiftinga. Dette har tittelen «*Er samene en nasjon?*» og konkluderer med at det er dei. Konklusjonen var ikkje basert på noko konkret analyse av det samiske samfunnet, men på flisespikkeri på Stalin sin definisjon av ein nasjon (!). For øvrig inneheldt innlegget argumentasjon som i ettertid kan virke utrulig: «*Det er to reine samedistrikter i Norge: Karasjok/ Kautokeino - områder tilsammen større enn Albania. Dette vil være det territoriale krav samene kan stille. Men en del samer driver fortsatt med reindrift (en nomadetilværelse). Disse må få rett til å bruke deler av Norge til drifta om nødvendig. Målet på lang sikt er å utvikle et økonomisk grunnlag som gjør dem i stand til å bo fast innafor sine grenser. Fra Trøndelag og nordover finnes bygder med samisk islett. De må sjøl få bestemme hvor de skal bo, hvilken nasjon de for framtida skal tilhøre.*» Dette korte utdraget avslører ein utrulig kombinasjon av dogmatisme og mangel på kunnskapar og forståing for samiske forhold. Det kan kanskje sjåast på som ein kuriositet, men det som er skremmende er at det var einaste innlegget som blei prenta i medlemsbladet før programmet blei vedtatt. Det var ingen som svarte i neste nummer av bladet. Dette tyder på at både kunnskapen om samiske forhold og engasjementet for samiske saker har vore ganske lågt i den partibyggjande organisasjonen, og det er vel tvilsamt om dette endra seg grunnleggande da partiet blei danna.

Programmet frå skipingslandsmøtet er av ein heilt anna kvalitet, og ber preg av langt større kjennskap til den samiske røyndomen. Dette programmet kan det seiast mye om på godt og vondt, og det har eg da også tenkt å gjøre litt lenger ned. Det var svært radikalt for si tid, både i prinsippdelen si anerkjenning av samane sin rett til å opprette eigen stat, og i arbeidsprogramdelen sine krav om samisk rett til land og vatn, utforming av eiga utdanning og om statsstøtte til alle former for samisk kulturarbeid. Ein la og stor vekt på å motarbeide «sjåvinistiske strømninger fra nordmenn overfor samer». Dei fleste krava i programmet meiner eg framleis var rette, nokre er seinare oppfylte, andre er aktuelle krav den dag i dag. Nokre av formuleringane om særrettar, uavgrensa løyvingar og samisk som einaste administrasjonsspråk kunne med fordel vore tilpassa til eit meir realistisk nivå. Alle feil og manglar til tross, er programmet eit uttrykk for at AKP(m-l) i starten ønska å prioritere å støtte og engasjere seg i kampen for samisk språk, kultur og næringar.

Det året eg var i Harstad, leste eg mye om samepolitiske spørsmål, sjølv om eg ikkje hadde så mange å diskutere dette med, verken i partiet, på skolen eller andre stadar.

AKP(m-l) sitt første samepolitiske program, 1973

Det samepolitiske programmet til AKP(m-l) var utvilsamt revolusjonært i ei kvar tyding av ordet. Mest kjent blei det i samtida og ettertida fordi det her for første og nesten siste gong i historia blei hevda at samane har rett til å danne sin eigen stat. Ei vanlig misforståing er at AKP(m-l) gikk inn for eigen samisk stat. Det var det nok nokre krefter i partiet som gjorde, men programmet seier faktisk at samane i Noreg har rett til å danne sin eigen stat, aleine eller ved gjenforening med samane i dei tre andre landa, men at AKP(m-l) vil gå inn for at samane skal forbli innafor eit sosialistisk Noreg. Noko pussig kan det virke at dei koplar dette saman. Mens ein elles har hevda at «Arbeiderklassens frigjøring må være dens eget verk», er frigjøringa av samane noko som den norske sosialistiske staten skal gi.

I analysen av statens samepolitikk legg ein ikkje fingrane i mellom: «*Den norske stat og monopolkapitalen fører i dag en politikk som har som mål å utslette det samiske folket. Vi er nå inne i en periode som vil bety liv eller død for samene som folk.*» ... Det er ikkje i programmet vist til noko meir om kva denne politikken går ut på, eller kva som er spesielt med den daverande perioden. Skal vi forstå dette, må vi sjå på kva som var den økonomiske, sosiale, kulturelle og språklige stillinga for samane på byrjinga av 1970-talet. Noko bakgrunnsmateriale, som kan vise analysen som denne svært harde påstanden bygger på, kom ikkje da, og partiet ga ikkje ut noko samepolitisk materiale utover programmet før fire år etterpå.

«*Norske og utenlandske kapitalister har med vold tilranet seg det samiske folkets naturressurser og resultatene av dets slit og arbeid.*» Dette er i beste fall ei sanning med modifikasjonar. Det er ikkje utan ei kjerne av sanning, men det verkar her som ein har konkludert meir ut frå ei allmenn oppfatning av verda enn ei konkret analyse av samisk historie.

Dei konkrete programpostane i arbeidsprogrammet speglar sjølvsagt tida dei er skrive i, og nokre av dei er for lengst gjennomførte, som oppretting av Nordisk Samisk Institutt. Krava om utbygging av kommunikasjonar kan virke noko rare i dag, men vi må da hugse på at dette er skrive nokre år før vegen sto ferdig mellom Karasjok og Guovdageaidnu. Framleis var bustadstandarden i samiske område dårlig og krav om «snarlig utbygging av rimelige boliger» er på den bakgrunn forståelig. Dette blei på 1970-talet langt på veg innfridd av Boligprogrammet for Indre Finnmark, sjølv om måten det blei gjennomført på absolutt kan diskutertast.

Ei rekke programpunkt krev at samane skal få alt dei måtte ønske:

- «*Rask utbygging av allsidig produksjon i samsvar med det samiske folkets ønsker.*»
- «*Samene skal få all den støtte de ønsker til bevaring og videreutvikling av samisk hjemmeproduksjon og husflid, folkemusikk, litteratur og billedkunst.*»
- «*Betingelsesløs og uinnskrenket støtte til samiske aviser og publikasjoner.*»

Nokre av krava vitnar om lite forståing for den kompliserte busettingsstrukturen og folkeblandinga som er i samiske bruksområde: «*Administrasjonsspråk i samiske områder må være samisk.*» Korleis definerer ein da samiske område? Korleis skulle det der vere mogleg å fjerne norsk frå administrasjonen? Dette er i tillegg skrive på eit tidspunkt da ingen eldre enn 13 år hadde lært å skrive samisk i grunnskolen.

Avsnittet om samiske rettar ligg nært opp til det samiske aktivistar 6–7 år seinare reiste under Altakampen:

- «– *Særrettigheter til utnytting av naturressursene, jakt- og beiteområder, fiskevann og moltemyrer.*
- *Juridisk og politisk anerkjennelse av eiendomsretten til disse områdene.*»

Problemet både da og seinare er at det ikkje har vore definert kven som skal ha særrettar til kva, er det snakk om rettar til lokalbefolkninga, eller ein kollektiv rett til samefolket, slik at alle samar f.eks. kan jakte overalt i samiske område?

Eg har altså ikkje så mye eigenopplevd opplysning om den interne prosessen fram mot sameprogrammet. Men eg har ein sterk mistanke om at vi finn røtene til dette meir utafor enn innafor partiet. Og eg trur det er to kjelder. Den eine er det radikale samepolitiske miljøet som oppsto særlig blant studentar rundt 1970, rundt Universiteta i Oslo og Bergen. Det andre er dei nyutkomne bøkene der norske forfattarar analyserer samiske forhold⁷. Eg har aldri klart å finne ut kven som var hovudforfattar av programmet, men kontrasten mellom programmet og den manglande diskusjonen om dette både før og etter det blei vedtatt gjør at eg har sterk mistanke om at programutkastet i stor grad er skrive av folk

⁷ Gutorm Gjessing: Norge i Sameland, Per Otnes: Den samiske nasjon, Tor-Edvin Dahl: Samene i går – og i morgen

som ikkje sjølve var medlemmar, men hadde ei meir perifer tilknyting. (Eg kan i alle fall bekrefte at seinare utgåver av denne rørsla også har nytt godt av ekstern hjelp i utforming av programmet for samiske spørsmål.)

Etter eit år i Guovdageaidnu gikk vegen min til vidare utdanning til Hammerfest, med eit heilt anna forhold til det samiske. No såg vi langt meir til reinen, for han kunne gå nesten midt i byen og beite. Den lokale samiske befolkninga var langt mindre synlig. Først med Alta-kampen som blomstra opp 3–4 år etter at eg var kome til byen, byrja dei å komme ut av skapet.

For første gong kom eg inn i eit verkeleg stort miljø rundt AKP og RU, som med aktive sympatisørar kanskje var opp mot 50 personar på det meste. Blant dei var det fleire som var engasjerte i samepolitikk. Eit par hadde samisk bakgrunn, men dei fleste var innflyttarar som meg. Andre heldt seg derimot påfallande unna samesakene, blant dei finn vi forbausande mange som seinare har blitt markerte samerettsmotstandarar. Det var likevel enno ingen i partiet eller næraste omegn som kom med noko grunnleggande kritikk av partiet sin vedtatte samepolitikk, sjølv om ein nok kunne merke delte syn, bl.a. på reindrifta.

På grunn av ein noko hysterisk «sikkerhetspolitikk» er det lite tilgang på dokument frå partiarbeidet i den tida. Men eg blei i alle fall trekt med i AKP(m-l) sitt sentrale samepolitiske utval, eg trur det må ha vore omlag 1976–79. Kva kvalifikasjonar eg hadde for å sitte der, veit eg no ikkje riktig, det var kanskje ikkje så mange som sto i køen.

Dette var altså den tida da AKP prioriterte samepolitikk og Klassekampen heldt seg med arbeidarkorrespondentar og andre korrespondentar. Eg fikk gleda av å skrive om samepolitiske spørsmål i avisa i eit par tiår, så lenge avisa brydde seg om slikt som eg kunne skrive om. I 1978–79 var eg òg med å skrive i dei tre nummera som kom av Klassekampen si sameavis, *Sámiid hilat*. Til saman gjorde dette at eg fikk reise rundt mange stadar i Sápmi, intervjuje folk og følge møter og konferansar der eg elles ikkje ville hatt noko å gjøre.

Tillitsvald i elevorganisasjonar

Gjennom ymse utdanning har eg vore engasjert i arbeid for elevane og studentane sine interesser, og da eg som regel ikkje klarte å teie stille, så hendte det rett som det var at eg hamna i forskjellige tillitsverv. På eit eller anna nivå har eg deltatt i organisasjonane NGS og YLI, samt i det aller første møtet for oppstart av elevorganisasjon for folkehøgskolen. Til sist blei eg vald som tillitsvald på lokalplan da eg studerte ved Høgskolen i Akershus og Samisk høgskole, men det var kort tid, liten aktivitet og ingen kontakt ut over lokalplanet.

Da eg no byrja å sjå tilbake på dette, oppdaga eg at det på internett er lite litteratur å finne om utviklinga av elevorganisasjonar i Noreg, og at det som er, er svært skeivt.

«For 100 år siden ble Norges første elevråd stiftet. I 60 år har vi vært med å kjempe for en skole på elevers premisser». Det står å lese på nettsida til det som no heiter Elevorganisasjonen.⁸ Det kan i beste fall seiast å vere ei ekstrem forenkling av historia. For kven er da «vi»? Det som blei stifta i 1959 var Norsk Gymnasiastsamband (NGS). Denne organiserte bare gymnasiastar, dei som gikk på vanlig gymnas og skulle bli rødruss, og dei som gikk på handelsgymnas og skulle bli blåruss. Elevar ved yrkesretta skolar var det ikkje plass til her, heller ikkje folkehøgskolar. Denne organisasjonen var lenge eit springbrett for dei som skulle opp i politikk og forvaltning, og mange av dei tillitsvalde var også engasjert i politiske ungdomsorganisasjonar. Etter kvart overtok høgresida leiinga i organisasjonen. I alle fall frå 1975 til 1991 var leiarane medlemmar av Unge Høyre og i periodar hadde UH reint fleirtal i styret.

Denne totale politiske dominansen førte til ei kløyving av NGS i 1993 og danning av Norsk Elevorganisasjon. Denne tok opp elevar frå andre skoleslag, og gikk i 1999 saman med NGS til Elevorganisasjonen. Denne historia er rimelig dokumentert, bl.a. på Wikipedia. Men det er ei historie sett frå sida til gymnaset eller seinare allmennfag/studiespesialisering i vidaregåande skole. Kor er alle dei andre skolane og linjene i dette?

⁸ <https://elev.no>

Fram til midten av 1970-tallet hadde Norge eit utal av forskjellige skolar på det vi no kallar vidaregåande nivå. Det var yrkesskolar, dels og kalla verkstadskolar, lærlingeskolar, husflidsskolar, husmorskolar, handelsskolar, gymnas, handelsgymnas, folkehøgskolar, landbruksskolar og sjømannsskolar. I tillegg hadde ein del statlige institusjonar, som postverket, televerket og forsvaret, egne etatskolar. I fleire av desse skoleslaga danna elevar sine egne interesseorganisasjonar. Med utgangspunkt i Lov om vidaregåande opplæring av 1974 blei dei fleste skoleslaga etter kvart blei slått saman til vidaregåande skole. Men om skolane kom under felles administrasjon og lovverk og tildels under felles tak, så var det ikkje utan vidare gitt at organisasjonane blei felles, verken for elevar eller lærarar. Det tok grovt sett 20-25 år før det var nokolunde samla organisasjonar for alt innafor vidaregåande opplæring.

Mitt første møte med elevorganisering var NGS, som elevrådet ved Skien gymnas var tilslutta. Eg sat ikkje i elevrådet, eg var enno ein ganske beskjeden elev, og det var langt meir taleføre medelevar som blei tillitsvalde. Derimot fikk eg ein gong vere med på eit fylkesmøte for NGS, arrangert på Bø landsgymnas. Så mye hugsar eg ikkje frå dette møtet, anna enn at det var sterke konflikhtar mellom høgre- og venstresida om kva politikk organisasjonen skulle ha.

Da eg byrja på folkehøgskole, var eg blitt meir frampå, og blei vald til elevrådet. Det valde meg så som skolen sin einaste representant til eit møte for å danne ein interesseorganisasjon for folkehøgskoleelevar. Det var på Manger folkehøgskole utafor Bergen, og eg hugsar at eg flaug til Bergen, og tok bussen utover til Manger. Det var i februar eller mars, men her var allereie heilt bart, på ei tid da det etter mitt lille vett og forstand skulle vere full vinter. Om det var slik at det da blei kalla Interesseorganisasjonen for folkehøgskoleelevar IFF og seinare omdøpt til Folkehøgskoleelevane sin interesseorganisasjon FEI, eller kanskje det var omvendt, det skal eg ikkje seie for sikkert, det hører til den historia som er uhyre dårlig dokumentert, i alle fall på internett.

Ein langt større organisasjon var den eg kom i kontakt med da eg byrja på yrkesskolen i 1974. Yrkesskoleelevenes og Lærlingenes Interesseorganisasjon, YLI, var stifta i 1970. Elevane på den samiske yrkes- og husflidsskole var kollektivt tilslutta, men sidan skolen stort sett hadde 1-årige og 1/2-årige linjer, var det dårlig med kontinuiteten og kvar haust var det å begynne på nytt.

Blant yrkesskoleelevane i Guovdageaidnu var eg vel den einaste som hadde deltatt i arbeidet med ein landsomfattande interesseorganisasjon, og i tillegg hadde eg organisasjonserfaring frå Raud Ungdom. Men YLI var som namnet sa også ein organisasjon for lærlingar, og i Guovdageaidnu var det allereie ei lærlingegruppe tilslutta YLI blant gullsmedlærlingane på Juhls sølvsmie. Med hjelp av dei fikk vi danna ei YLI-gruppe på skolen. Vi hadde i alle fall to aksjonar, den første i samband med statsbudsjettet for 1975. Da delte vi ut løpesedlar med følgande krav:

1. Økte stipend og lån
2. Økte bevilgninger til hybler
3. Flere lærebøker på samisk og nynorsk
4. Nei til skolesentralisering. Nei til enhetsskolen.

Desse bygde i stor grad på ein landsomfattande kampanje, vårt lokale bidrag var vel først og fremst kravet om lærebøker på samisk, noko vi ikkje hadde i det heile. Kravet "Nei til enhetsskolen" kan i ettertid kanskje virke noko merkelig, da dette omgrepet har blitt ståande som uttrykk for at alle skulle få skolegang. For å forstå motstanden må ein sjå på det som skjedde akkurat da, med lov om vidaregåande opplæring, som blei vedtatt nettopp i 1974. Den slo sammen de forskjellige vidaregåande skolane, og vi frykta at det ville føre til ei teoretisering av skolen og yrkesutdanninga ville tape. Det skulle vise seg at denne frykta ikkje var ugrunna.

Den andre aksjonen, i april 1975, gikk nettopp på organiseringa av yrkesutdanninga, med samanslåing av linjer og meir teori.

På YLI sin aksjonsdag i 1975 sette vi opp plakatar og delte ut løpesedlar i bygda. Her er to yrkesskoleelevar og ein lærling som har fått lov å slå opp plakatar på butikkveggen, mens kassadama i butikken har kome ut for å sjå.

Foto: SL

Frå skolen vår og YLI-gruppa var vi hausten 1974 med å ta initiativ til fylkesmøte for YLI. Eg trur nok at RU-laga rundt i Finnmark spela ei viss rolle her, med at RU-medlemmar rundt på yrkesskolane tok det opp i elevråda at dei måtte sende delegat, og ofte var det da initiativtakarane som blei vald. I fylkesstyret var det også liten kontinuitet, leiinga frå i fjor var gått ut av skolen og hadde gjort lite for å føre det vidare, så vi starta nesten på null, med hjelp av ein utsending frå sentralt. Det var nestleiareren for organisasjonen, ein 16-17-årig elev på maskin og mek, med utrulige talegåver og organisasjonstalant for alderen. Han var, i likheit med meg, medlem av Raud Ungdom, og det var også eit par av delegatane frå andre skolar. Som vanlig måtte vi ha eit fraksjonsmøte for å samordne taktikken. Sidan dei fleste hadde lita røynsle frå YLI, var det ikkje lett å finne kandidatar til leiar for distriktsutvalet, så nokon stor konkurranse var det ikkje. Eg hadde ikkje lyst å ta på meg vervet, men blei da av fraksjonen utsett for aldri så lite press for å stille. Det pågikk ein stadig kamp på landsplan mellom forskjellige politiske ungdomsorganisasjonar om innverknad både i YLI og andre elevorganisasjonar, og sidan distriktsleiaren også ville vere medlem av landsstyret, fikk eg eit klart signal om at det var ønska at Finnmark stilte med eit medlem av RU.

Som leiar for YLI distriktsutval Finnmark 1974-75 og medlem i utvalet 1975-76 fikk eg med meg ei rekke møte og skolebesøk rundt i Finnmark, sjølv sagt i all slags vær og føre. Eg fikk høre om forholda på dei forskjellige skolane, om dårlige verkstadar og hybelhus, om kamp for å beholde nedleggingstruga linjer og utvikling av betre tilbod. Ein stor del måtte flytte heimafrå for å gå på skole, og stipenda kom gjerne ikkje før bortimot jul. Det var nok å ta fatt i.

På landsplan var dei største sakene i mi tid lånekasseaksjon for større lån og stipend og tidligare utbetaling, og Schönbergkomiteen si innstilling om felles grunnopplæring, altså samanslåing av ei rekke yrkesfaglige linjer på grunnkurset. Dette var YLI absolutt mot, ut frå eit ønske om å forsvare yrkesutdanninga. Dette er ei sak som eg etter kvart har fått eit meir tvisynt syn på. Det var rett å forsvare den praktiske yrkesutdanninga mot teoretisering, men meir tvilsamt å gå mot all samanslåing av linjer. Det var da eit virvar av over 100 linjer på grunnkurset, og absolutt eit behov for opprydding. I tillegg kom at YLI var starta i Oslo og sentralt tenkte ein vel mest ut frå

store byar. Skulle ein ha gode tilbod rundt i alle fylke, gikk det ikkje å halde oppe skiljet mellom sterkstraum og svakstraum grunnkurs eller maskin og mek og sveis og konstruksjon.

Svein Lund, maskin/mekaniker, Den samiske yrkes- og Husflids-skole, Kautokeino. DU-formann i Finnmark.

«Helheten av møtet var utruleg bra. Dei mest interessante diskusjonane var på fagopplæringa og interessekampen. Forholdet til fagrørsla trur eg får stor betydning for YLI i framtida. Skal vi nå fram med krava våre treng vi fagrørsla på vår side. Eg meiner møteprogrammet blei litt stramt sa ein fikk ikkje riktig fordøyd alt med ein gong. Pausane var knappe, var lite tid til å diskutere skolane i mellom. Det er vanskeleg å seie kva som kunne vore kutta, men eg synes landsmøtet blei for mye oppramsing av saker, litt lite målretta på kva som skal skje utover våren».

I februar 1975 var eg delegat på landsmøtet i YLI og var ein av dei delegatane som blei intervjuet av YLI-avisa.

I motsetning til NGS og Elevorganisasjonen er YLI svært tynt omtalt på Wikipedia og elles på nettet, og tydelig skrive frå eit uvitande utafråperspektiv. Eg finn lite som tyder på at YLI-medlemmar har skrive si eiga historie. Eit lite glimt er ein artikkel i tidsskriftet Fri Fagbevegelse⁹, der journalisten skriv om Elevorganisasjonen og nemner sine eigne røynsler frå både NGS og YLI rundt 1980. Om NGS-landsmøter skriv han: «*Fraksjonismen var beinhard mellom partiene og det var like mye partipolitikk som skolepolitikk i salen.*», men derimot: «*I YLI var det mye mindre plass for partipolitikken. Men det var stor oppmerksomhet rundt yrkesopplæring.*» Det var kanskje tilfelle tidlig på 1980-talet, men det er ikkje dekkande for situasjonen 5-10 år tidligare. Da var det nemlig ikkje bare i NGS at ei bestemt politisk retning dominerte. I YLI var det Raud Ungdom som var den absolutt sterkaste krafta, i alle fall frå 1974 til 1979, kanskje også litt tidligare. Utad sa ein heile tida at tillitsvalde blei valde for den innsatsen dei gjorde i interessekampen for elevane og lærlingane, utan å skule til partipolitisk samansetning. Det var absolutt ei sanning med modifikasjonar. Det er ingen tvil om at mange medlemmar og sympatisørar av Raud Ungdom gjorde ein stor innsats på skolane sine og fikk tillit ut frå det. I tillegg var det mange som først var elevaktivistar og etter kvart meldte seg inn i RU. Det var også ein stad der ein kunne få god skolering i organisasjonsarbeid. Likevel kjem ein ikkje frå at RU bevisst arbeida for å få sine folk inn i verv, og gjerne såg at ein hadde fleirtal i landsstyre og distriktsutval. Når eg no blar i permen min med referat frå møte i YLI Finnmark 1974-76, kan eg sjå at fleire fylkesmøte har hatt fleirtal av RU-medlemmar. Samansetninga av sentralstyre og landsstyre er eg ikkje like sikker på, men eg trur faktisk RU hadde fleirtal der òg i periodar. I alle fall var begge dei som var leiarar i mi tid medlem av RU.

Denne posisjonen blei brukt til å profilere YLI som ein kamporganisasjon og til å kople organisasjonen til dei mest radikale delane av fagrørsla. Det blei vedtatt støtte til fleire streikar. Dette var det sjølv sagt ikkje alle som likte, og YLI blei utsett for harde åtak, ikkje bare frå høgresida, men også frå organisasjonar som AUF og SU. Særlig kjørte dei hardt ut mot at YLI uttalte seg om saker som låg langt frå yrkesskoleelevane sin kvardag, som støtte til Kvinnefronten, Chileaksjonen og Kamp mot supermaktene USA og Sovjet. Det var i det heile store delar av programmet til RU/AKP som blei kjørt som resolusjonar frå YLI sitt sentralstyre. Det kunne ikkje gå bra. Det var ei gavepakke til høgresida, som fikk med seg store delar av medlemsmassen i kritikken. I 1976 danna utbrytarar ein eigen organisasjon YES – Yrkesskolenes elevsammenslutning. Ei rekke skolar gikk over til denne, mens andre skolar valde å stå utafor begge på grunn av kløyvinga. Frå YLI-leiinga og RU forsøkte ein å halde narr av YES, noko som ikkje var så vanskelig da organisasjonen var mildt sagt laus og lite effektiv, men det hjalp lite. Ein tok ikkje faresignala på alvor og gjorde ingen sjølvkritikk på linja med å få vedtatt mest mogleg allmenn radikal politikk i YLI.

⁹<https://frifagbevegelse.no/elever-i-50-ar--6.158.65884.82db4604a5>

YLI-avisa

Utgitt av Yrkeskolelevere og Lærlingene Interessesorganisasjonen (YLI)

Nr. 3 — april 1975

Vi lar oss ikke diktere, vis hva vi mener 24. april intervju med YLI's formann Ole Sortevik

I fjor på disse sider diskuterte Stortinget hvordan yrkesskolen skulle være i framtida. Gymnasloven – eller lov om videregående opplærings som den nå heter – ble vedtatt til tross for omfattende protester fra elever og lærere. I mai i år legges det fram et forslag for stortinget om hvordan loven skal settes ut i livet. (Dette forslaget heter navnet Stortingsmelding nr. 44 Om videregående opplærings.)

Fordi dette så absolutt gjelder oss er det viktig at vi markerer hva vi mener. YLI's sentralstyre foreslår at vi yrkesskolelever, lærlinger – husflidsskolelever og andre medlemskoler bruker TORSDAG 24. APRIL til å si vår mening. Norges Gymnaslærersamband – ngs- og Interessesorganisasjonen for kombinerte grunnskurs – IKG – oppfordrer sine medlemskoler til også å bruke denne dagen.

Vi ba YLI's nyvalgte formann fortelle litt mer om dette.

– Hva er det spesielt vi skal si fra om den 24. april – hva er det viktigste?

OLE: Mye er viktig, men vi må trekke ut det vi vil legge mest vekt på. To saker må stilles i sentrum.

– Vi må kreve at Stortinget utsetter behandlingen av meldinga – og vi må igjen si fra å være fagutdanningsvår.

Vi krever at Stortinget utsetter behandlingen av meldinga fordi vi som yrkesskolelever og lærlinger – vi dette spørret – ikke har fått meldinga til å uttale oss.

Fristen for å uttale seg utløp en gang i februar fire – å – dager etter at vi fikk meldinga. Det sier seg selv at det er umulig i løpet av fire dager å få diskusjon på skoler og arbeidsplasser over hele landet – spesielt når vi bare fikk et eksemplar av meldinga. Dette er ikke demokrati – vi har ikke hatt mulighet til å uttale oss. Derfor krever vi utsettelse.

– Men hva med fagutdanningsvår?

OLE: Vi går på yrkesskolen og i lære fordi vi vil lære et fag, bli dyktige fagarbeidere. Det finnes idag planer om overlegg av hele opplæringsvår. Når disse vedtatt er en kommisjon et godt stykke nærmere raseri av fagopplæringsvår og fag.

Planene fører til at vi lærer mindre om faget vi har valgt. De legger også opp til at vi skal tenke

skole og skole jobb mange ganger i løpet av året, disse i avisa står det mer om dette – Om yrkes- og fagopplæringsvår.

– Det er altså meningen at vi skal konsentrere oss om utsettelse av yrkes- og fagopplæringsvår. Men hvordan kan vi gjøre noe. Og hva skal vi sette i gang med?

OLE: Først må vi vite hva vi vil oppnå med en aksjon. Vi må vite mulighetene hva vi mener. Og vi må spre informasjon til så mange som mulig om hva vi mener med – særlig arbeidere i håndverk / industri.

– Men her å gjøre dette må det jo være diskusjon blant yrkesskolelevene og lærlingene først. For det er jo mange av oss som ikke kjenner til dette som skal opp i Stortinget.

OLE: Det er riktig, vi må satse på å få gode diskusjoner i klassene og på allmannamøter. Med vi må gå utover dette. Der elevene selv mener det er mulig bør det avholdes protest-streiker og demonstrasjoner. Det er også viktig at hver skole tar kontakt med lokalavis og skriver noen ord der. Også alle det får vi spredd utover vårt område.

– Er det spesielle ting som kan gjøres på skolen?

OLE: Alle bør satse på allmannamøter og der vedta en protest. Puss å få klassediskusjoner FOR allmannamøtet – da blir det informasjon på forhånd. Alle bør også

dele ut løpsedatter i hjembygda. Der det er industriselskapsplaner i nærheten av skolen er det viktig å få spredd løpsedatter som kan informere de ansatte.

– Hvorfor legge vekt på å oppnå kontakt med folk skrevet inn under håndverk / industri?

OLE: Fordi spørsmålet om fagbeskyttelse osv. angår spesielt dem. Oppriktig vi å knytte kontakt med fagbevegelsen i denne saken. Vi må ha kontakt. Det blir en viktig oppgave for lærerne rundt om i landet å ta opp dette i klubben / foreningen. Derfor kan vi få betydningsfull støtte. På alle yrkesskoler har elevrådet ta kontakt med lærerne i denne saken. Alle har interesse av at behandlingen utsettes slik at meldinga kan diskuteres grundigere.

– Har du noen luse tips til hvordan en kan gå fram?

OLE: Du må del være dette med veggaviser. Heng opp veggaviser på skolen din om disse tingene. Dessverre er det ikke alle som leser YLI-avisa, men vi veggaviser gjør de fleste lykke til.

– Ba Ole Sortevik som også gir oppmerksomhet på at det er utgitt ei lilles avis for NGS, IKG og YLI om aksjonen. Bruk denne. Ta kontakt med grunnskol på stedet og planlegg et eller annet fellesarrangement.

Landsmøtet viste: YLI i sterk framgang

les inne i avisa om:

- landbruksskolene
- lærlingene
- interessekampen
- fagopplæringsvår
- jentekampen
- intervjureportasje
- hybelsaka i Førde

Skolelever og studenter i Oslo demonstrerer mot statens utdanningspolitikk 12. mars. (Foto: Arbeiderbladet)

Eg har funne RU si avis Røde Garde nr 3-75, som omtalar det einaste YLI-landsmøtet eg deltok på, og her står det: «*YLI har avholdt sitt 6. landsmøte. Det ble et landsmøte som kunne markere en større, sterkere og mer enhetlig organisasjon enn noensinne. Yli har i dag 35-40 000 medlemmer på yrkesskoler, blant lærlinger og etterhvert på husflidskoler og landbruksskoler. 120 yrkesskoler er innmeldt i YLI.*»¹⁰» Denne vurderinga var vel mest ønsketenking. For «enhetlig» var organisasjonen ikkje og kløyvinga kom like etter. Det merka vi også i Finnmark. Da eg gikk på Hammerfest yrkesskole 1975-77 kom det opp forslag frå høgresida om å seie opp det kollektive medlemskapen i YLI, og elevrådet innkalla til allmøte. Det blei ein skarp diskusjon, der YLI-tilhengarane vann debatten, men likevel tapte avrøystinga knapt. Det tause fleirtalet ville ikkje ha ein interesseorganisasjon som uttalte seg om all slags storpolitikk og som dessverre med rette kunne skuldast for å vere om ikkje styrt, så i alle fall sterkt påverka av kommunistane. Det skulle ta 3 år før yrkesskoleelevane igjen var samla i ein organisasjon. Etter det fungerte YLI som samla organisasjon, men da var eg forlengst ute.

For meg har denne røynsla i ettertida stått fram som det eg siterte i starten: Mykje gikk vel langt.

Proletarisering?

AKP(m-l) hadde ved partistiftinga i 1973 tatt namnet **Arbeidernes** Kommunistparti. Partinamnet var nært knytt til ideologien om "arbeiderklassens ledende rolle" og ein bygde opp eit slags omvendt hierarki, der dei aller viktigaste og potensielt mest leiande var "kjerneproletariatet", i første rekke i industrien. Det var altså der partiet i første rekke skulle ha medlemmar, ikkje blant psykologar og professorar. Her var det imidlertid langt mellom teori og praksis. AKP var eit parti dominert av akademikarar og høgt utdanna folk i jobbar som lærar, lege, sjukepleiar, arkitekt osv. Partiet sto også sterkt blant studentar og ungdomsorganisasjonen Raud Ungdom sto i starten sterkare i gymnas enn i yrkesskolar. Sal av Klassekampen og utdeling av flygeblad ved fabrikkportane hadde i liten grad ført til rekruttering av arbeidarar. Svaret blei kampanjen som for alvor blei reist i 1974, og kalla proletariseringsskampanjen, eller "Kampanje X", for ikkje å få for mye blest om denne. For dette var i første rekke ein intern kampanje, der medlemmar skulle påverkast til å søke seg arbeid der partiet trong dei mest, i første rekke på industriarbeidsplassane. Dette burde derfor ikkje snakkast for høgt om for å ikkje skremme personalsjefar og framtidige arbeidskameratar.

Det er i ettertid skrive ein del om denne historia. Folk har fortalt sine eigne historier, anten som meir eller mindre vellukka proletariserte, eller som medlemmar som opplevde presset, men sto i mot.¹¹ Dei fleste forsøka eg har sett på å analysere heile kampanjen, er frå folk som har sett det frå utsida og som bare har sett dei negative sidene.¹² Dei har gjerne lagt vekt på det instrumentelle, kampanjen styrt frå AKP(m-l) sin sentralkomite for å styrke partiet i industrien og fagbevegelsen, ikkje på motivasjonen som mange faktisk hadde. Det er ikkje vanskelig å sjå det sprø i at ferdig utdanna legar sa opp jobben for å ta arbeid som jernbindarar og brødkjørarar, ikkje minst når det var mangel på legar. Men det dei manglar er den grunnleggande diskursen om teori og praksis, om "håndens og åndens arbeid", om akademia og yrkeskunnskap.

Så kva var mi rolle i dette? Blei eg proletarisert? I så fall sjølvproletarisert eller tvangsproletarisert? Det siste kan eg i alle fall starte med å avsanne. Da kampanjen blei lansert hausten 1974, var eg allereie elev på yrkesskolen, maskin og mek. Å starte der var heilt og fullt mitt eige val, sjølv om eg nok var klar over at verken partiet eller Raud Ungdom hadde noko i mot det. Ideen hadde mogna gjennom mange år. Som sagt hadde foreldra mine begge boklige jobbar (om ikkje så veldig akademiske) og det var i første rekke dei boklige interessene som blei framelska heime. Dei ønska seg

¹⁰ Røde Garde 3-1975

¹¹ Ingjald Gaare: Murerliv.

¹² Eit eksempel er OLE MARTIN REIME: Tjen Folket -Koste hva det koste vil. En kvalitativ studie av totalitarismens utvikling i ml-bevegelsen i perioden 1968-1978, og maktgrunnlagets påvirkning på medlemsmassen. Masteroppgave i historie. Universitetet i Oslo.

https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/23297/Tjen_Folket_-_Koste_hva_det_koste_vil.pdf?sequence=1

heile tida den utdanninga for meg som dei sjølve ikkje hadde fått. Helst burde eg visst blitt professor. Det var ingen praktiske yrke som sto for meg som førebilde og eg kan ikkje hugse at eg gjorde noko alvorlig vurdering om å velje yrkesskolen i staden for gymnaset. I løpet av dei tre åra på gymnaset starta det ei utvikling hos meg i retning av motvilje mot academia og den reine teori. Dette var i første rekke eit medvit om kva eg **ikkje** ville, ikkje om alternativet. Det kanskje sterkaste uttrykket for dette var ei heilt medviten boikott av russefeiringa, som eg oppfatta som ei markering av den akademiske elite som noko høgare enn praktisk og yrkesretta utdanning. Motivasjonen for akademisk utdanning forsvann, og eg søkte meg i første omgang til ukvalifisert arbeid som kunne gi arbeidspraksis for eventuell seinare utdanning. Det var ein kombinasjon av ønske om utsetting med eit ønske om å bli betre kjent med det reelle arbeidslivet, samtidig som det ikkje var noko ulempe å tene egne pengar.

Eg hadde altså ein aldeles elendig examen artium, som var null verd ved arbeidssøking og ville plassere meg sist i køen til ei kvar høgare utdanning, og eg hadde absolutt inga motivasjon til å lese all denne elendigheita om igjen for å skaffe meg eit betre konkurransegrunnlag. Etter tilsaman halvtanna års røynsle frå det absolutte golvet på to industribedrifter og to sosiale institusjonar, var eg klar til å gjøre det eg da såg eg skulle ha gjort 6 år tidligare: Starte på ei yrkesutdanning. At det blei mekaniske fag hadde nok på eine sida samanheng med at eg hadde hatt vel eit år i industrien som hjelpearbeidar, der eg hadde jobba med maskinane som dei faglærte kom og reparerte og stilte inn. Samtidig var det ei næring som enno var i utvikling, der det var lett å få arbeid nesten over heile landet. Som fagarbeidar ville eg vere sikra arbeid om utviklinga heldt fram. (Det gjorde ho jo ikkje, men det såg eg ikkje da, og det var heller ikkje så mange andre som såg det.) Det spela nok også inn at eg såg for meg eit arbeid innadørs i nokolunde tørt og greitt miljø, det freista ikkje meg å jobbe ute i snø og kulde eller klatre til topps i telefonstolpar.

Kor mye den politiske overtydinga og påverknaden spela inn er vanskelig å seie i ettertid, det var nok fleire ting her som peika i same retning. Men eg var aldri der som Ingjald Gaare skildrar i si bok "Stein på stein", der han på partilagsmøte fikk spørsmålet: "Men kva med deg, da?"

Da proletariseringskampanja kom, var eg altså i Guovdageaidnu, der RU-laget kunne telle medlemmane på ei hand, og eg var einaste partimedlem. Dei av oss som gikk på yrkesskolen, skulle halde fram med det minst eit år til, så der var ikkje noko å diskutere, men vi hadde også eit par sølvsmødlærlingar. Ikkje akkurat noko akademisk yrke, men litt sært, finkulturelt og unyttig for samfunnet. Resultatet var at i alle fall ein braut av og søkte seg på mekaniske fag på yrkesskolen i byen. Det gav ikkje akkurat meirsmak og endte tilbake i sølvsmedyrket før omskolering til lærar.

Det var vel i 1975/76 at kampanjen var på det sterkaste og eg var da i Hammerfest. Der skulle denne få stor innverknad både i partiet og ungdomsorganisasjonen. RU hadde ein del medlemmar på yrkesskolen, og vi blei no "fortroppen", dei som hadde gjort dei rette vala. Medlemmane på gymnaset blei derimot sett ned på som dei som gikk feil veg, og som egentlig ikkje burde vere der. Det førte til at i alle fall eitt medlem slutta midt i året, for så å søke seg på maskin og mek på yrkesskolen neste skoleåret. Dei andre gikk visst ut tida, men så var det enten på yrkesskolen eller ut i arbeid i fiskeindustrien. Det siste blei for øvrig i Hammerfest sett på som heilt normalt, det var vanlig at ungdom frå arbeidarklassen etter gymnaset måtte jobbe eit år eller to før dei fikk råd til eventuelle studier. I ettertid er eg ikkje akkurat stolt over å ha vore med på dette presset.

Denne kampanjen kom omtrent samtidig med ein annan sterk kampanje, som var langt meir open, og ikkje bare knytt til venstresida, nemlig "Kvinner i mannsyrker". Resultatet for Hammerfest yrkesskole var at ein plutselig hadde 7-8 jenter på linjene for maskin og mek og sveis og konstruksjon, derav trur eg omlag halvparten var medlemmar av RU.

Blant AKP-medlemmar i Finnmark fikk vi sjå diverse utslag av kampanje X. Ein lærar sa opp jobben for å melde seg til arbeid i fiskeindustrien, ein annan tok permisjon for å prøve seg som fiskar. Ein arkitekt blei gruvearbeidar, ein annan omskolerte seg til tømrrar, for å ende med å kombinere begge utdanningane som yrkesfaglærar. Ein utdanna teknikar tok vaksenopplæringskurs i sveising og endre på same vis etter mange år i industrien som yrkesfaglærar. Fleirtalet av medlemmane heldt likevel fram der dei var, anten fordi dei allereie hadde slike jobbar som partiet ønska, eller dei let seg ikkje påverke til å søke anna arbeid enn det dei var utdanna for.

Eg trur ikkje nokon har skrive om verknadane av denne kampanjen i Finnmark spesielt, men eg tenker på at det i denne tida var eit veldig utdanningsunderskot i fylket. Det hadde vore dårlig med utdanningsinstitusjonar i nord og stillingar som lege, lærar, arkitekt osv. var i all hovudsak fyllt opp med

folk sørfrå, der det hadde vore lettare å få utdanning. Ein del av medlemmane våre var folk frå fylket, med bakgrunn frå arbeidarklassen eller primærnæringane, som hadde fått ein sjanse til å bli lærar, sjukepleiar eller ingeniør. Kva ville folk seie om dei vraka denne utdanninga for å ta arbeid på fiskebruket eller lokalbåten? Det ville i alle fall ikkje gi respekt i lokalsamfunnet. Dei AKP-medlemmane i Finnmark som virkelig prøvde å "proletarisere" seg for kortare eller lengre tid, var da i regelen folk som ikkje var oppvaksen i fylket, men som hadde kome utafrå med ei ferdig utdanning. Eg kjem i alle fall på 6 slike tilfelle, men det var sikkert fleire som eg ikkje kjente til. Blant "innfødde" finnmarkingar hadde kampanja i første rekke ein verknad i Raud Ungdom, med å få fleire å velje yrkesutdanning.

Ei heilt anna sak er at alle har godt av å oppleve det reelle arbeidslivet, og at mange akademikarar og byråkratar skulle hatt si obligatoriske realitetsorientering i arbeidslivet på golvet.

C2 Mekanikar og fagforeiningsaktivist

Eit tiår på Findus

Det var yrkesutdanninga som førte meg til Hammerfest. Eigentlig skulle eg ikkje dit: Eg hadde søkt på industrimekanikarlinja i Kirkenes, men denne kom ikkje igang det året, og eg hamna på andre valet, maskinarbeidar i Hammerfest. Det førte også etter kvart til at det var der i byen at eg blei å arbeide etter avslutta skolegang.

På maskinarbeidarlinja spesialiserte vi oss på boring, fresing, dreining og sliping i alle variantar gjennom to år. På det grunnlaget kunne vi ta fagbrev på skolen, og det gikk no bra for min del, men eg sakna eit nærare samband med arbeidslivet utafor. I stor grad blei det å lage meiningslause ting etter teikning, og med standard materiale. Nokre få gongar fikk vi inn bestillingar, elles fann vi nokre gongar på noko å lage sjølv. For min del laga eg to store ting, ein tredreiebenk som kunne drivast av ein handbormaskin og ei skrustikke der alle delane var frest til. Dette var tenkt som maskinar som eg skulle kunne jobbe med på eigen verkstad, men dessverre har eg aldri seinare fått slike buforhold at eg kunne ha verkstad i kjellar eller garasje, og utstyret eg laga blei verande igjen i Hammerfest da eg flytta derifrå.

Da eg med fagbrevet i lomma kom ut i arbeidslivet, såg eg at å vere maskinarbeidar der var noko heilt anna, både i forhold til materialbruk og i forhold til å tilpasse nye delar til brukte og slitte. Konklusjonen min da og nå var at så sant der er bedrifter som kan ta i mot lærlingar, så bør slik opplæring vere ein kombinasjon av skole og læretid, i staden for det vi hadde – tre år i rein skole.

Sommaren mellom dei to åra på yrkesskolen fikk eg sommarjobb på verkstaden på Findus. Det som skjedde da har eg skildra vel 20 år seinare, da vi på kurset i Norsk for yrkesfag skulle skrive ei «nybegynnerhistorie» frå arbeidslivet:

Sommarjobb som prøvetid

Eg var vel førebudd, trudde eg. To år på yrkesskolen; maskin og mek og maskinarbeidar. Dessutan hadde eg jobba i industrien før, på to forskjellige arbeidsplassar. Eg var derfor ikkje nokon total skårunge da eg gikk inn til min første sommarjobb som mekanikar på Findus i Hammerfest, eller Nestlé som bedrifta heitte offisielt, etter at han var oppkjøpt av sveitsisk kapital nokre år i forvegen.

Bedrifta var kjent for å ta grundig på informasjon og opplæring av nytilsette. Men eg skulle jo bare vere der i 6 veker, så noko informasjon ved verneleiar eller omvisingsrunde blei ikkje sett på som naudsynt. Det var rett på verkstaden og få utlevert kjeledress, vernebriller, hjelm og hanskar. Verneskoa måtte eg sjølv gå på skoforretninga og kjøpe. Så fikk eg arbeidsnummer. Vi vikarane hadde arbeidsnummer på 7000-talet mens dei faste hadde nummer på 4000. Formannen viste meg korleis eg skulle fylle ut og stemple stemplingskortet, og så var det rett i arbeid.

Vi nye fikk stort sett ganske enkelt arbeid i starten. Første jobben var å bære inn og sette på plass nyankome materiale i materialhylla. Det var ikkje så fort gjort som det kunne høyrast ut til. Når det først blei bestilt materiale frå Harstad bestilte ein så ein skulle ha ei stund og 10 mm jernplater på 1x2 m var ikkje bare å hanskast med. Nokre stållengder var for lange for hylla og måtte først delas i to.

Verkstadhallen. Til venstre platesaks og knekkemaskin, til høgre sveisebåsar. I bakgrunnen bak vindauga truckverkstaden og opp trappa bak var elektrikerverkstad til høgre og vektreparatørverkstad til venstre.

Foto: SL

Eg var klar over at her hadde eg argusauga på meg frå første stund. Det tok ikkje lange tida før ein la merke til om ein vikar var lat eller udugelig, tenkte eg, og kasta meg inn i jobben så sveitten sto nesten gjennom den nyvaska, men godt brukte kjeledressen eg hadde fått utlevert. Her sto det om framtida. Eg hadde eit år igjen på yrkesskolen og hadde alt framtidsplanen klar. Det var her eg ville søke meg fast jobb når eg om eit år formodentlig sto her med fagbrev som maskinarbeidar i lomma. Skulle det målet bli virkeligheit, ja da var eg inne i kanskje mitt livs viktigaste prøvetid så langt. Og ingen skulle kunne seie at denne karen var redd for å ta i eit tak.

Vi var vel ein 6-7 ferievikarar som byrja samtidig, og snart skulle det vise seg at det var så ymse med innstillinga. Nokre var som meg og satsa på ein jobb for framtida, kanskje alt frå hausten av, mens andre tenkte ikkje lenger enn nasen rakk og i allefall ikkje lenger enn til ferieturen dei skulle dra på først i august da dei endelig var ferdig med å gå her og knoge midt i beste sommarvarmen.

Ein skilde seg snart ut. I motsetning til oss andre gikk han ikkje på yrkesskolen ute på Fuglenes, men på gymnaset inne i byen. Ingen var i tvil om at største, for ikkje å seie einaste kvalifikasjonen hans for å få sommarjobb her, var at han var lillebror til verkstedsjefen. Far hans var heller ingen kem som helst i byen. Junior visste kor han kom frå og kor han hadde tenkt seg, og det var nok til ein jobb i heilt anna dress enn blå kjeledress med Nestlé-Findus på ryggen.

På ein stor bedrift som Findus kan ein mekanikar bli sett til arbeid overalt frå bokstavelig talt under kaia til toppen av lossetårnet. (Nettopp på disse to plassane skulle eg seinare få to av mine mest minneverdige arbeidsopplevingar, men det er ei anna historie eller to.) Nokre plassar jobbar ein ganske fredelig utan å sjå ein formann anna enn i matpausa, andre gonger kan ein få ein jobb som er så midt i synet som det går an. Og ingen jobb var meir midt i synet enn det å ordne med materialreolen. Han hadde den mest sentrale plass som tenkast kan midt mellom inngangsdøra og døra inn til garderoben. Ingen jobb var derfor betre eigna til overvaking. Tok ein 5-minutt utanom tida her, var det knapt nokon som ikkje såg det.

Frå formannen hørde eg ikkje eit knyst den første dagen. Men ettersom eg tidlig fikk erfare at han slang med kjeften i tide og utide og skjelte ut både faste folk og ferievikarar, tok eg det som eit godt teikn.

Arbeidsformannen i arbeid. Her er han så konsentrert om arbeidet at eg har tatt sjansen på å ta bilde av han. Til høgre jernreolen som er omtalt i teksten.

Foto: SL

Derimot var det andre som ikkje kunne halde kjeft. Frå ein arbeidar i 60-årsalderen, som hadde vore her så lenge at han nesten gikk i eitt med veggane, fikk eg passet mitt påskrive: Dei ville ikkje vite noko av eit slikt arbeidstempo. Hadde eg tenkt å komme der for å drive opp tempoet, fikk eg finne meg ein anna jobb. Eg fikk sjå til å jekke meg ned til å jobbe som andre folk og ta meg tid til å puste på. Dessutan var det ikkje noko mål å slite seg ut.

Det var med sterkt blanda kjensler eg gikk heim den første dagen. Rett nok var det viktig for meg å gjøre jobben såpass at eg kunne ha håp om fast tilsetting. Men langt det viktigaste var likevel å bli godkjent av arbeidskameratane, å bli ein av gutta. Dagen etter tok eg meg tid til ei røykepause med gutta, midt på golvet, midt i arbeidstida. Og formannen sa ikkje eit døyt. At eg jobba for hardt hørte eg ikkje noko meir om, og året etter sto eg der igjen, med fagbrev og arbeidsnummer 4240.

4240 Svein Lund

Våren etterpå gikk skoletida mot slutten, men sidan eg enno ikkje fann utlyst nokon faste jobbar å søke på, søkte eg igjen sommarjobb på Findus. Denne gongen blei eg plassert på andre sida av byen, på Slippen, som da enno hørte til Nestlé-Findus. Den reparerte i første rekke Findus sine egne trålarar, men tok og oppdrag for andre fiskebåtar, mindre fraktbåtar og rutebåtar. Dels fikk eg jobbe i det faget eg heldt på å utdanne meg til, med dreining, fresing og slikt, dels var eg med ombord i båtane for å gjøre reparasjonar der, da gjerne i lag med ein meir røynd mekanikar. Maskinrom på båtar var for meg ei nokså ukjent verd. Det blei mye brå læring, og det hendte eg måtte innrømme at eg ikkje kunne, og be om instruksjon med teskjeier. Som da formannen bare ga meg ordre om å «ta ut loggen» på ein trålar som da sto oppe i slippen, og eg måtte innrømme at eg verken visste kva ein logg var, kor han var plassert på båten eller korleis ein skulle få denne ut på eit forsvarlig vis. Eg kom meg no likevel rimelig bra frå sommarjobben, og hadde ikkje dumma meg så ut at eg ikkje kunne komme tilbake som arbeidssøkar.

Etter sommarjobb og ferie sto nesten jobbane i kø, faktisk nådde eg å få prøve meg i ein annan i Hammerfest og få tilbod om ein i Honningsvåg, før eg sa frå meg begge da eg fikk jobb på verkstaden på Findus. Det valet skulle eg ikkje angre på.

Da eg byrja i 1977 heitte bedrifta Nestlé-Findus, mens eg jobba der blei ho omdøpt til Nestlé Norge, men alle sa bare Findus så lenge eg var der, og eg brukar derfor dette namnet her.

Det blei nesten ti fine år, blant gode arbeidskameratar og der eg lærte mye både om mekanisk arbeid og om fagforeiningsarbeid. Eg fikk prøve meg som både sekretær i fagforeininga og hovudverneombod, og også opplevde nokre harde tak både innad i foreininga og i forhold til bedriftsleiinga.

Findus var den største fiskeindustribedrifta som nokon gong har vore i Noreg, og konkurrerte ei tid ganske jamnt med AS Sydvaranger om å vere største arbeidsplassen i Finnmark. For å forstå Findus si rolle, må ein gå litt tilbake i historia, og her har eg lånt frå diverse skriftlege kjelder i tillegg til det eg sjølv har opplevd.

Findus var ein pioner i industrialisering av norsk fiskerinæring. Frå starten bygde ein på frysing av fisk og levering i første rekke frå trålarar. På Findus blei også fisken vidareforedla til gryteferdige produkt i større grad enn det som elles var vanlig.

Hovudinngangen på Findus, eller "Vakta" som vi kalte den. Bildet er tatt under streiken i fiskeindustrien i 1982 og vi ser at ein av dei som står der har streikevaktbind på armen.

Foto: SL

Fram til andre verdskrigen hadde norsk fiskerinæring vore basert på ferskfisk, saltfisk, klippfisk og tørrfisk og til ei viss grad hermetisering i boksar. Like før krigen var det starta ei forsiktig utvikling av frossenfiskproduksjon, men denne fikk først fart under krigen, da tyske selskap oppretta ei rekke fabrikkar i Noreg for produksjon av frossen filét. Ein av desse var i Hammerfest, Vereinigte Tiefkühlgesellschaften Lohmann & Co. Denne fabrikken låg på Fuglenes, og arbeidarane var i stor grad tvangsarbeidarar frå tyskokkuperte delar av Sovjetunionen, særlig Ukraina. Fabrikkanane som tyskarane bygde opp var bygd på bruk av trålarar og filétskjæringsmaskinar levert av firmaet Baader i Lübeck. Som det aller meste av Hammerfest blei fabrikkjen jamna med jorda i 1944, men frossenfiskteknologien som blei innført med denne fabrikkjen skulle likevel få betydning for kva som blei bygd opp under gjenreisninga.

Den første fabrikkbygninga som blei reist i Hammerfest etter krigen sto G. Robertson A/S for og bak dei Bergens Privatbank. Firmaet B. Heide Ltd i Kristiansund leigde seg inn i bygget til Robertson og starta produksjon av djupfrose filét i 1950.

I 1952 kom sjokoladeprodusenten Freia inn i bildet, inngikk samarbeid med B. Heide Ltd. og starta i 1952, A/S Hammerfest Fiskeindustri og Filétfabrikk. Produkta blei selde under namnet FINDUS. I 1959 skifta fabrikkjen offisielt namn til A/S Findus. I 1962 blei produksjonen kraftig utvida. Same året selde Freia/Marabou 80 prosent av aksjane i Findus A/S til det sveitsiske konsernet Nestlé. Så mange som 1300 menneske var tilsett ved bedrifta i toppåret 1967. I 1976 var talet redusert til 800.

Findus kjøpte ei tid også frå kystflåten, men trålarar var hovudleverandøren av råstoff. I 1953 etablerte A/S Hammerfest Fiskeindustri og Filétfabrikk trålarreiarlaget Hammerfest Havfiske A/L. I 1963 overtok Findus A/S Hammerfest Slipp og Mekaniske Verksted. Frå slutten av 1960-talet blei dei gamle sidetrålararane erstatta med hekktrålarar og Findus fikk konsesjon til 9 hekktrålarar. Dette var egentlig i strid med fiskerilovgivinga, og det var einaste utanlandske selskap som fikk dispensasjon for å ha eigne trålarar. For å jukse til dette blei det oppretta eit selskap det kommunen hadde halve aksjekapitalen, men bedrifta hadde bukta og begge endane.

Utover 1980-talet førte svikt i torskebestanden til produksjonsstopp og permisjonar i periodar. Arbeidsstokken blei redusert og forholdet mellom arbeidarar og leining blei dårligare. I 1990 var det redusert til 450 tilsette og to trålarar.

Etter nye reduksjonar i drifta ved fabrikkene og låg lønsemd i næringa bestemte Nestlé å selge Findus-anlegget i Hammerfest. Trålkonsesjonane som tilhørte fabrikkene var verdfulle. Etter eit mellomspel med eit anna firma som knapt nokon lenger hugsar namnet på, blei Findus i 2001 seld til det Røkke-eigde selskapet Norway Seafoods. Fabrikkene i sentrum blei lagt ned og resterande produksjon blei i 2002 flytta til eit nytt og moderne anlegg i Rypefjord. Kva som skjedde der, fikk eg ikkje heilt med meg, men etter nokre år blei også dette nedlagt, og nokre enno mindre restar etter Noregs største fiskeindustribedrift blei flytta til Forsøl ei knapp mil frå byen.

Historia om etableringa og utviklinga av Findus er bare skrive litt her og der, og det er ein del spørsmål som gjerne manglar, blant dei kva bedrifta betydde for distrikta rundt byen. Kor kom alle dei opptil 1300 tilsette frå? Dei kom frå både nært og fjernt. Nokre hadde vore busette i Hammerfest i generasjonar. Deretter støvsuga bedrifta fjordane i første rekke i dei omliggjande kommunane Sørøysund og Kvalsund. Dette bidrog sterkt til avfolkinga av mange stadar, særlig på Sørøya og Seiland, stadar som vesentlig hadde befolkning med samisk bakgrunn. Med etableringa av ein slik gigant blei det lite plass igjen for utviklinga av kystfiske og mindre fiskeindustribedrifter. At dette gikk tilbake var sjølvsagt ikkje bare Findus si skuld, det var også ein del av ein allmenn moderniserings- og sentraliseringspolitikk.

Pakkelinje på frityravdelinga. Ikkje akkurat interessant og variert arbeid.

Findusarbeidarar frå Seiland til Ceylon

Om arbeidarane på Findus var det sagt at dei kom overalt i frå, nokre var frå Seiland, andre frå Ceylon. Seiland (Sievju) er, for dei som ikkje er lokalkjente, ei øy like ved Hammerfest by, og har tradisjonelt hatt mest sjøsamisk befolkning, mens Ceylon no er meir kjent som Sri Lanka. Begge desse øyane gav monalege bidrag til arbeidsstokken på Findus, der det av og til blei fleipa med likheita i øynamna.

På verkstaden var det i mi tid, bortsett frå ein færøying som hadde kome med trålar og hamna på land, bare norske arbeidarar (og bare mannfolk). Desse var til gjengjeld frå heile landet, spreidde frå «reservedansken», formannen min frå Lyngdal i Agder, og oppover til dei forskjellige fjordhola etter Finnmarkskysten og ein sjeldan gong frå innlandet.

I produksjonsavdelingane var det langt meir spreidd. Etter kvart såg eg at Findus hadde ei mengde arbeidarar med samisk bakgrunn, men den snakka ein minst mogleg om i bedrifta og elles i byen. Eit par arbeidarar frå Karasjok kunne vanskelig skjule den samiske bakgrunnen, sjølv om dei hadde svært så norske namn. Dei som kom frå tidligare ganske reint samiske bygder og buplassar på Seiland og Sørøya gikk meir «under radaren» og sto fram som norske. Nokre av dei hadde likevel oppfatta at eg hadde budd eit år i Guovdageaidnu og var positivt interessert i det samiske, så dei kunne helse «Buorre beaivi» når eg møtte dei i korridorane eller på kaia og andre ikkje hørte det.

Nokre kom frå andre stadar i Nord-Noreg, men det blei òg rekruttert bevisst sørfrå, kanskje særlig frå Trøndelag. Formannen på ei anna avdeling der eg av og til hadde jobbar, snakka finnmarksdialekt så i alle fall eg tok han for å vere frå lokalsamfunnet. Eg blei storlig overraska da eg etter kvart oppdaga at han var møring. Det var i det heile vanlig at folk som byrja på Findus i større eller mindre grad la om til lokal dialekt. Det blei eg òg prega av etterkvart, i motsetning til folk eg kjente som var kome nordover som lærarar, og som anten heldt på eiga dialekt eller gikk over til å snakke bokmål.

Finske jenter var det største utanlandske innslaget. Det må ha vore mange tusen til saman som har reist frå arbeidsløysa i Nord-Finland til fiskeindustrien i Finnmark. For dei fleste blei det eit par år eller enno kortare, men ein del gifta seg, gjerne med norske arbeidskameratar, og blei verande. På Findus var det så mange på både filét- og frityravdelinga at ein del sentrale oppslag sto både på finsk og norsk, og lenge hadde dei finske arbeidarane ein eigen tillitsvald som sat i klubbstyret. Nokre av dei blei etterkvart riktig flinke i norsk, og kunne til og med tolke for nykommarar, andre fikk aldri skikk på norsken og drog heller heim igjen til tryggare språklige forhold. Dei finske arbeidarane blei bare omtalt som finlendarar, men etter kvart oppdaga eg at ein god del av dei var samar, tildels også samisktalande, og eit par var etter etternamna å dømme skoltesarar. Men det samiske snakka ein jo helst ikkje om i Hammerfest.

Tidlig på 1970-talet kom den første arbeidaren frå Sri Lanka til Findus. Seinare fikk eg høre at han hadde jobba på eit norsk u-hjelpsprosjekt i Sri Lanka, og der blitt oppmoda til å søke seg til Noreg på fiskeriutdanning. Men først måtte han lære språket, bli kjent med norsk fiskerinæring og tene litt pengar. Slik hamna han på fileten på Findus i kanskje ti år, før han ein dag da eg var innom fileten kunne fortelje at han skulle slutte for å byrje på fiskerifagstudiet i Tromsø.¹³ I mellomtida var søstre, naboar og kjente av kjente frå Sri Lanka kome etter, og etter kvart blei det ei ganske stor gruppe av dei. Dei gikk rett inn i arbeid, lærte seg raskt norsk og blei respekterte medlemmar av lokalsamfunnet. Nokre var og aktive i fagforening og politikk, og ein del i den katolske kyrkja. Eg opplevde aldri noko diskriminering eller rasisme overfor dei eller klager over at dei kom og tok «våre arbeidsplassar».

Frå andre land var det mest enkeltpersonar som på eiga hand av forskjellige grunnar hadde hamna i Hammerfest. Eg hugsar ein tyskar på mottaket som var der i mange år, ein marokkanar og ein pakistanar som begge var ganske kort tid, nokre svenskar og islendingar, ein chilensk flyktning og det kanskje mest eksotiske innslaget: to franske nonner eller «Jesu små søstre» som dei blei kalla. Dei brukte til og med å stille på fagforeningsmøte.

Verkstaden

Verkstaden på Findus var organisert som ei heilt eiga avdeling under leiing av ein ingeniør. Dei fleste av oss var forskjellige variantar av mekanikarar, sveisarar og maskinarbeidarar, men det var og 4-5 elektrikarar, ein rørleggar, eit par snikkarar og malarar, samt ein smørar. Til saman telte eg ein gong av vi var 48 på verkstaden med ingeniør, tekniskar, formenn og arbeidarar. Nokre av arbeidarane jobba fast i verkstadsbygget, andre fast på forskjellige produksjonsavdelingar, som filet, frityr og fiskemjølfabrikk, mens mange av oss var såkalla mobilreparatørar, det vil seie at vi blei sendt overalt der noko skulle reparerast, frå under kaia til oppå taket. Av dei 8-9 åra eg var i aktivt arbeid, var eg vel omlag 6 år mobilreparatør, 1 år maskinarbeidar og 1 år på teknisk lager.

¹³ <http://sveinlund.info/diverse/sivarajah.doc>

Eit svært spesielt bilede frå Hammerfest, sommaren 1981. Bildet har eg tatt frå taket på kontorbygningen til Findus. På eit eller anna vis klarte eg å ha fotoapparatet i kjeledresslomma ein dag eg hadde ein eller annan jobb oppe på det taket, noko som ikkje akkurat var dagligdags. I bakgrunnen ser vi to tårn opp mot horisonten: Til venstre kyrkja, til høgre boreplattforma Ross Rig. Dette var en av de første plattformene som starta leiteboring nord for Finnmark, og ein gong ankra han opp utafor Hammerfest for noko utbetringsarbeid. Det er så vidt eg veit einaste gongen ei oljeplattform har vore så nært Hammerfest. Det blei arrangert omvisning for interesserte, og eg var med på ein slik tur. I forgrunnen ser vi heile 4 Findus-trålarar, og på andre sida av hamna to av rutebåtane som gikk til øyane utafor Hammerfest.

Da eg kom til Findus hadde eg nylig fått fagbrev som maskinarbeidar, og det var først og fremst det eg kunne. Vi hadde ein maskinarbeidarverkstad med to dreiebenkar, ein fresemaskin og ein stor

bormaskin. Der var to faste maskinarbeidarar, og eg fungerte som ein slag reserve maskinarbeidar som blei sett inn dit når det trengst, eller eg fikk lage ting sjølv som skulle brukast i dei reparasjonane eg elles gjorde, sidan eg likevel hadde utdanning for det. Andre enn dei faste og vi som hadde fagbrev som maskinarbeidar slapp aldri til i fresemaskina eller den «nye» dreiebenken. Bare eitt år fikk eg eit vikariat som fast maskinarbeidar. Sjølv om eg hadde fagbrev og skulle kunne denne jobben, var utfordringane store. Det første var materialbruken. På yrkesskolen hadde vi lært å dreie og frese i vanlig bløtt stål og messing, men utstyr som skulle stå i fiskeproduksjonen måtte tole vatn, og da toltest ikkje rust. Vi arbeida derfor mye i rustfritt stål, som finst i forskjellige kvalitetar, og alle er ikkje like lette å bearbeide. I tillegg laga vi noko i aluminium og mye i plast. Det var forskjellige kvalitetar av plast og kunststoff, og desse reagerte svært forskjellig på å bli utsett for sponskjærande verktøy. Da måtte både skjæreverktøyet, farta og matinga tilpassast til det.

Spesielt for Findus var at vi laga reservedelar til bl.a. filetmaskinar sjølv. Vi hadde av og til besøk av ein omreisande reparatør for Baader filetmaskinar, og han kunne fortelje at vi var einaste bedrifta som gjorde dette. Alle andre måtte bestille delar frå Baader, noko som var atskillig dyrare. Vi derimot hadde alltid ei bestillingsliste frå lageret på å fylle opp med reservedelar, slik at når det ikkje var hastesaker for reparasjonar, kunne vi alltid produsere for lager. Ein ting er å produsere etter profesjonelle teikningar med toleransar for måla. Verre kunne det vere å lage delar som skulle inn i slitne maskinar. Prøv å lage ei rund foring til eit hol som er slitt nesten trekanta, og så få denne til å passe! Formennene som sette oss i arbeid kunne sjølv ikkje den jobben, og hadde for å seie det pent, ofte ikkje den store forståinga for at nokre av jobbane dei ga oss var svært vanskelige eller rett og slett umoglege.

Tre av arbeidskameratane på verkstaden. Torvald og Jan Olav driv med montering eller demontering, mens Jim stoppar og slår av ein prat. Mek. verkstad besto av ein stor verkstadhall og ein mindre maskinarbeidsverkstad. Sidan det var fotoforbod, har eg dårlig med bilde av den store verkstadhallen, der ein kunne bli observert av sjefane. På maskinarbeidsverkstaden hadde vi derimot full oversikt og kontroll.

Som mobilreparatør var utfordringane også store. Ein skulle virkelig kunne det meste, frå bøyning av kopparrør utan å skade dei, til reparasjon av utstyr som var totalt fastrusta, frå sveising på baksida av rør i trange rom der ein ikkje kunne sjå staden ein sveisa på eller på materiale som aluminium og støypejern, som snudde og vridde seg og etter behandlinga slett ikkje såg ut som før. Alle utvikla etter kvart sine spesialitetar, min blei reparasjon av «jekkbjørnar» eller hydrauliske jekketraller. Kanskje ikkje det mest avanserte, men når dei hadde gått på fiskemottaket eller saltfisklageret i salt og vatn og snø og is til dei ikkje lenger kunne verken løfte eller trille, så var det ein sjau å få alt til å virke igjen.

Fagforeininga

På Findus var det ei sjølv sagt sak at ein måtte fagorganisere seg. Nytilsette fikk ikkje gå mange dagane før dei blei kapra av tillitsvalde med klar melding om å skrive under. På Findus-verkstaden trur eg ikkje vi hadde uorganiserte, på slippen var det ein, og han fikk stadig høre det. Tillitsvalde var det på kvar avdeling, og det var såpass interesse for dette arbeidet at det ofte var fleire kandidatar ved val. Etter nokre år blei eg foreslått som kandidat til avdelingstillitsvald, men nådde ikkje opp. Derimot blei eg etter kvart vald til hovudverneombod og med det leiar for arbeidsmiljøutvalet. Det siste var ei svært utakknemlig oppgåve, der vi måtte sitte i eit utval med representantar for bedriftsleiinga og bedriftshelsetenesta og fikk gjennom svært lite.

I 1982 gikk heile fiskeindustrien til streik i tariffoppgjøret, og det blei arrangert streikemøter på Folkets Hus.

Foto: SL

Blant arbeidskameratane og i fagforeininga var det etter kvart fleire som la merke til at eg nok var noko over gjennomsnittet når det gjaldt å uttrykke seg skriftlig. Når venstreopposisjonen i fagforeininga kom med forslag til vedtak på medlemsmøta, var det gjerne eg som førte dei i pennen, og da ein etter nokre år mangla klar kandidat til sekretær i NNN avd. 147, blei eg foreslått som benkeforslag på årsmøtet og vald med knapt fleirtal. For så å skulle samarbeide med ein leiar som var min absolutte politiske motpart og ikkje ville ha meg i styret. Etter kvart gikk det no på eit vis. Eg blei sittande som sekretær i 5 år, under minst tre leiarar, og etter kvart gikk samarbeidet betre. Noko betre skriveskole kunne eg ikkje ha

fått. Når møtet var slutt skulle protokollen vere ferdig til underteikning. Ein annan stad der eg fikk bruke skriveferdigheitene var i klubbavisa, som vi ga ut i 1981. Bedrifta hadde hatt ei bedriftsavis med namnet Nytt i Nord, men denne hadde ikkje kome på ei stund, så vi ville ta initiativ til å få henne i gang igjen. Klubben ønska å samarbeide med leiinga om dette om ei avis der begge partar kom til orde, men det var ikkje bedriftsleiinga interessert i. Det endte derfor med at vi ga ut *Nye Nytt i Nord – Avis for ansatte ved Nestle-Findus, Hammerfest*. På første (og siste?) nummeret, "Årets nummer 1981", skreiv vi at dette nummeret var utgitt av NNN-klubben, vi opna altså for at andre kunne gi ut seinare nummer. Klubbformannen var redaktør og eg var ein av fire journalistar. Vi intervjuar arbeidarar rundt på bedrifta, informerte frå klubb og fritidsforeining og skreiv kritisk om arbeidsmiljø og bedriftshelseteneste. Artiklane var ikkje signerte, men den store 5-siders artikkelen om arbeidsmiljøet var nok for det meste mitt verk. Eg intervjuar hovudverneombod og bedriftssjukepleiar og ville intervjuar bedriftsleiinga, men dei nekta plent å uttale seg.

Etter kvart blei eg meir og meir involvert i fagforeiningsarbeid, hadde 3–4 verv på det meste, og det blei fagforeiningsarbeidet som blei det viktigaste politiske feltet mitt. Samepolitikk, naturvern og andre interesser kom da meir i bakgrunnen. Heile tida var eg aktiv i AKP/RV og som så mange andre faglig aktive medlemmar kjente eg at partiet sin taktikk og vurderingane eg gjorde i det faglige arbeidet kunne komme i strid med kvarandre. Blant dei faglig aktive på Findus var det tilhengjarar av tre parti: AP, NKP og AKP. (SV var så godt som fråverande på Findus og elles i industrien, i Hammerfest var det i den tida eit nesten reint akademikarparti.) Gruppa vår var definitivt den minste, vi var vel ein handfull på det meste. Dei næraste allierte vi hadde i den faglige kampen var NKP-arane, som ofte var eldre røynde fagforeiningsfolk. Nokre var nærast fødte inn i NKP, andre hadde gått over i frustrasjon over AP sin klassesamarbeidspolitik. Dei klarte til å med å rekruttere nokre få yngre arbeidarar. I fagforeininga var dette samarbeidet ganske godt, men utafor fabrikkgjerdet var AKP og NKP kvarandre sine verste fiendar. I Hammerfest ville ikkje leiinga i nokon av dei to partia ha med kvarandre å gjøre. Vi på golvet såg gjerne dei jekka seg ned, vi trengte å stå saman der, uavhengig av at vi hadde forskjellig syn på kva som skjedde i Polen og Afghanistan.

Nestlé var og er eit av dei største og verste næringsmiddelkonserna i verda. Dei er no berykta for å karre til seg vassressursar, den gongen var den store saka at dei dreiv aggressiv marknadsføring av morsmjølkterstatning, noko som påførte fattige store utgifter og ungane deira dårligare og meir helsefarlig næring. Mens eg jobba der blei det starta ei internasjonal kampanje for boikott av Nestlé på grunn av dette. Kva skulle vi gjøre da? Det var nok absolutt grunnlag for kritikken og boikotten, men den ville ramme arbeidsplassane våre. Vi kunne derfor ikkje støtte konsernet, men heller ikkje støtte boikotten. Eg foreslo at fagforeininga skulle vise til boikottaksjonen og oppmode Nestlé til å slutte med marknadsføringa av morsmjølkterstatning, da vi elles ville bli ramma av boikott. Men det våga ikkje fleirtalet å vere med på, det endte med at vi ikkje uttalte verken det eine eller det andre.

Også i forhold til fiskeripolitikken kom vi mellom barken og veden. Samanlikna med mesteparten av fiskeindustrien var Findus ein gigant, basert utelukkande på trålarar, og etableringa av bedrifta hadde bidratt til sentralisering, rovfiske og leveringsvanskar for kystflåten. Findus var verken god distriktspolitikk eller god ressursforvaltning. Men det var arbeidsplassen til alle oss som var der, og alle vil forsvare dei arbeidsplassane dei har. Dei største stridsspørsmåla i fiskeripolitikken dengang var likevel veksten i fabrikktrålarar og direktesal frå fiskebåt til russiske oppkjøpsbåtar og der sto vi samla i foreininga. Eg blei etter kvart ganske godt orientert uti fiskeripolitikken, og opplevde at eg blei respektert for det eg meinte der, både i politisk og faglig samanheng. Når diskusjonen gikk på samepolitikk derimot, fikk eg ofte høre: – Dette har ikkje du greie på, du som er sørfrå. At eg hadde budd eit år i Guovdageaidnu telte i alle fall ikkje til min fordel.

Utdanning uønska!

Dei aller fleste som byrja i produksjonen på Findus hadde inga spesiell utdanning for dette. Bedrifta hadde eigen opplæringsleiar, som ga innføring i nokre av arbeidsoperasjonane og ikkje minst sikringstiltak og hygiene. Så blei det vel gitt litt kort instruksjon av formannen på avdelinga, men elles var det bare å hive seg i arbeid. Dei fleste blei ståande der dei starta, gjerne kvinner ved kapping og pakking, menn i skjæremaskinar og transport. Nokre hadde lyst å lære meir, og ein som

jobba som truckfører på mottaket, søkte seg til Fagskolen for fiskeindustri ("Slogskolen") i Vardø. Men bedrifta ville ikkje gi han permisjon for skoletida, så da slo han det frå seg. På 1980-talet starta arbeidet med å etablere fagbrev for fiskeindustriarbeid. På Findus var det liten interesse frå bedrifta si side, det var fagforeininga som først tok det opp. Men også der var det blant mange lita forståing for kva eit fagbrev var og kva ein skulle med det. Mange meinte eit halvt eller maksimum eit års læretid måtte vere nok for fagbrev, men vi frå verkstaden, som sjølve hadde fagbrev, sto på at det måtte vere minimum tre år for å få status og løn som fagarbeidar. Og slik blei det, men kor mange på bedrifta som verkeleg fikk fagbrev for fiskeindustriarbeid, det har eg ikkje oversikt over.

På verkstaden hadde altså dei fleste fagbrev, etter kvart hadde nokre av oss to. Det fanst noko som heitte bedriftsinterne fagbrev, som ga fagarbeidarløn, men ikkje gav status om ein skifta jobb. I fagforeininga jobba vi for å få alle på offentlig godkjente fagbrev. Noko systematisk intern opplæring kan eg ikkje hugse at vi fikk, det var å lære gjennom praksis og av arbeidskameratane vi blei sette til å jobbe med. Eg hugsar at nokså kort tid etter at eg starta, fikk eg ein stor jobb som varte i fleire månadar, da alle fiskeheisane frå mottaket opp til filetsalen skulle skiftast ut etter tur. Eg blei da sett til å jobbe her i lag med ein eldre og erfaren mekanikar, og lærte mye av han, både av arbeidet og av samtalane om fagforeiningsarbeid og vernearbeid. Nokre få gongar i løpet av dei 8-9 åra eg jobba der, fikk eg høve til å delta på kortare eksterne kurs, frå eit par dagar til eit par veker. Det var sveisekurs som den vidaregåande skolen arrangerte, pneumatikkurs i regi av den største utstyrsprodusenten og skjæredatakurs arrangert av Statens Teknologiske Institutt. Eg starta altså med fagbrev som maskinarbeidar, men fikk bare i svært avgrensa grad jobbe med det. Det eg jobba mest med var industrimekanikararbeid, og eg fikk da lyst å få papir på at eg kunne dette. I Hammerfest fantest det ei prøvenemnd for mekaniske fag, med ein mekanikar på Slippen som leiar. Eg kontakta dei for å høre om eg kunne gå opp til fagprøve. Dei gav meg eit pensum eg måtte lese på eiga hand, og så blei det organisert teorieksamen for fleire som hadde meldt seg opp. Deretter kunne vi ta fatt på dei praktiske prøvene. Det var ei obligatorisk prøve som alle måtte gjennom. Vi skulle bøye eit kopparrør, men slik at det heldt på det runde tverrsnittet heile vegen, så skulle vi gjege det og lodde på ei muffe av messing i kvar ende, og det skulle gjørast med bronselodding. Dei som kan litt materiallære veit at det ikkje er langt mellom smeltepunktta for koppar, messing og bronse, og det var derfor svært lett å brenne feil, så vi øydela materialet. Skulle vi gjort dette i praksis, ville vi ha brukt sølvlodd, men det var altså ikkje lov. Det skulle vere vanskelig. Etter ein del prøving og feiling fikk eg det til, og den delen var godkjent. Den andre delen var ein praktisk reparasjon, som skulle innehalde ei rekke vanskelige arbeidsoperasjonar. Det skulle gjørast på bedrifta, men det kunne ikkje vere ein hastereparasjon, det måtte vere noko ein kunne jobbe sjølvstendig med over litt tid. Løysinga blei eit trinnlaust gir som hadde stått i produksjonen for å regulere farta på eit samleband. Det hadde vore utsett for vatn og salt og fiskeslog og til slutt var det rusta heilt fast. Eg skulle først demontere det, så identifisere delane som måtte skiftast, bestille eller lage delar og få det heile saman igjen så det gikk. Eg hugsar delane måtte bestillast frå England, og det varte og det rakk, men til slutt kom alt på plass og giret blei vel sett på lager som reserve til neste gong eit gir rusta fast. Og eg fikk fagbrevet som industrimekanikar like før eg tok permisjon for å ta teknisk fagskole.

Teknisk fagskole hadde kome til Hammerfest nokre år før, og fleire arbeidskameratar både på Findusverkstaden og Slippen hadde allereie tatt denne utdanninga. Eg ville lære meir, men helst ikkje sleppe taket i jobben, og dette var einaste utdanninga som ein for det første kunne ta utan å flytte, for det andre med von om permisjon frå jobb. Med etter kvart to fagbrev, og i tillegg ein gamal dårlig artium i bakhand, trong eg ikkje ta heile det første året på heiltid, men tok permisjon frå jul, følgde dei timane eg kjente behov for, og tok aller førsteårs eksamenar som privatist. Så langt hadde det gått greitt, men andre året måtte eg vere med på heiltid. Og eg måtte sende ny permisjonssøknad. Men no sa bedriftsleiinga stopp. Dei ville ikkje gi meir permisjon. Grunngivinga var så utrulig kortsynt at eg nesten må sitere: *"Permisjoner til utdanninge gis ikke av så lang varighet. Din kompetanse er langt utover det som var tilfelle før du startet, og vi kan ikke gi tilbud om arbeid som står i stil med utdanninge."* Eg hadde altså valet mellom å seie opp jobben eller slutte av utdanninga på halvvegen. Fagforeininga såg dette som ei prinsippsak og kravde

forhandlingar, og det endre med at eg likevel fikk permisjon. At eg deretter bare kom tilbake for nokre få veker, det er ei anna sak som skuldast heilt uføresette hendingar.

Etter desse røynslene frå arbeidslivet har eg seinare, både som lærar, tillitsvald og forskar, vore engasjert i spørsmål rundt vilkår for fagopplæring i skole og arbeidsliv, og forholdet mellom dei. Røynslene som både eg og mange andre har gjort, er at svært mange bedrifter gjør lite for å sørge for opplæring og at mange er negative til å gi permisjon. Seinare skulle eg få erfare at det til og med kan vere tilfelle der skolen sjølv er arbeidsplassen.

Frå kappelinja på filetsalen, ein dag det var lite fisk, så bare nokre få er i arbeid.

Ein god arbeidsplass – trass alt

Sjølv om vi hadde mye å klage over, står Findus igjen i minnet som ein god arbeidsplass på mange måtar.

Mange år etter at eg slutta på Findus, fann eg på Facebook ei gruppe om Findus, som for det meste besto av gamle Findus-arbeidarar og andre tilsette, dels etterkomarar av desse. Her nytta eg høvet til å legge ut bilda mine frå Findus, og har fått mange kommentarar til desse.¹⁴ Også elles har det vore interessant å sjå kva andre skriv om bedrifta. Det som slår meg når eg ser gjennom denne sida no, er at bedrifta og arbeidet der stort sett blir positivt omtalt. Ein skryt av godt kameratskap blant arbeidarane, av ei sterk fagforeining, men også av velferdstiltak frå bedrifta si side. «Findus var en god arbeidsplass» er ei vanlig utsegn. No har vi vel kanskje ein tendens til å hugse det beste, men det er ikkje tvil om at bedrifta hadde mange gode sider, særlig om ein samanliknar med det som på denne tida var vanlig elles i fiskeindustrien. Vi hadde mange arbeidarar som hadde prøvd seg der, og eg hugsar dei fortalte skrekkhistorier som gjorde Findus til ein trygg stad i samanlikning. Ein positiv forskjell var at det på Findus var stort sett arbeid heile tida, det var lite av permitteringane som elles har ridd fiskeindustrien som ei mare. På sikt kan likevel dette vere eit tveegga sverd. Eg hugsar ei som hadde jobba mange år i fiskeindustrien fortalte: *Vi blei stadig permitterte, men da fikk vi komme vi oss etter det harde og einsidige arbeidet på fileten og var klare til ny innsats når permitteringa var over. Men da eg kom på Findus og måtte jobbe kvar dag og aldri få fri, da var det ikkje lenge før belastningane endte med sjukmelding.*

Den relativt gode perioden på Findus varte nesten til eg slutta. Da eg etter eit halvt år kom tilbake frå utanlandsreise og prøvde å få jobben tilbake, var det ingen sjanse. Innskrenkingane hadde da starta med naturleg avgang, og snart skulle oppseiingane komme. Verkstaden skulle reduserast til under halvparten og blant dei som måtte gå var mekanikarar som hadde byrja same året som meg. Framtida såg svært usikker ut og i 1990 var eg tilbake i Hammerfest og skreiv artikkel for Klassekampen med

¹⁴ Om du vil sjå fleire av desse bilda, gå til <https://www.facebook.com/groups/hansarne> og søk på namnet mitt.

tittelen «Blir Findus lagt ned?».¹⁵ Det skulle enno ta nokre år og få trudde vel dengang det skulle gå så galt. Men det gjorde det altså.

Faglig skolering – frå Skaidi til Sørmarka

Engasjementet mitt i fagforeningsarbeidet på Findus førte etter kvart til at eg også fikk vere med i ein større samanheng. Dei første fagforeningskursar eg fikk delta på, var dei som fagforeninga sjølv arrangerte, og dei var opne for alle medlemmar som ville delta. Som regel var det helgekurs på Skaidi hotell og det var ofte innleiarar utafrå, f.eks. frå LO eller forskarar som hadde forska på arbeidsforhold i fiskeindustrien. Og på kvelden var det sosialt samver i baren. Dette var så populært og omtalt at det hendte at ein arbeidar, som elles aldri hadde brydd seg om fagforeningsarbeid, ville melde seg på "festen på Skaidi". Men den gikk ikkje, han fikk klar melding om at det var først og fremst kurs, og at dei var opne for dei som brydde seg såpass at dei i alle fall nokre gongar viste seg på fagforeningsmøte.

Eg hadde lyst å lære meir, og søkte meg på LO sine vekes-kurs. Spesielt hugsar eg eit som gikk i Narvik. Der traff eg ein likesinna, som også hadde bakgrunn frå Raud Ungdom, og ute i seine og festlige timar hadde vi stor moro av å synge dei songane vi begge kunne, og skremme vettet av trauste Ap-folk med *"Her kommer ungdommen fra gata ... av borgerskapet er vi frykta og hata ... og når tida kommer skal vil lage revolusjon!"*

Dei politiske motsetningane i fagrørsla på 70- og 80-talet var ganske skarpe, og i mange fagforbund forsøkte Ap-folka intenst å halde all opposisjon unna. I NNN var det meir tolerant, og mange AKP-medlemmar og sympatisørar blei valde til viktige tillitsverv. Og ikkje minst kom vi inn på LO-skolen. Det gikk rykter om at forbundsleiaren vår fikk kritikk frå andre Ap-folk for at NNN sendte så mange AKP-arar til LO-skolen, men han svarte at dei diskriminerte ikkje, dei som søkte blei vurdert etter faglige kvalifikasjonar og ikkje etter partibok. I alle fall var vi på LO-skolen i 1984 to NNN-medlemmar og to AKP-medlemmar og vi var akkurat dei same. Bortsett frå det var vi ganske forskjellige.

Vi gikk da det som blei kalla LO-skolen Trinn 1, og var det høgaste ein vanlig lokal tillitsvald kunne ha von om å nå, da Trinn 2 var for høgare og utvalde folk. Det var eit kjempeopplegg over 6 + 4 veker, der vi blei skolert i alt frå organisasjonsarbeid, forhandlingsteknikk, arbeidsmiljø og arbeidsrett til ny teknologi og internasjonale spørsmål. Som ledd i organisasjonsarbeidet avvikla vi ein kongress over fleire dagar, som skulle tilsvare ein LO-kongress, med alt som hørte til av innleiingar og debatt, uttalelsar og val. Men om vi var ein del opposisjonelle som slapp inn som deltakarar, hadde Ap/LO-toppen full kontroll med styringa av skolen. Sjefen for heile skolen var så absolutt makta sin mann, og hørte til den absolutte høgresida. Vi som ytra oss mot der, kunne nok hamne i både det eine og det andre registeret.

Ved sida av kursinga på Sørmarka hadde vi også eit par interessante ekskursjonar. I Oslo fikk vi omvising i dei gamle industri- og arbeidsmiljøa langs Akerselva ved ein interessant lokalhistorikar, og på Kongsberg våpenfabrikk fikk vi omvising og innføring i ny teknologi. For meg som maskinarbeidar var det mest interessante å sjå korleis dei laga turbinar ved hjelp av CNC-styrte fresemaskinar.

LO-skolen var også sosialt samvær og vi blei kjente med masse folk både frå eige og andre kurs som var der. Det blei jo ein del festing, og mange fann kvarandre for kortare eller lengre tid. Det seiast at dette også førte til at nokre skilde seg for å heller satse på dei nyfunne flammene. Sjølv var eg einslig, men fann likevel ingen på Sørmarka. Derimot blei eg kjent med ei jente frå Polen, som var i Noreg for å studere norsk, og visstnok var der som ledd i ein slags folkehøgskole. Ho fortalte frå Polen og om korleis ho som norskstudent hadde jobba for den illegale opposisjonen, delt ut undergrunnsaviser og vore med på andre aktivitetar. Frå da av drøymde eg om å få oppleve Polen, noko som skulle gå i oppfyllding tre år seinare, sjølv om eg ikkje fann denne jenta igjen ved første besøket.

¹⁵ <http://sveinlund.info/fisk/findus.htm>

Halvhjarta teknisk fagskole

Hammerfest tekniske fagskole og mi tid der var halvhjarta i dobbel tyding. For det første skolen og dei fylkeskommunale styresmaktene si satsing på denne utdanninga, for det andre innsatsen min.

*Teknisk fagskole maskin 2 i arbeid på klasserommet.
Foto: SL*

Kva er egentlig ein teknisk fagskole? Det er det all grunn til å spørje om. På 1970-talet starta ei stor opprydding av all utdanning i Noreg etter den obligatoriske, der alt anten skulle inn under vidaregåande skole eller høgskole/universitet. Det var likevel to skoleslag som blei igjen utafor samordninga: folkehøgskolen og den tekniske fagskolen. Seinare blei fagskolar regulert ved Lov om fagskoler frå 2003, avløyst av Lov om høgere yrkesfaglig utdanning av 2018, men da eg gikk der 1986-87, var posisjonen heller uklar. Nokre stadar var teknisk fagskole eigne skolar, men vanligare var at det var klassar som påheng anten til ein teknisk skole / ingeniørhøgskole eller ein vidaregåande skole. Dei to første var trulig heldigare, fordi ein da måtte ha eige utstyr eller kunne nytte utstyr som den høgare tekniske utdanninga brukte.

I Hammerfest var fagskolen ei slags vorte på yrkesutdanninga, som ingen heilt hadde ansvar for. Det tekniske utstyret vi hadde var minimalt, og det var ingen tilsette som hadde ansvar for å halde det ved like. Det måtte lærarane sjølv gjøre i den grad dei hadde tid og kunnskapar. Klasserom hadde vi øvst på loftet, der vi også hadde nokre få datamaskinar og litt apparat til f.eks. materialprøving. Det er vanskelig å skrive om lærarane, for dei gjorde sitt beste ut frå forholda, men

det må innrømmast at dei formelle og/eller reelle kvalifikasjonar var mangelfulle hos dei fleste. Klassestyraren, som vi hadde omlag halvparten av timane, gikk da på praktisk-pedagogisk utdanning, og var derfor borte i lange periodar, utan at vi fikk vikar. At han same året blei far og måtte ha fødselspermisjon gjorde det ikkje lettare. Vi var da overlatt til oss sjøl og skulle arbeide ut frå lærebøkene. Ein lærar vi hadde i styringsteknikk var nettopp uteksaminert frå ingeniørhøgskolen, men hadde inga praktisk erfaring i faget. Ein av lærarane døydde brått under skoleåret, men blei ikkje erstatta. I almennfaga, som norsk, engelsk, matematikk og bedriftslære, hadde vi allmennlærarar med universitetsutdanning, men fullstendig utan kjennskap til tekniske fag. Når vi spurte kva vi skulle med dei forskjellige matematiske funksjonane, kunne ikkje matematikklæraren svare, han hadde bare som jobb å lære oss pensum, ikkje kople derivering og integrering til kvardagen i mekanisk arbeid. Og engelsklæraren hadde sikkert studert sin Shakespeare, men forskjellen på ein skiftenøkkel og ein fastnøkkel kunne han verken på engelsk eller norsk. Aller verst opplevde eg læraren i bedriftslære, som var ein allmennlærar som hadde tatt eit år tilleggsutdanning på BI. I ein bedrift hadde han aldri vore, verken på golvet eller i administrasjonen. Når vi som hadde røynsle frå mekaniske bedrifter fortalte korleis det fungerte der, nekta han å godta det, da det ikkje stemte med boka hans.

På den tida eg gikk der, hadde Hammerfest hatt teknisk fagskole i 4-5 år. Dei første åra var det relativt godt med søkarar med fagbrev og lang praksis, men etter kvart skrumpa dette søkargrunnlaget inn, og søkinga gikk ned. Men skolen ville for ein kvar pris halde oppe tilbodet, og alternativet blei å sjå mellom fingrane med at nokre søkarar eigentlig ikkje fyllte krava. Vi var 8 elevar, og det var vel minimumsgrunnlaget for å sette i gang. Mens elevar på maskinlinja av teknisk fagskole i prinsippet skal ha fagbrev eller i alle fall minimum to år yrkesutdanning og noko praksis, trur eg det var bare to av oss som hadde fagbrev. Og som yrkesutdanning blei godkjent teknisk teikning og spesialkurs som verken omfatta sveising eller maskinarbeid. Og bakgrunnskunnskapane i eit fag som engelsk varierte frå god artium til nesten null. Resultatet var at store delar av undervisning og læring i mange fag måtte leggjast på eit lågare nivå, på å forsøke og hjelpe kvarandre opp på det nivået der vi skulle ha vore for å komme inn på skolen.

Pensum var eit lass med bøker i forskjellige tema, laga ein eller anna stad sørpå, og ingenting verken lagt til eller trukke frå ut frå kva som var aktuelt i Nord-Noreg. For eksempel måtte vi gjennom ei heil bok om støyping, noko ingen av oss hadde sett i praksis, verken elevar eller lærarar. Sidan vi på grunn av dei nemnde forholda ikkje kom gjennom alle pensumbøkene, blei dette dekkja over ved at eksamen blei laga bare ut frå dei bøkene vi hadde kome gjennom. Dette var mogleg sidan det ikkje var sentralgitt eksamen, og lærarane kunne lage eksamen ut frå det dei hadde von om at vi ville klare. På eksamen var det i dei fleste faga lov å bruke både lærebøker og andre hjelpebøker. Sjølv om oppgåvene var tilpassa til det, så gjorde dette at den som hadde eit minimum av kjennskap til bøkene kunne klare seg gjennom med ein ståkarakter. Så vidt eg veit, besto vi alle 8, men eg er ærlig talt usikker på om nokon av oss burde ha gjort det.

Noko kontakt med industrien i Hammerfest eller elles i Finnmark opplevde eg ikkje at vi hadde. Det var heller ikkje frå skolen si side lagt opp til at vi skulle få noko kontakt med industri og verkstadar som kunne realitetsorientere teoriutdanninga vår. Skulle vi få til det, måtte vi ta initiativet sjølv. Og det gjorde vi. Tidlig på hausten på andre året bestemte vi kor vi ville. Vi ville sjå industrien i Sør-Sverige. I første rekke Saab i Trollhättan og SKF i Göteborg. Men skolen hadde ikkje pengar til slikt. Så vi sette igang med tiggarbrev og aktivitetar for å samle pengar. Og vi klarte det! Vi bestilte billett med Express 2000, som kjørte Hammerfest – Oslo gjennom Sverige og vi bestilte overnatting der det trengtest. Og klassestyraren skulle vere reiseleiar. Alt i orden til han

plutselig fikk forfall ei veke før vi skulle dra. Vi ba skolen om ein annan reiseleiar, men det einaste vi kunne få var ein vi absolutt ikkje kunne godta. Slike turar bør ikkje leiast av folk med alkoholproblem. Sjølv var eg tillitsvald i klassa og eldre enn dei fleste elevane og eg fikk spørsmål om eg kunne ta ansvaret som reiseleiar. Det var bare umogleg å seie nei, sjølv om eg var skeptisk. Skepsisen skulle det vise seg at eg hadde all grunn til. Bussen frå Hammerfest skulle vi følge til Karlstad i Sverige, og eg hadde gitt medelevane streng ordre om at det ikkje skulle drikkast noko alkohol før vi var i Karlstad. Men Karlstad var også namnet på ei forretning i Rypefjord, omlag 5 km etter startpunktet for bussen. Da vi passerte der, hørte eg bak i bussen: – Vi har passert Karlstad, no kan vi ta ein dram. Og med medbrakte lommelerker var det ikkje i mi makt å stoppe dei. Vi kom oss på eit vis til den andre Karlstad og vidare med tog til Trollhättan. Bedriftsbesøka gikk rimelig greitt, sjølv om nokre var noko baktunge på morgonen. Både Saab og SKF var virkelig verdt å sjå og mottakinga var god. Verre var det når vi etterpå skulle ut og spise middag i lag. Nokon forsynte seg i meste laget med øl og vin til middagen, blei så høglytte at vi nesten blei kasta ut. Ein sovna av på do og måtte hentast ut. Det verste var enno igjen. På natta på hotellet i Göteborg forsvann ein av gutane, og hadde etterlatt seg ein lapp som fikk oss til å frykte det verste. Og han kom ikkje tilbake i løpet av natta. På morgonen var vi nøydd å varsle politiet, samt skolen i Hammerfest som igjen varsla foreldra til guten. Godt ut på neste ettermiddag kom han ruslande tilbake til hotellet. Kor han hadde vore? På fest med nokre jenter. Vi fann det klokast å ikkje seie for mye. Den kvelden gikk både den bortkomne og dei andre som etter tur hadde laga problem og skandalar tidlig til ro. Vi var tre igjen som enno ikkje hadde nådd å gjøre noko galt. Vi sette oss på eit rom, låste døra og delte ei flaske whisky. For deretter å gå rolig til sengs. Det var ein utkjørt gjeng som dagen etter tok fatt på den alkoholfrie heimreisa. Da eg var kome tilbake til skolen måtte eg avgi rapport til rektor og min konklusjon var: La aldri meir ei skoleklasse dra på ekskursjon utan ansvarlig lærar!

På fabrikkane fikk vi ikkje ta bilde, men derimot på det tekniske museet i Göteborg.

Foto: SL

Sjølvs om ein ikkje er riktig nøgd med det skoletilbodet eller dei arbeidsplassane ein har, så vil ein gjerne forsvare det mot trugsmål om nedlegging. Så også da fylkesskolestyret i 1987 skulle behandle forslag om å samle all teknisk fagskole i Finnmark i Alta. Dette skulle skje på eit møte i Hammerfest, og vi mobiliserte alle elevane på teknisk fagskole med plakatar for å møte dei høge herrar, i tillegg til at nokre elevar ved vidaregåande skole også protesterte mot innskrenking av tilboda der.

*Elevar ved Hammerfest vidaregåande skole og tekniske fagskole møter fylkesskoleleiinga. Til venstre foran fylkesskolesjef Ole Einar Olsen, til høgre leiar i fylkesskolestyret Ole K. Sara.
Foto: SL*

Eg nemnde at skolen ikkje var halvhjerta bare frå skolen, men også frå mi side. Det starta med at eg i det heile ikkje var der første halvåret. Da var eg framleis i fullt arbeid på Findus. Sidan eg hadde både to fagbrev og gymnas, var det store delar av første års pensum som eg hadde hatt før, og eg fikk innvilga å ta første året som privatist. Andre halvåret hadde eg permisjon frå Findus og følgde dei timane eg fann interessante. Eg gikk opp til eksamen i alle fag og det gikk rimelig bra. Andre året skulle eg i utgangspunktet vere vanlig elev og ikkje ha meir enn 20 % fråver i noko fag. Sidan desse klassane stort sett var overlate til seg sjølv, var det opp til klassestyrar å praktisere fråværgrensa. Vår klassestyrar var tilhengar av "ansvar for eiga læring", praktisert på den måten at vi måtte delta på alle prøver og på prosjektarbeid i grupper, elles var det vårt ansvar om vi ville bruke tida på skolen eller heime. Men føresetnaden var at vi ga melding før vi blei borte, da blei det ikkje ført som fråver. Dette passa meg utmerka. Eg hadde dette året nemlig ein annan aktivitet i denne tida som engasjerte meg minst like mye. Det var å skrive for Klassekampen kombinert med verv på fylkesplan i AKP. Dette førte til ei mengde reiser, og til fortvilning for lærarane kunne eg gi meldingar som at eg blir borte frå torsdag til tirsdag. Mye av undervisninga var også anten så dårlig eller på eit irrelevant nivå for meg, at eg var bare glad for å kunne vere borte.

Trass i alt fikk eg eksamen, utan dårligare karakter enn 4 i noko fag. Eg skal vere ærlig nok til å seie det ikkje var fortent, men det heldt til at eg året etter blei godkjent som yrkesfaglærer. Og det blir eit seinare kapittel.

Fisk i teori og praksis

Hammerfest var frå gamle dagar i første rekke eit fiskevær. I 1727 sendte sognepresten i Hammerfest en rapport til kongen i København. Der skreiv han: «*HAMMERFÆST paa QVALØEN Et ældgammelt Væhr, i gamle tiider beboet af Finner, da alle Nordmænd boede uden paa vestre-siide Sørøen; efter at de store væhr med sine Kirker der ude bleve ruinerede, som siges, skeede det ved Ryssernes vold, ere Nordmændene kommen inden paa Øen at boe; saa og i Hammerfæst.*»

Frå 1789 var Hammerfest BYEN i Vest-Finnmark, men fortsatt dominert av fiskeria. Det var han framleis i mi tid, 1975-88, det var før olja og gassen tok over dominansen. Mens det tidligare var eit meir allsidig fiske og fiskeforedling, blei byen i etterkrigstida dominert av Findus og Findustrålarane. Likevel var det i mi tid i byen enno nokre mindre finskeindustribedrifter, i alle fall i det som da var Sørøysund kommune. Og ikkje minst var det mange som hadde eigne båtar og fiska til eige bruk. Og ute på Fuglenes var det ei aktiv båtforening, og plass til å lagre båtar på land for vinteren, for dei som ikkje satsa på heilårsdrift.

Med fiske og fiskeindustri følgde også striden om fiskeripolitikken. Og for ei landkrabbe og søring som meg, var det ikkje bare bare å følge med på og uttale seg om. Så eg leste Fiskeribladet og det eg kom over og forsøkte å finne ut av seinøter og snurrevad og flytetral og botntral. Fiskeripolitikken var eit sant virvar av motsetningar. Mellom fiskerinæringa og andre næringar, mellom land og hav, mellom store og små, sør og nord, mellom retten til fiske og plikta til å ta vare på ressursane. Finnmark og fiskeressursane der var blitt utbytta i hundrevis av år, av Hansakapitalen, Danskekongen, Bergenskjøpmenn, Mørekapital og Statsmakta. Reketralarar og seinotbåtar hadde tømt den eine fjorden etter den andre. Fiskarlaget var kløyvd mellom dei få store og dei mange små. Oppå dette kom at ein stor del av fjordfiskarane var sjøsamar – anten dei ville innrømme det eller ikkje.

Ein ting var å sette seg inn i dette, og ta eit standpunkt. Som kommunist og som korrespondent for Klassekampen. Ei anna sak var korleis eg stilte meg som arbeidar og fagforeiningsaktivist ved Nestle-Findus. Denne bedrifta var nemlig noko heilt for seg sjølv: Det einaste større tilfelle av at utanlandsk kapital hadde fått kjøpe opp både fiskeindustri og tilhørande fiskeflåte. Findustrålarane tråla bokstavelig talt opp fisken foran nasen på kystfiskarane og hadde monopol på leveranse til bedriften. Dei var symbolet på både ei eigarmakt og ein teknologi som betydde sentralisering og avfolking av småplassane. Samtidig var det mange arbeidsplassar. På det meste over tusen, i den største fiskeindustribedrift som Noreg nokon gong hadde sett, og den største arbeidsplass som nokon gong har vore mellom Tromsø og Kirkenes. Og kven kan gå inn for å legge ned sin eigen arbeidsplass, eller for reguleringar som svekker denne? Mens eg jobba på Findus, kom det eit nytt trugsmål, ikkje bare mot kystfisket, men også mot ferskfisktrålarane. Det var frysetralarane, som fraus fisken ombord og sendre rett til utlandet. Som ikkje ga ein einaste arbeidsplass på land. På dette området kunne vi faktisk stå saman dei fleste i Finnmark. Eg reiste for Klassekampen til Ålesund for å skrive om frysetralarane på deira heimebane. Bare for å oppdage at Sjømannsforbundet, som organiserte trålfiskarane, dei forsvarte også eigne arbeidsplassar, og frysetralarar gav meir arbeid til medlemmane deira. Fiskeripolitikken var og er eit utstillingsvindu for kortsiktig og nærsynt tenking.

Ettersom eg sette meg meir inn i fiskeripolitikken, fikk eg også etter kvart oppdrag med å delta i fiskeripolitiske debattar. Noko av det dristigaste eg har gitt meg ut på må vere stortingsvalkampen i 1985, da eg fikk jobben med å representere Finnmark RV på debattmøte i Berlevåg. Heilt aleine kjørte eg dit og snakka fiskeripolitikk i møte med lokale representantar for

AP, SV og NKP. Eg kan ikkje seie eg kjente meg heilt høg i hatten, men det gikk no på eit vis.

Eit anna resultat av dei fiskeripolitiske studia og skriveria mine var at eg ei tid blei vald inn i AKP (m-l) sitt sentrale fiskeripolitiske utval. Dei kan ikkje ha hatt så mange å velje mellom.

Eg på talarstolen på valmøte i Berlevåg, 1985

Skulle ein på truverdig vis kunne uttale seg om fiskeripolitikk, måtte ein ha eit minimum av praktisk kunnskap. Eg var oppvakse med robåt og fiskegarn i ferskvatn, men som sjøfiskar hadde eg enno mye å lære. Først slo eg meg saman med ein annan innflyttar med litt meir røynsle og vi kjøpte i lag ein open spissbåt med påhengsmotor. Den monterte vi juksasnelle på og ut sjøen bar det. Det blei nokre fine turar, bl.a. inn fjordane på Seiland. Fisk blei det og. Enno var det fisk overalt, bare ein lærte seg kor torsken sto på grunnane, auaren lura i auarsklakken og seien gikk i sunda. Så kom vinteren, og båten måtte på land. Vi hadde ingen eigen hage å legge han i, men fann ein stad på Fuglenes der vi trudde han kunne ligge trygt til våren. Der forregna vi oss, for der lasta dei tunge snøhaugar med dumparar, og da våren kom, var båten bare for bålmateriale å rekne.

Noko bilde av meg sjølv i båten hadde eg ikkje, men så fikk eg mange år seinare tilsendt dette frå vener som hadde vore med meg på fisketur.

Året etter satsa eg større. No kjøpte eg meg ei Tresfjordsnekke med innabords Sabb diesel heilt aleine, og hadde etter kvart lært meg såpass at eg skulle klare meg sjølv. Denne hadde eg i 5 år, til båten var byrja å trenge så mye reparasjonar at det hasta å bli kvitt han mens eg enno kunne få noko betalt. Da var eg òg i gang med teknisk fagskole og såg at valet sto mellom båtpuss og eksamen. Og der endte skipsreiarkarriera mi. Sidan har eg halde meg til kajakk.

*Til og med foreldra mine våga seg med ut på
havet med meg i snekka.*

C3 Mellom raud draum og harde realitetar

Dei 13 åra eg budde i Hammerfest var det ein møteaktivitet av ei anna verd, noko eg aldri kom opp mot verken i dei 7 åra eg var politisk aktiv før eg kom dit, eller i dei så langt 33 åra som har gått etterpå. I tillegg til alle møta i tilknytning til elevarbeid og fagforening var det møte i AKP, RV og dei første par åra også RU. Så var det alle frontane som vi AKP tok initiativ til som 1. mai-frontar, streikestøttekomitear og solidaritetskomitear med undertrykte og frigjøringsrørsler både her og der. Det gikk knapt ei veke utan fleire møte, på det verste var det fleire møte enn dagar i ei veke. I 3-4 år var det i tillegg Alta-kampen med lokallag av Folkeaksjonen.

Likevel blei det faktisk tid også til litt anna, til turar til fots og med båt og til deltaking i eit alt for aktivt festmiljø, som eg trur eg ikkje skal skrive så mye om.

Beskjeden karriere som listekandidat

Noka stor karriere som folkevald kan eg ikkje vise til, men eg har da i alle fall ei fortid som listefyll. Der eg har stått på liste har det vore for RV eller alliansar som RV har inngått i. Eg har aldri vore spurt av andre parti og heller ikkje av RV sin etterføljar Raudt.

Dei mest framttredande plasseringane var ein 3. plass ved kommunevalet i Hammerfest i 1983 og ein 4. plass ved fylkestingsvalet i Finnmark i 1991. Men sida RV ikkje fikk nokon representasjon i nokre av desse vala, fikk det ingen verknad for meg. I 1987 fikk derimot RV inn ein representant i Hammerfest kommunestyre. Eg sto på 7. plass, men etter strykingar og kumuleringar blei eg nr. 4 og 3. vara til kommunestyret. I tillegg blei eg 1. vara til det kommunale fiskeriutvalet. Der starta og endte mi karriere som folkevald politiskar. Og før det var gått eit år etter valet hadde eg flytta ut. I Guovdageaidnu blei det stilt RV-liste to gongar. Den ein gongen sto eg ikkje på lista i det heile, den andre var eg absolutt listefyll på 19. plass.

I ettertid kan ein spørje kvifor eg aldri fikk ein meir framttredande plass på listene. Trass alt var eg ein av dei mest aktive innafor RV og AKP i den tida, og i periodar medlem av fylkesstyrett i begge organisasjonane. Men interessene mine gikk stort sett i alle andre retningar enn de kommunale og fylkeskommunale arbeidet, og eg hadde aldri noko ønske om posisjonar. Ei anna årsak er nok at eg ikkje hadde noko namn som trakk røyster til partiet. Eg hadde nok allereie den gongen i overkant av sjølvstendige og upopulære synspunkt. Når eg da i tillegg fortsatt var å rekne som søring, så blei ikkje namnet mitt veldig ettertrakta. Og eg sakna det ikkje.

Den viktigaste dagen i året

Så lenge eg budde i Hammerfest var det aldri tvil om kva dag i året som var den viktigaste. Det var verken jul eller fødselsdag, men arbeidarklassen sin internasjonale kampdag, 1. mai. I tillegg til at eg gikk i minst eitt tog, var eg aktivt med i debatten om parolar og talarar, i å dele ut flygeblad og mobilisere til toga og gjerne med på å arrangere 1. mai-frokost og fest på kvelden eller kvelden føre.

Men først eit steg tilbake. 1. mai blei vedtatt som internasjonal kampdag av kongressen som i 1889 stifta den 2. internasjonale, og blei markert med demonstrasjonar i Noreg allereie frå året etter. «8 Timer arbejde, 8 Timer frihed, 8 Timer hvile» sto det på dei første 1.mai-merkene som blei laga i Noreg i 1892, og kampen for kortare arbeidstid har ofte stått sentralt i 1. mai-demonstrasjonane internasjonalt. I Noreg blei 1. mai offentlig flaggdag i 1935 og offentlig høgtidsdag i 1947. Arrangørar av markeringar på dagen har tradisjonelt vore ansvaret til "den faglige og politiske arbeidarrørsla", det vil gjerne seie dei lokale samorganisasjonane for LO-forbund og dei politiske partia som rekna seg som arbeidarparti, først DNA, seinare NKP, SV og AKP(m-l). Mange stadar, blant dei Hammerfest, var det Samorg som var hovudarrangør og eitt eller fleire parti var medarrangørar. Det var da duka for ein lokal strid om kva parolar toga skulle ha og

om kven som skulle inviterast som talarar. Striden kunne føre til kompromiss, men ikkje sjeldan har det blitt så skarpe motsetningar at det har endt med kløyving og to eller opptil tre konkurrerande tog. Denne sida av historia er dårlig oppsummert, og f.eks. Wikipedia forsømmer heilt i sitt oppslag om "Arbeidernes internasjonale kampdag" å nemne både striden om innhaldet i dagen og det faktum at det svært mange stadar har vore parallelle tog, i alle fall på 1970- til 90-talet.

Eg er ikkje vakse opp med 1. mai-tradisjonar heimafrå. Det var heller ingen av foreldra mine, og i barndomen min var det bare ein fin fridag på våren da vi gjerne drog ut i naturen. Med gryande politisk engasjement hugsar eg at eg som 15-åring gikk for å sjå på toget og høre på talane, og året etter gikk eg sjølv i tog for første gong. Etter det trur eg at eg gikk kvart år i alle fall i 20 år, så blei det i 15 års tid slik at eg gikk om eg fann eit tog i nærleiken der eg likevel var. No trur eg ikkje eg har verken gått i eller sett eit 1. mai-tog dei siste 15 åra, men det skuldast vesentlig at eg denne dagen ikkje har vore på noko stad med eit arrangement verd å vurdere.

Tidligare i dette skriftet har eg nemnd 1. mai-feiringa i Skien og Porsgrunn, der vi var ein del som gikk i begge toga med dei same parolane. Dei offisielle Samorg-toga var enno dei største, men blei meir og meir utfordra av tog med meir radikale parolar og gjerne med lokallag av SUF(m-l) som initiativtakarar. Dei alternative toga fikk i alle fall i 1971 og 1972 namn av Rød Arbeiderfront, fra 1973 dominerte namnet Faglig 1. mai-front, nokre år avløyst av andre namn som Enhet-Solidaritet 1. mai og Faglig Solidaritet.

Eg har bare bevart eitt bilde av eit tog eg gikk i mens eg budde sørpå. Det er Rød Arbeiderfront i Oslo 1972. Vi var da omlag 20 soldatar i uniform som gikk først i toget med raude og norske flagg. Det blei lagt så merke til at Stortinget sørga for å same året å vedta eit lovforbod mot at soldatar fikk delta i politiske markeringar i uniform. Så ei slik markering har nok verken vore før eller seinare.

Faglig 1. mai-fronts tog i Oslo 1972. Flysoldat Lund er nr 5 i rekka til høgre.

Året etter var eg i Holmestrand og var ein av 46 som gikk i toget som bar namnet Enhet-Solidaritet. Det var dei ganske små lokallaga av AKP(m-l) og RU som var initiativtakarar, og lokalavisa til Hof/Holmestrand AKP(m-l) klaga etterpå over at SV lokalt ikkje ville delta i toget.

Det første året mitt nordpå hamna eg òg opp i ein strid om 1. mai. I Harstad klarte ikkje Samorg og dei fire arbeidarpartia å bli samde om parolegrunnlaget, med det resultatet at først AKP(m-l) og så SV braut ut. Det førte ikkje bare til kløyving av toget, men også til strid innafor desse partia og i alle fall ei utmelding frå AKP(m-l). Kva parolar det sto om er eg ikkje i stand til å rekonstruere i dag, men det blei i alle fall to tog. Eg klarte å gå i det eine, trass i at eg få dagar før hadde pådratt meg ei kraftig hjerneristing under fotballkamp. Men det blei for mye og etter toget blei eg sengeliggande igjen og det var såvidt eg var nokolunde restituert da skolen slutta av midt i mai.

I 1974 var eg så i Guovdageaidnu, der den fremste 1. mai-tradisjonen var å dra på isfiske. Likevel var vi nokre få aktivistar på venstresida som ville ha 1. mai-feiring. Vi kalla det "Enhetsfront 1. mai Kautokeino", eller i ei høgst tvilsam oversetting til samisk: "Åk'tavuodanjunoš 1. miessemános 1975 Guovdagæinos". Tog blei det ikkje, men møte med to talar, ved Filip Johansen, som var sølvsmed på Juhls og Klemet I. Hætta, som da arbeida som mekanikar på Bidjovagge Gruber. Noko enorm oppslutning var det ikkje, så vidt eg kan hugse var vi ein 10-12 på møtet, men vi var storlig nøgde med å ha markert dagen. Det skal også ha vore eit lite arrangement året etter, men så var det visst slutt på 1. mai-markeringane der i kommunen, og verken eg eller andre har tatt noko initiativ etter at eg kom flyttande tilbake.

Klemet I. Hætta held tale 1. mai 1975. Han heldt denne både på samisk og norsk.

Annleis var det i Hammerfest, da eg kom dit i 1975. Der finst faktisk ei oppsummering av 1. mai-arrangementa i tida 1970-75, skrive av ein av mine daverande partifeller i byen. Den fortel om politisk strid kvart einaste år og varierende resultat, frå lite utbrytargrupp dominert av SUF(m-l) i 1972 til stort Anti-EEC-tog i 1973, som det året fullstendig utklassa Samorg-toget, eit samla tog på ganske venstreorientert grunnlag i 1974 og heile tre motstridande tog i 1975. Eit resultatet av striden i 1975 var at Samorg vedtok at AKP(m-l) ikkje lenger skulle inviterast til samarbeidet. I den tida eg var i Hammerfest var det derfor som regel to tog, sjølv om vi som var tillitsvalde i LO-forbund med større eller mindre hell også foreslo parolar og talarar i representantskapet i Samorg. Resultatet blei for ein del av oss å gå i begge toga. Mens Samorg-toga stort sett var basert på at folk gikk av gamal vane, så dreiv toga under namn av bl.a. Faglig 1. mai-front aktiv mobilisering, på parolar knytta til både lokale, nasjonale og internasjonale spørsmål. Eg hugsar vi hadde egne løpesetlar for ungdom og skoleelevar og ganske mange elevar i vidaregåande skole slutta opp om toget. Dette i motsetning til Samorg, som ikkje hadde nokon ungdoms- eller skolepolitikk. Stridane og kløyvingane gikk dels på spørsmål om klassekamp eller classesamarbeid, men minst like mye på internasjonale spørsmål som EU, NATO og parola Sovjet ut av Afghanistan, som det Sovjet-tru NKP ikkje kunne godta.

I Hammerfest var det i denne tida mange arbeidarar frå mange land, særlig var det tamilar og finlendarar på Findus. Ganske mange av desse deltok i 1. mai-toga og i 1979 ga Faglig 1. mai-front ut eige flygeblad på tamilsk! Den måtte handskrivast sidan vi ikkje hadde skrivemaskin med slike bokstavar, og av teksten forstår eg bare 1. mai-merket og orda *Folkets hus* og *Kirke*, som var skrive på norsk. Det var ikkje det einaste språklig spesielle med desse 1.mai-arrangementa. Nokre år rundt 1980 var der eit aktivt mållag, dominert av folk på venstresida, og eit år fikk gjennom at minst halvparten av parolane i toget skulle vere på nynorsk. Eg trur det blei med det året.

தொழிற்சங்க மெதின உள்வலம்.

தலைம்- பிற்பதல் உ மணி.

சுரம்-கிடம்- திவனங்கும் படை நிமிசம்.

(Folketshus கலம் 10000 கலம் கிடம்)

"நோர்வே தொழிலாளர்களும் வெளி நாட்டுத் தொழிலாளர்களும் இதில் பங்கு பற்றி தொழிலாளர்களின் ஒற்றுமையை காட்டுவது தலாக."

முதலாளித்துவ உலகம் பெரிய பொருளாதார ஒத்துக்கொள்ளும் இடுப்பதால் தொழிலாளர்கள் வேலியினதும், வாழ்க்கைத் தரத்தில் வீழ்ச்சி மூலிய கஷ்டங்களுக்கும் உள்ளப்படுகிறார்கள். முதலாளித்துவம் தொழிலாளர்கள் தங்களுடன் தத்தைய பண்புறவதில் விடுமுகிறார்கள். வழக்கம் போல் பிழியாத்தி, உழைப்பாத, திவனாத எண்ணத்தின் கீழ் தூக்கிவிடுகிறது. நாதிட இயக்கமொன் நோர்வே முன்னணியை உளர்கிறது.

மேதினம் தொழிலாளர்களின் சர்வதேச பொருட்ட தினம். இதில் தொழிலாளர்கள் தாது, மது, கிண, குதலிய பாதுபடு கிணநி நகக்கிடுகக்கொழிதும், பங்கி பங்குதல் முக்கியம். தாதுகள் எல்லாருக் கொடுங்கொயும் ஏய்துத் கொள் ளாவிட்டாலும், தந்தடும் பிடித்த சிவொ கங்கடும் உள் உலகத்தில் பங்கு பங்குதல், உ தாரணமாகி-

வேலியில்லாததும், உள் கியக்கொக்க வுத்தும் எத்திரகப் பொருடுகொயும்.

நோர்வே முன்னணியை துடை சிதம்

Faglig 1.mai-front sitt flygeblad på tamilsk, 1979.

I 1980 blei det spesielt dramatisk. I mars blei det danna ein komite for Sosialistisk Enhetstog, og eg var ein av 14 initiativtakarar. Så vedtok Samorg eit parolegrunnlag hovudparole som oppfordra til å stemme nei til tariffoppgjøret og godtok paroler mot Altautbygginga og oljeboring. Det lå da an til likevel å bli eitt tog, men dette parolegrunnlaget kunne da ikkje Arbeiderpartiet godta. Dei truga med å trekke seg, og fikk full støtte av NKP. Samorgstyret ga da etter, fjerna stem nei-parola og opna for at det også kunne vere parolar **for** Altautbygginga og oljeboring. Da var vi mange som ikkje kunne vere med lenger, Bare tre dagar før 1. mai blei Sosialistisk Enhetstog gjenopprettet, og det blei likevel to tog. NKP hadde vore nøydd å svelge at "Sovjet ut av Afghanistan" var lansert av ei fagforeining. Men så var toget var sett opp slik at NKP sin seksjon skulle komme etter denne fagforeininga, som hadde parolen bakerst i sin seksjon. Resultatet blei at dei heldt seg tilbake så det blei ei stor luke i toget og i praksis såg det ut som to tog.

Samorgtoget 1. mai 1981 med stor luke mellom Afghanistan-parolen og NKP-seksjonen

Eg har samla på eit assortert utval av løpesetlar om 1. mai-arrangement, men problemet er at mange av dei ikkje har påskrive kva år dei er utgitt. Det gjør det vanskelig å rekonstruere denne historia. Men vi kan i alle fall seie at dei alternative toga etter kvart skifta namn til Faglig Solidaritet. Eit av åra var eg ein av tre i 1. mai-komiteen for dette. Innimellom blei det, som i 1982, 1983 og 1985, trass all strid samling om eitt tog. AKP(m-l) oppmoda da folk om å gå i fagforeningsseksjonane og arrangerte så eige festmøte på kvelden. I 1983 sto eg som einaste underskrivar av brev frå Hammerfest AKP(m-l) med innbyding til møte for å diskutere politikken for 1. mai-feiringa. Frå dei siste tre åra eg var i Hammerfest har eg ikkje noko dokumentasjon på 1. mai-arrangementa.

Da eg så flytta tilbake til Guovdageaidnu i 1988 kom eg til ei heilt anna verd, og det var ikkje noko miljø som var opptatt av 1. mai. I den grad det passa, drog eg da til Alta, Hammerfest eller Tromsø og deltok i toga der, no heilt utan ansvar for arrangementa. Etter at eg slutta i skolen i 1998 var det fleire gongar at eg var sørpå på dagen, og eg gikk da i 1. mai-tog der. I Skien og Porsgrunn var parolegrunnlaget så svakt og høgrevridd at eg ikkje ville gå i toga, men to gongar drog eg til Langesund, der SV og RV hadde felles arrangement, og ein gong drog eg til Larvik. Spesielt hugsar eg toget og talen i Langesund i 2006. Talar var daverande RV-leiar Torstein Dahle, og han snakka om utbyttinga av polske arbeidrarar i Noreg. Med på arrangementet var også Basia frå Polen (kjem inn i seinare kapittel) og denne talen var utslagsgivande for at vi oppretta ein eigen nettstad for informasjon for polakkar om baksida ved arbeid i Noreg.

Frå 1. mai-toget i Langesund 2006

I seinare år har eg meir og meir vore i Polen på 1. mai, med heilt andre tradisjonar for denne dagen, og det kjem eg tilbake til.

Altakampen sett nordfrå

"I sommer dro æ nordover og ligg no her i telt, for æ har lyst å være litt ulydig". Slik heiter det i Detsikavisa¹⁶, ein av dei mange songane som blei laga i samband med aksjonane mot utbygging av det som da gjerne blei kalla Alta-Kautokeino-vassdraget, men som eg vel å kalle Guovdageaidnu-Alta-vassdraget. Vi var faktisk også ganske mange som sommaren 2019 drog **sørover** for å ligge i telt i Detsika i Alta, og delta på protestleiren der.

Ideen om å bygge kraftverk i kan skrivast i alle fall tilbake til 1912, og allereie på 1920-talet blei det i Vassdragsvesenet teikna skisser av korleis Joatkkajávrrit og Iešjávri kunne koplant på eit kraftverk i Altaelva. Planane blei tatt opp igjen rett etter krigen, og omfatta da også ein stor dam som ville demme opp elva til ein 10-12 mil lang innsjø. Planen blei mest kjent fordi heile bygda Máze ville bli sett under vatn. Dei første protestane mot denne planen kom først på 1960-talet og kulminerte i første omgang med demonstrasjonen i Máze i 1970, da så godt som heile befolkninga stilte opp og fortalte Stortingets kommunalkomite at *"Vi kom først"* og *"Vi flytter ikke"*. Dette førte til at den delen av planen blei oppgitt, men fortsatt var det planar om ei noko mindre demning og fleire vatn på vidda.

¹⁶ <https://www.facebook.com/watch/?v=298919123472411>

ein folkeaksjon. Vi var da to frå Hammerfest som kjørte til Alta for å delta på dette møtet. Det blei det første møtet eg deltok på om saka. Året etter blei Folkeaksjonen oppretta, og eg var med på å danne lokallag i Hammerfest. Vi arrangerte opne møte om saka, bl.a. hugsar eg at vi fikk tak i ein forskar som snakka om verknadane som utbygginga kunne få for fiskebestanden og gytinga på Finnmarkskysten.¹⁸ Ellers mobiliserte vi folk til å dra til aksjonane i Alta, og ein god del av oss deltok på leiren i Detsika.

Også Hammerfest AKP(m-l) var aktiv i kampen mot utbygginga. Dette var tydeligvis overvåkingspolitiet klar over, for aldri var vi så mye utsatt for overvaking som i den tida. Eg var ikkje i leiinga i nokre av desse organisasjonane i den tida, men deltok som aktivt medlem, og for å kartlegge denne historia for ettertida, skulle ein fått andre å fortelje, i den grad dei framleis er i live. Ein av dei som seinare har gått bort var faktisk engasjert av partiet til å jobbe med Altasaka på heiltid i fleire månadar. Frå tilhengjarar av utbygginga blei det ofte brukt kommunistiskremselet for å klistre Folkeaksjonen til AKP, men fordi Folkeaksjonen var så breidt politisk samansett, virka det ikkje. Men eg kan ikkje sjå at AKP si reelle rolle i kampen nokon gong i ettertid er analysert av folk som veit kva som skjedde. Det er behørig omgått i Lars M. Hjorthol si bok om Altakampen, sjølv om han var midt oppe i det, som daverande journalist i Klassekampen.

Ved sida av å delta i nokre aktivitetar i Hammerfest, var eg vel i 4-5 tilfelle i Alta mens kampane pågikk. På våren 1979 fikk eg med meg ein gigantkonsert i det største lokalet i Alta, med nokre av dei fremste songarane både i Nord- og Sør-Noreg, frå Jack Berntsen og Halvdan Sivertsen til Lillebjørn Nilsen og Lars Klevstrand.

Jack Berntsen på konsert i Alta 1979. Foto: SL

Så var eg ei vekes tid i Detsika-leiren i august 1979, og fikk da også med ein utflukt til Beaskađas så vi kunne sjå ned i Čávžu. Året etter gikk eg Stillamarsjen og i januar 1981 hadde eg nokre dagar i beredskapsleirane i Gargia og Jøraholmen. Ei natt låg vi til og med ute i snøhytte mens vi låg i beredskap. Heilt på slutten fikk eg med meg ei veke på leir i Vähäniva oktober 1981, med framstøytar mot Joatkkajávrrit og Stilla. Det var jo ein langvarig stillingskrig mellom utbyggarar og motstandarar og vi visste ikkje på førehand når dei store slaga ville stå. Året før Folkeaksjonen blei danna hadde eg fått fast jobb på Findus, og dette sette rammer for kor mye eg kunne delta i aksjonane. Eg måtte søke i god tid om å få tatt ut ferie, så traff eg aldri på tidspunkta da dei store konfrontasjonane med politiet skjedde. Trass i ganske aktiv deltaking blei eg derfor aldri arrestert og bøtelagt, men ein stor del av ferien gikk med i Alta gjennom tre år.

¹⁸ <http://sveinlund.info/fisk/altaskade.htm>

Høsten 1981 hadde Folkeaksjonen leir i Vähäniva ved Altaelva, og sendte derifrå grupper over fjellet til Stilla. Foto: SL

Sultestreikane foran Stortinget var jo noko som alle vi motstandarar følgde spent med på, og eg kjente allereie da fleire av dei som deltok, men eg følgde saka bare på avstand, og det var aldri aktuelt å dra til Oslo for å delta.

Etter at anleggsarbeidet i oktober 1980 blei gjenopptatt, vakta av store politistyrkar, gjennomførte Folkeaksjonen ei rekke aksjoner, men blei hardt bøtelagt, og måtte innsjå at ein ikkje lenger hadde nokon middel til å stanse utbygginga. I januar 1982 blei Folkeaksjonen nedlagt og kampen erklært for tapt. Det førte til stor bitterheit og nokre ville ikkje gi heilt opp enno. To månadar etter nedlegginga blei det gjennomført ein sprengingsaksjon mot ei bru ved anleggsvegen, noko som endte tragisk, da Niillas A. Somby sprengte bort ein arm og mista synet på eit auge. Han og John Reier Martinsen blei arresterte, mens den enno ukjente tredjemann kom seg unna. Begge dei to kjente "brusprengarane" hørte til den ytste politiske venstresida. John Reier var medlem av AKP(m-l), mens Niillas bare eit halvt år før hadde stått på 2. plass på RV si liste ved stortingsvalet i Finnmark. Dette førte til store spekulasjonar om AKP/RV sto bak sprenginga. Det er ein forståelig mistanke, men eg meiner eg kan avkrefte denne. Dette var nok planlagt i største løyndom og utan at partileiinga visste om det, verken lokalt, i fylket eller sentralt. Derimot kan eg hugse at det var mange i AKP som ville ta avstand frå sprenginga. Her var partiet så delt at det vel endte med at vi ikkje vedtok å meine noko som helst. Ved fylkestingsvalet 1979 var det folk i RV som meinte dei som hadde deltatt i sprenginga ikkje kunne stå på liste, men det endte med at John Reier under tvil fikk plass langt nede på lista. Seinare blei han "rehabilitert" og var fylkesleiar i Finnmark AKP (m-l) da han så tragisk blei drepen i 1986. Eg sat da i lag med han i fylkestyret, og eg hugsar vi diskuterte om det var noko meir vi kunne gjøre for å stoppe dammen som da var under bygging, men vi konkluderte at det ikkje let seg gjøre.

Vandreleir og andre leirar

Frå slutten av 1960-talet arrangerte dei forskjellige organisasjonane i ml-rørsla kvart år ei rekke sommarleirar. Først var det landsleir på Sørlandet eller i Oslo-fjorden, seinare blei det regionale leirar i landsdelane. Før eg flytta nordover fikk eg med meg ein leir på Tromøya ved Arendal og ein på Håøya i Oslofjorden. Seinare blei det Polleidet i Lyngen, Sommarøya ved Tromsø, og i Finnmark dei nedlagte skoleinternata Øksfjordbotn i Loppa og Karlebotn i Nesseby. Frå den sistnemnde haika eg også direkte til ein annan leir, i Stryn i Nordfjord, der eg fikk med meg eit par dagar før eg haika vidare.

I tillegg har eg gjennom tidene fått med meg heile tre fjelleirar, der dei politiske diskusjonane blei kombinert med aktivt friluftsliv, for ikkje å seie omvendt. Den første var ein vandreleir over Finnmarksvidda, og her var eg så sentral i organiseringa, at eg var ein av to som gikk opp løypa på førehand. Leiren skulle vare ei veke, men vi hadde bare ei helg på våren til å teste ut løypa, og vi kom da kjørande – eg frå Hammerfest og kameraten frå Loppa, Vi møttest i Alta og så var det å kjøre til Jergul, gå 2–3-doble dagsmarsjar mens vi planla overnattingsplassar med meir for dei som skulle gå i ei veke. Så vidt eg hugsar gikk vi frå Jergul over Mollisjok og Ravnastua ned til Assebåkti. Det eg hugsar best er kor trøtt eg var etter turen. Å kjøre til Alta i lag gikk greitt, men så skulle eg kjøre til Hammerfest aleine. Det var allereie midnattsoltid, men det var seint på kvelden og det blei tyngre og tyngre. På veg ned Repparfjorden bråvakna eg i det eg var i ferd med å kjøre ut for vegen på venstre sida. Eg fikk vrent bilen tilbake på vegen og etter nokre kast fram og tilbake fikk eg stoppa. Da hang bjørkelauvet i takgrinda både foran og bak og eg forsto at det var på håret eg hadde berga både bilen og kanskje livet òg. Det blei ei god pause før eg sakte kjørte vidare ned til Skaidi. Der sto til alt hell ein kjenning og haika. Om han kunne overta rattet? Jo, det kunne han. Seinare har eg ikkje gjort fleire forsøk på å gå opp ein veker tur på to dagar.

Frå Finnmark AKP sin vandreleir på vidda, 1978.

Foto: SL

Leir blei det likevel, og det er den einaste leiren eg har bilde frå. Men bilda viser bare folk som går over vidda. Og bakfrå. For ein skulle ikkje kunne identifisere oss ut frå bilda. Og overvaka blei vi. Det var faktisk ein som følgde oss og som vi observerte fleire gongar etter vegen, og han blei identifisert som sikkerheitsoffiser på Porsangmoen. Så sterkt satsa dei på overvakinga av AKP-

miljøet at dei brukte fleire dagar på å overvake ein 10-12 fjellvandrarar som hadde politiske debattar innimellom vandringa. Men elles var det ein fin tur og fine diskusjonar.

Nokre år seinare skulle eg få med meg også ein fjelleir sørpå, i eit terreng som var heilt ukjent for meg. Fjelleiren hadde spesielt distriktspolitikk som tema, og derfor svært interessante innleiarar frå forskjellige kantar av landet. Blant dei hugsar eg spesielt Bjørn Nilsen og Frode Bygdnes. Og så hadde eg eit innlegg om retten til ressursane i samiske område, som seinare blei omarbeida til artikkel i Røde Fane¹⁹. Vi heldt til på ei slags turisthytte i Alvdal eller Tynset, og gikk turar oppover i fjellet. Ein dag såg vi det rauk så mistenkelig eit stykke borte. Det viste seg at det hadde starta å brenne i lav og lyng og kratt, og vi måtte trø til som brannsløkkarar. I samarbeid med lokale krefter klarte vi å slokke brannen. Vi hadde òg besøk av ei jente frå Filippinene, som fortalte om kampane til bønder og urfolk der. Ho fortalte at ho hadde sett mye rart under besøket i Noreg, men at folk frivillig og for moro skuld brukte mange timar på å gå rundt i fjellet, det var no toppen.

Brannsløkkarar på fjelleiren i 1997

Ut i verda

I mesteparten av livet mitt har eg på grunn av jobb, skole og familie hatt nok med å reise mellom Sør- og Nord-Noreg, seinare også Polen, og såleis fått med meg ein del av det som ligg i mellom. Andre utanlandsreiser har det ikkje blitt så mye av, med unntak av åra 1984–86, mens eg enno jobba på Findus. Da klarte eg på dei tre åra å komme meg til Sovjet, England og Palestina og i tillegg til Svalbard. Alle desse reisene skjedde mens eg var einslig ungkar, og med unntak av Sovjetreise i lag med ein arbeidskamerat, så reiste eg aleine på dei andre turane. Det vil seie at Palestinareisa var ein gruppetur, igjen organisert av ei venskapsforening, utan at eg kjente nokon andre av deltakarane på førehand.

Mye kunne vore fortalt frå desse turane, men eg skal nøye meg med nokre glimt.

England

¹⁹ <http://sveinlund.info/sami/ressrett.htm>

Første turen gikk til England. Denne reisa var eit gjennombrot på å tore å reise utanlands aleine og å snakke utanlandsk. Da eg blei invitert dit var første reaksjonen min: «Men eg kan ikkje snakke engelsk». Og eg meinte det. Men møtet med andre utlendingar med engelsk som einaste fellesspråk fikk den gamle skoleengelsken opp i aktiv bruk. Å kommunisere med dei innfødde var verre, og sidan har eg helst halde meg unna dei som har engelsk som førstespråk, så sant dei da ikkje har lært seg andre språk vi kan kommunisere på.

Etter litt forviklingar framme ved målet. Forest Row i Sussex.

Foto: ML.

I våre dagar ville ein vel helst reist med fly, men det var dyrt den gang, og i tillegg hadde eg eit spesielt oppdrag på vegen. Dette måtte skjulast så godt som råd. Eg var nemlig vald til delegat frå Hammerfest AKP(m-l) til partiet sitt landsmøte «ein stad på Austlandet» i november 1984. Desse landsmøta var strengt hemmelige, og vi hadde ikkje lov å seie til nokon kor vi drog. Løysinga var å kamuflere reisa som noko anna, og det har eg greidd så godt at eg vel aldri tidligare har avslørt for noko ikkje-medlem at eg var tilstades der. Eg for frå Finnmark med buss og tog så raskt som det var mogleg, men let som eg brukte masse tid på vegen og fortalte om alle besøk som hadde vart ein time som om det hadde vore ein dag eller to. Frå landsmøtet bar det vidare med tog til København, tvert gjennom Danmark til Esbjerg og båt til Harwich og tog til London. Der skulle eg ta toget til Tunbridge Wells litt lenger sør, men at det som var eitt tog frå London seinare delte seg i to, det hadde eg ikkje fått med meg. Og plutselig var eg godt i feil retning. Det endte med ei drosje eg slett ikkje hadde råd til, men eg kom no fram til der min gamle kjenning både frå Telemark og Finnmark gikk på ein slags folkehøgskole. Det var ein Steiner-skole for vaksne og eg fikk for første gong kjenning med antroposofien. Det var trivelige folk, men den ideologien kunne dei ha i fred for meg. Ved sida av denne skolen blei det og tid til ein dag i London med litt julehandel og ikkje minst British Museum.

Murmansk

Den neste turen gikk til Sovjetunionen, nærare bestemt Murmansk. På Findus hadde eg ein arbeidskamerat som var vel 20 år eldre enn meg. Han hadde svært godt forhold til Russland og Sovjet. Under krigen hadde han lært seg russisk av ukrainske jenter som var på tvangsarbeid i fiskeindustrien i Hammerfest, og sidan hadde han halde denne kunnskapen nokolunde ved like. Politisk forsvarte han det aller meste som kom frå Sovjet, så vi hadde mange harde diskusjonar, sikkert både til underhaldning og irritasjon for arbeidskameratane. Sjølv heldt eg meg nesten like hardt til Kina. Bortsett frå det var vi gode vener. Han var vel det som i visse miljø blei kalla «arbeidarintellektuell», sjølv om ingen brukte det ordet på Findus. Han leste enormt, og hadde store kunnskapar om historie, ikkje minst krigshistorie, og kunne det meste om våpen- og flytyper. I tillegg var han ein god kunstmalar. Nokre av verka hans var faktisk kjøpt inn av bedrifta, elles var maleria hans av skip og hav ettertrakta. Kameraten var skilt,

hadde nokså vaksne ungar og mangla nokon å feriere med. Eg var og einslig og vi fann ut vi skulle kjøre til Murmansk i lag. I 1984 var ikkje det bare å sette seg i bilen og kjøre. Ein måtte ha visum, og for å få visum måtte ein ha betalt hotell. Det var Hotel Arktika som var den aktuelle staden for vestlige turistar, ein 17 etasjers koloss som enno ikkje var heilt ferdig utbygd, men likevel godt slitt.

Utrusta med visum og kvittering for betalt hotell, fotoapparat og store forventningar kjørte vi avgarde i kameraten sin bil. Det var langt å kjøre, først over grensa til Finland ved Karasjok, så heilt ned til Ivalo før vi tok av mot grensa til Sovjetunionen. Vi visste vi måtte vere på grensa før grensestasjonen stengte klokka 1630, og meinte vi skulle rekke det med god margin. Tre kvarter før tida kjørte vi fram til grensebommen. Der sto ingen bilar i kø og bommen var nede. Nei, stengt for i dag. Det var sjølvsagt 1630 finsk tid vi skulle vore der, ikkje norsk tid. Det var ingen nåde. Kom igjen i morgon tidlig. No var gode råd dyre, det same var hotellet i Ivalo som vi var nøydd å ta inn på. Ein kort kveld i baren på hotellet og opp så tidlig at vi skulle vere først i grensekøen. Og det trengtest, for der tok det tid. Heile bilen blei gjennomført. Ein fin tollekniv som kameraten hadde tatt med for å gi som gåve blei beslaglagt, da slikt kunne ein ikkje ta inn i landet. Da vi kom tilbake og ville ha kniven igjen, var det sjølvsagt ingen som hadde hørt om nokon kniv. Eit utval av musikkassettane vi hadde i bilen blei for sikkerheits skuld testa ut for å høre at der ikkje var skjult farlig propaganda. Og etter halvannen time på grensa fikk vi kjøre til neste kontrollstasjonen og neste, før det endelig var fri bane til Murmansk.

Da vi til slutt omlag 16 timar forsinka kjørte inn på parkeringsplassen foran Arktika, kom det ein kar gåande mot oss og sa på engelsk: «I will be your guide». Vi starta med å fortelle kvifor vi kom så forsinka, men det blei bare feidd av: «I know». Ingen skulle vere i tvil om at dei hadde kontroll med gjestene sine. Guiden hadde som oppdrag å hjelpe oss til å få sjå dei viktigaste attraksjonane. Men ikkje alltid forsto vi kvarandre på felles framandspråk. Vi fikk spørsmålet om vi ville sjå noko som vi forsto hadde med fisk og fiskeri å gjøre, og det sa vi ja takk til. Sidan vi begge jobba i fiskeindustrien, hadde vi vel von om at det var russisk fiskeindustri vi skulle få sjå. Så vel var det ikkje. Seinare forsto vi at han hadde sagt: «Do you want to see the fish ladder?» Med andre ord ei laksetrapp. Etter det første vonbrotet var det trass alt litt interessant. Laksen som gikk opp i elva nær Murmansk blei effektivt forvalta. Ikkje gjennom døgnkort til flugefiskarar som i Alta, men gjennom at all laksen måtte gå opp ei laksetrapp. Annan kvar dag fikk han gå opp utan beskatning, annan kvar dag blei han ført rett inn i slakteriet, bløgga og sløyd og sendt ut på marknaden. Beskatninga var 50 % og ferdig med det. Og «fisket» foregikk på den mest kostnadseffektive måten. Vidare blei vi tatt med på ei ortodoks kyrkje som no var omgjort til museum. Det er det eg hugsar av organisert omvisning.

Vi skulle hatt tre netter i Murmansk, dei var no redusert til to. Resten av den knappe tida vår fikk vi gå på eiga hand i byen. Med fotoapparat. Men det var klare begrensingar på kva vi fikk ta bilde av. Det var ikkje lov å fotografere hamna. Ikkje offentlige bygnadar, og ikkje soldatar og politifolk. Ikkje bruer og kva det no var. Sjølv min svært så sovjetvenlige ven syntest dette gikk over alle grenser og endte med å stå vakt mens eg tok dei ulovlige bilda.

Arne foran Hotel Arktika. Foto: SL

*Lenin og eg. Prospekt Lenina, Murmansk 1985.
Foto: AS*

Møtet med russisk restaurantliv var ei oppleving i seg sjølv. Menyen i den store restauranten på Arktika var sjølvstekt bare på russisk, men kameraten kunne såpass av språket at han kunne lese i alle fall ein del av det og bestille ut frå det. Vi ville ha fisk. Men kelneren svarte at nei, dei var fri for fisk, vi kunne få «kotlet», som på russisk ikkje er det vi kallar kotelett, men heller ei slags karbonadekake. Vel, vel, sa vi, la det så bli kotlet. Etter ei tid kjem kelneren tilbake: «Njet kotlet, tu ryba» Så fikk vi fisken likevel. Eg ville ha ein øl til maten. Greitt nok, det kom ein halvliter på bordet og godt var ølet. Da han var nesten tømt syntest eg det var rart eg skulle bli såpass påverka av ein halvliter. Det var da vi leste på etiketten: 12 % alkohol. Ja vel, det forklarte saka. Kameraten ville ha ein vodka til fisken. Og venta å få eit lite glas. Men det som kom på bordet var ei heilflaske, $\frac{3}{4}$ liter 40 % vodka. Det var det altså forventa at han eller vi skulle drikke til middagen. Vi byrja å ane litt meir om russisk drikkekultur, for ikkje å seie ukultur. Heldigvis var det kork på flaska og det gjenståande blei putta inn i jakka og smugla ut av kafeen og opp på rommet. Seinare skulle ho komme til nytte.

Ut på kvelden fann vi ut vi skulle gå ein tur på utsida av hotellet. Der kom vi i prat med to jenter, som var riktig trivelige og tydelig interesserte i kontakt med utlendingar, som det ikkje var så mye av i denne tida. Det endte med at vi blei invitert på privat fest heime hos ein av dei. Noko skeptiske var vi, men vi tok sjansen. No måtte vi bare oppom hotellrommet og hente flaska som var smugla ut av restauranten og i lag for vi fire i ei slags piratdrosje til ei blokk eit stykke unna. Her fikk vi servert brød med omelett og delte broderlig og søsterlig vodkafleske, mens vi etter evne fortalte kvarandre frå kvar sine land. Sidan bare den eine av jentene kunne engelsk, blei det eg som kommuniserte med henne og kameraten måtte bruke sin beste russisk til å snakke med den andre. Ingenting farlig skjedde, vi blei verken valdtatt eller rana. Dei fikk ein norsk hundrelapp som takk for servering og selskap og vi tok drosje tilbake til hotellet. Dagen etter var det å starte den lange kjøreturen heim til Hammerfest. Vel tilbake på jobb, kom

vi i prat med ein trailersjåfør som hadde kjørt mye på Murmansk. Vi fortalte vi nettopp hadde vore der og budd på Arktika. – No, sa han, traff de Galina og Jelena?

Palestina og Egypt

Kort tid etter dro eg igjen avgarde, denne gongen til Palestina. Målet var ein internasjonal arbeidsleir i Ramallah, der den norske deltakinga blei organisert gjennom Palestinakomiteen. Frå denne turen skreiv eg ein reportasje i Klassekampen, 12.09.1995. Eg gjengir derfor først reportasjen, så legg eg til nokre ord om kva som skjedde etterpå.

Midt i den palestinske byen Hebron på Vestbredden har jødiske settlarar sikra seg eit par kvartal. Her ser vi "Jewish Hebron Settlers Gift Shop". Settlarane og soldatane som patrulerte provoserande i gatene med våpen torde vi ikkje ta bilde av. Foto: SL

Frå internasjonal arbeidsleir ved Bir Zeit-universitetet på Vestbredden

Turisme på ein annan måte

Arbeidsleiren

– *We work with our hands in Palestine – and we want the occupation out!* – Slik lyder sangen der vi sit rundt bålet mellom telta nedafor Bir Zeit-universitetet. Vi er samla 50-60 europearar og amerikanarar saman med vel 20 palestinske studentar. Med den mest forskjellige bakgrunn, men med ein ting felles: – Vi arbeider med hendene i Palestina og vi vil ha okkupasjonsmakta ut.

– Bir Zeit-universitetet ligg på den okkuperte Vestbredden, 3 mil nord for Al Quds (Jerusalem) Universitetet har lenge vore eit symbol på palestinsk motstand og ein torn i auga på okkupasjonsmakta Israel, og fleire gongar har det vore stengt, ein gong for 7 av 9 månadar i eit skoleår. Da har dei fortsatt undervisninga «under jorda», i kafear, kyrkjer, moskear osv. Kvart år arrangerer studentrådet på Bir Zeit internasjonale arbeidsleirar. For dei studentane som deltar er dette ein del av minst 120 timar samfunnsnyttig arbeid som alle studentar må ha for å få eksamen. (Kanskje noko å lære av for norske universitet og høgskeolar?) For oss utlendingar som

deltok var det i første rekke ein kjempesjanse til å treffe folk frå dei fleste lag av det palestinske samfunnet: studentar og lærarar, fagforeiningsleiarar, kvinneaktivistar og ikkje minst vanlige bønder og arbeidarar og landsbyar og flyktningeleirar. Det var ein sjanse til å sjå det Palestina som enno lever og til å sjå ein del av baksida til Turist-Israel, det sionistane vil hindre utlendingar å få sjå.

Så får det heller vere om nokon syns det er litt sprøtt å dra ned til 30-40 graders varme og grave grøfter og lempe stein, og attpåtil respektere muslimsk klesskikk, noko kroppen ikkje blir særlig brun av.

Vi fikk bussturar til store delar av Vestbredden, Gaza og til palestinske byar og landsbyar innafor Israel, og vi fikk samtidig med oss historiske minnesmerke og sjansen til å bade både i Dødehavet, Middelhavet og Genesaretsjøen. Og vi fikk ei mottaking vi aldri vil gløyme.

Og så sant ikkje okkupasjonsmakta legg unormalt mye kjelkar i vegen, så blir det arbeidsleir neste år og. Så ta kontakt med Palestinakomiteen eller Palestinafronten, og så møtast vi i Palestina. For vi kjem igjen.²⁰

Ein times busstur frå Bir Zeit kjem vi til den palestinske landsbyen Saffa. Namnet Saffa er gresk, og busettinga her har røter tilbake til den greske storheitstida for over 2000 år sidan. I dag har Saffa om lag 4000 innbyggjarar. Men om lag 2500 frå Saffa bur i utlandet. I 1948 greidde Saffa så vidt å berge seg unna å hamne bak «den grønne linja», grensa til Israel. Men grensa gikk like ved, og dei mista ein stor del av jorda.

Ein stor del av arbeidet til den internasjonale arbeidsleiren var å bidra til rydding etter at dei israelske okkupantane hadde sprengt eller rive ned husa til palestinarar som var mistenkt for motstandsarbeid. Dette skjedde utan lov og dom, det var nok med mistanke. Foto: SI.

Okkupert i 1967

²⁰ Eg meinte det nok da eg skreiv det, men det har aldri blitt noko reise tilbake til Palestina eller Midt-Austen forøvrig for min del. Og blir det nok heller ikkje.

Men i 1967 blei Saffa okkupert som resten av Vestbredden, og israelarane oppretta settlements som åt seg meir og meir inn på landsbyane. Stadig prøvar settlarane å ta meir av jorda til Saffa, men hittil hadde dei greidd å forsvare seg ganske bra. Den dagen vi kom, sto det i avisa at del hadde vunne ei rettssak mot settlarane. I mai i år blei ein palestinsk quisling drept i Ramallah, den næraste byen. 6 unge guttar frå Saffa blei arrestert mistenkt for å stå bak drapet, og for å ha utgjort ei militær PLO-celle. 2 dagar etter arrestasjonen er det portforbod i Saffa. Midt på natta kjører det inn i landsbyen 4 bulldosarar, 20 jeepar og 200 soldatar. Om morgonen ligg 4 hus i ruinar, husa til familiane til dei arresterte.

To grupper

Da vi kom, hadde ein av familiane fått bygd seg nytt hus, dei andre holdt dei på å samle inn pengar til. Vi delte oss på to grupper som gikk laus på kvar vår ruinhaug. Med hjelp av kompressor og trykkluftmeisel blei restene delt opp i stykker vi kunne frakte vekk, og på få timar var mesteparten av husrestene omdanna til eit steingjerde rundt tomte. Få dagar etter fikk vi sjølv sjå eit hus bli rasert med bulldosar. Mens vi rydda tomte etter eit rasert hus i landsbyen Tayiba like ved Jerusalem, kom ein bulldosar og gikk laus på eit nybygg like ved. På få minutt var det som skulle blitt eit nytt bolighus forvandla til ein haug med stein og sprikande armeringsjern. Kva for brotsverk hadde dei så gjort, husbyggarane i Tayiba? Jo, dei hadde sett opp husa utan løyve. Ingen har nemlig fått lov å bygge her etter 1967, ettersom området har fått den ære å bli utnemnt til «sikkerhetssone». Når dei likevel er så frekke å bygge kan det kanskje ha samanheng med at det byrjar å bli noko trangt når folketalet i landsbyen har auka frå 6000 til 11000 i desse åra med okkupasjon og byggeforbod.

«Landet, ikkje folket»

«Israelarane vil ha landet, men ikkje folket,» seier palestinarene. Med bulldosarane sine demonstrerer dei det daglig. Bare dei fire første åra av okkupasjonen blei 16.212 palestinske hus rasert på Vestbredden og i Gaza. Kor mange det nå har blitt, veit vi ikkje, men talet aukar for kvar dag.

Et barn er født

«Et barn er født i Betlehem, ti gleder seg Jerusalem,» syng vi til jul. Det blir fortsatt født barn i Betlehem og deromkring. Mange barn. Særlig i flyktingeleiren Dheisha. Men det er ikkje alle som gler seg over det i Jerusalem.

«Alle palestinske kvinner skulle få minst 20 barn,» seier ei gamal kvinne til oss i Dheisha. Sjølv hadde ho fylt det meste av kvoten. På eit utrulig lite område er det i Dheisha stua saman 12.000 - 13.000 menneske, og dei blir stadig fleire. I hopetal samla ungane seg rundt oss og ville bli fotograferte mens dei gjorde V-teiknet: Siger for PLO.

Ein flyktingeleir skal vere ein midlertidig stad, til ein kan flytte tilbake eller etablere seg ein annan stad. Men ungane som nå blir født i flyktingeleiren ved Betlehem har foreldre som sjølv er født her. Likevel ser her fortsatt midlertidig ut. Bølgeblikktak blir holdt på plass av murstein og skrot. Når det gjeld maling er tydeligvis parola: — Sløs ikkje med malinga — mal slagord. Stadig er okkupasjonsmakta der og tvingar dei til å male over. Men nye kjem, og vi fann «Ut med okkupantane» og «Vi gjør alt for frigjøring av Palestina».

Ein «ribba» heim

I Dheisha skulle vi rydde gater og samle søppel. Men etter 10 minutts arbeid kjem ei kone ut med te til oss. Nye 10 minutts arbeid og mannen i nabohuset kjem med kaffe. Slik fortsatte det. Så måtte vi inn i ein heim og drikke meir te. Stua ser litt ribba ut. Få dagar før hadde israelske soldatar vore på husundersøking og beslaglagt bilete og palestinske kart. To bilete fikk henge, soldatane kan ikkje ha forstått symbolikken. Ein anna ting hang og igjen: eksamensvitnemåla til 8 søner og døtre med universitetseksamen. Eit levande bevis på det palestinske ordtaket: «Det einaste dei ikkje kan ta ifrå oss, er det vi har i hovudet». Kor ungane var nå: Jo, nokon i utlandet, nokon i fengsel. Ein son på

18 hadde sotte inne frå han var 15 og satt enno. Minstegutten på 12 hadde sete 20 dagar for steinkasting.

Portforbod

Familien budde i Sakaria til israellarane kom i 1948 og øydela heimen deira. Dei måtte flykte til Jeriko og bu 4 år i telt, eitt telt på 2 store familiar. Så i 1956 kom dei til Dheisha. Dei flykta frå framferda til staten Israel, men i 1967 blei dei så flyktningar innafor denne staten. Etter den tid har det ikkje vore mye fred å få. Stadig har leiren vore utsatt for portforbod. I fleire dagar kan det vere forbode å gå ut av si eiga dør, ja sjølv å sjå ut av vindauga. Dei kjem seg ikkje på jobb, ikkje på skole.

«Ikkje for turistar»

For sionistane er flyktningeleirane på Vestbredden og i Gaza ein verkebyll. Dei vil og kan ikkje la dei vende tilbake til der dei kom frå, 470 palestinske landsbyar er jamna med jorda, og brotsverka er for lengst skjult av jødisk busetting. Overfylte og fattige flyktningeleirar innafor det dei reknar for israelsk jord, er både ein kime til opprør og dårlig reklame. Ein belgisk deltakar på Bir Zeit-leiren blei fjerna med makt frå Dheisha av politiet. — For din eigen sikkerhet — ikkje noko for turistar.

Arbeidsleiren var over, og nokon av oss drog heim, mens andre ville sjå meir av Midt-Austen når vi no først var her nede. To av oss fann ut vi ville til Egypt. Det var ikkje bare å gjøre på eiga hand, men det gikk an å bestille plass i ei turistgruppetur frå Tel Aviv, og det gjorde vi. Mens temperaturen elles hadde vore til å halde ut, blei det verre da bussen stoppa ein stad i Sinai. Noko varmare har eg ikkje kjent verken før eller seinare. I Kairo var tre dagar på hotell del av pakka, elles var vi heldigvis overlatt til oss sjølv. Egyptisk museum var ei oppleving av det heilt store. Her låg verkelig Tutankhamon sitt balsamerte lik i gullkista si og sjølv om både engelske og franske museum har rana mye av funna frå det gamle Egypt, var det meir enn nok igjen til av vi gikk rundt der frå det opna på morgonen til vaktene jaga oss ut ved stengetid.

Men det vi egentlig skulle i Kairo, det var å besøke sjukehuset til Palestinske Raude Halvmåne, for der skulle det etter sigande arbeide fleire norske helsearbeidarar. Vi hadde tenkt å møte dei og kanskje skrive litt om det. Vi fann fram til sjukehuset og spurte etter nordmennene, men dessverre, dei var reist på ferie heim til Noreg. Men da vi fortalte vi kom frå Palestinakomiteen og hadde vore på arbeidsleir på Vestbredden, måtte vi absolutt bli. Vi har gjester, sa dei, vi må ha ein fest. Og fest blei det, med mat og drikke, og muslimane sitt kjente alkoholforbod blei ikkje alt for strengt praktisert. Dei spurte kva vi hadde fått sett i Kairo, og da vi måtte innrømme vi ikkje hadde fått med oss pyramidane og sfinxen, så var det ikkje verre enn at dei stappa oss i bilen og kjørte oss dit midt på natta. Deretter bar det inn på den finaste restauranten ved pyramidane, men heldigvis heldt denne på å stenge, så vi blei i staden kjørt til hotellet, for neste morgon var vi på veg tilbake til Tel Aviv.

No var det tid for meg å dra heim, og aleine og bortkomen måtte eg gå mellom tungt væpna vakter på Tel Aviv International Airport. Her var det fullt forhør av alle utlendingar. Foran meg i køen sto eit eldre svensk par som ikkje snakka vidare engelsk, så eg måtte melde meg som tolk mellom dei og grensevaktene. Det gjorde dei kanskje litt mildare stemt mot meg, men likevel måtte eg gjennom alle spørsmåla om kor hadde eg vore og kva eg hadde gjort der. Å røpe reiseruta med ei rekke palestinske busettingar på Vestbredden og Gaza ville gi dei israelske grensevaktene sterke mistankar om kva slags kar eg var. På andre sida, eg kunne ikkje konstruere besøk til stader der eg ikkje hadde vore og ikkje kjente. Så det blei å spele rolla som kristen pilegrim. Da blei både Jerusalem, Betlehem og Nasaret godtagbare reisemål. Inne i fotoveska hadde eg sydd inn i foringa dei merka eg hadde fått med PLO og Fritt Palestina, og dei blei heldigvis ikkje funne.

På turen i Palestina blei eg ikkje personlig kjent med nokon palestinatarar, og da eg kom heim hadde eg ingen kontaktadresser. For dei var vi bare ei stor gruppe. Derimot blei eg betre kjent med fleire av dei utanlandske deltakarane på den internasjonale arbeidsleiren på Bir Zeit. Dette førte

meg på to turar som eg elles ikkje hadde fått, til Svalbard året etter og til Belgia to år etter Palestina-turen.

Svalbard

Ein av deltakarane på Palestina-turen jobba på Svalbard og eg blei invitert på besøk. Den gang var det alvorlig dyrt med fly frå Tromsø til Longyearbyen og ei reise frå Hammerfest til Svalbard var meir enn eg såg meg i stand til. Løysinga blei ein avtale med Klassekampen. Dei hadde hatt ein reportasjeserie av Jon Michelet frå Svalbard ein del år tidligare, seinare hadde dei ikkje hatt noko stoff derifrå, men ville gjerne ha det. Så da eg tilbød reportasjar mot at dei betalte billetten, slo dei til. Det blei 11 artiklar, så eg trur dei kom rimelig bra ut av avtalen. Dette var før Svalbard blei turistattraksjon for fullt, og det fanst ikkje hotell eller pensjonat der. Om ein kom til Svalbard utan å ha jobb der, var det bare å bu privat. Og dei fleste budde trongt. Men der det er hjerterom er det husrom, og eg berga meg gjennom 10 dagar med å ligge i sovepose på golvet rundt i tre heimar til saman.

(

Eg fikk vere med heilt inn på stuffen i Gruve 3, der det er bare 60 cm mellom heng og ligg. Både eg og fotoapparatet var ganske fullt av kolstøv før eg kom ut igjen. Frista ikkje som arbeidsplass! Foto: SL

Svalbardfolket var svært så gjestfrie når det kom ein sjeldan gjest og eg blei sluppe inn på gruvegangen, fikk skutertur på fjellet og låne utstyr til skitur på Longyearbreen, eg fikk intervju med gruvearbeidarar, lokalforvaltninga, barnehagen og sysselmannskontoret. Derimot kom eg meg verken til Svea eller Barentsburg. Skulle ein det, måtte det ha vore bestilt lang tid i forvegen.

Reportasjane er for store til å lime inn her, men dei kan lesast på <http://sveinlund.info/kalott.htm>

Alt går i oppløysing

Den politiske retninga, også kalla «den store politiske vekkelsen», som eg hadde slutta meg til i det berømte året 1968, møtte større og større utfordringar og problem rundt 1980. Dei «sosialistiske fyrtårna» Kina og Albania gikk kvar sin veg, og mange av dei allierte partia delte seg i Kina-venlig og Albania-venlig retning. AKP tok først standpunkt for Kina, men den kinesiske politikken blei òg vanskeligare og vanskeligare å forsvare. Internasjonalt var den maoistiske rørsle i stor grad i oppløysing. I Noreg gav partiideologen Tron Øgrim ut boka *Den vestlige maoismens sammenbrudd og krisa i AKP(m-l)*.

I Hammerfest og Finnmark heldt vi likevel stand ei stund, ikkje minst fordi partiet her var basert meir på det aktive lokale arbeidet enn på ideologi og utanrikspolitikk. Men også hos oss skulle partiideologien knake i samanføyningane.

Lenge hadde det vore misnøye med den gamle leninistiske modellen der arbeidarklassen skulle styre gjennom kommunistpartiet. Logikken var at kommunistpartiet representerte arbeidarklassen sine interesser, og det var derfor under sosialismen ikkje behov for andre parti. Dette kunne kanskje forsvarast i ein tvangssituasjon i Russland, som aldri hadde vore noko demokrati, men absolutt ikkje i Noreg. I Hammerfest-laget var det eit stort fleirtal som krevde endring av denne linja. Som disiplinerte partimedlemmar hadde vi likevel lenge halde dette synspunktet internt. Ein av oss hadde skrive så mye om dette at han var blitt lagt merke til på landsplan, og planen var faktisk at han skulle inviterast til å delta i prinsippprogramkomiteen før neste landsmøtet. Men den meldinga nådde ikkje Hammerfest før det var for seint. Den utvalde og eit anna medlem hadde da allereie trekt konklusjonen at kampen for eit demokratisk AKP var tapt, og meldte seg ut med brask og bram, til stor glede for den lokale AP-avisa. Kva gjorde vi da? For fleirtalet av oss som var igjen sto det som umogleg å forsvare utad eit syn på demokratiet som vi ikkje delte, sjølv om det var det partidisiplinen kravde. Vi følgde samvetet og svarte på utmeldinga med at vi støtta kritikken, men meinte det var god von om å endre politikken til partiet innafra. Først blei vi innkalla på teppet, men snart forsto partileiinga at dette ikkje let seg stoppe, og i staden for den nylig utmelde blei det eg som fikk æra av å delta i prinsippprogramkomiteen. Det var ei interessant røynsle, og det viste seg at det var mange syn i partiet på korleis sosialismen skulle styrast og arbeidarmakt praktiserast. Landsmøtet i 1984 blei starten på ei endring, som blei fullført fire år seinare, frå da var både eittpartistaten og proletariatets diktatur definitivt plassert på den historiske skraphaugen.

Ein kan knapt seie at evne til ideologisk nytenking var det som prega AKP-leiinga i denne tida. Vi som hadde starta med eit opprør mot autoritetar, hadde endt med å legge oss under ein ny autoritet, der det å snakke Sentralkomiteen midt i mot ikkje var så mye lettare enn det hadde vore å gå mot Paven, Kongen eller andre autoritetar. For nokre endte det med eksklusjon, for ein del med underordning, og for svært mange med utmelding. Faresignala ved dette tok ein knapt, men hang igjen i den gamle trua på at «partiet reinskar seg og styrkar seg», inntil ein kom farlig nær eit anna tvilsamt uttrykk: «Den står sterkast som står aleine».

Ei av dei mest idiotiske hindra på vegen var konflikten mellom RV og AKP. AKP hadde skapt RV som sin eigen valallianse, men gaukungen tok over det meste av reiret, og mora visste ikkje si arme råd. I 1989 skreiv eg eit innlegg med tittelen «Kvifor nytt parti?»²¹ der eg tok til orde for å danne noko nytt på ruinane av dei to kranglefantane. Det tok 18 år før det slo til i praksis, men da den nye skuta Raudt blei sjøsett, hadde eg forlengst mønstra av. Kva som hadde skjedd med partiet og med meg om Raudt var blitt danna 18 år før, det skal eg ikkje våge meg til å seie noko om, men eg trur mye kunne sett ganske forskjellig ut.

Det er mange grunnar til at det store fleirtalet av oss som var medlemmar av AKP(m-l) på 1970-talet etter kvart bakka ut. Nokre valde å følgje dei personlige interessene sine av karriere og pengar, hamna etter kvart på andre sida av bordet som kapitalistar eller politikarar i andre parti, med posisjonar som ordførar og til og med statsråd. Dette var likevel ikkje fleirtalet, dei var det vi kalla «ærlige klassekjemparar» og dei heldt fram kampen for den same hovudlinja gjennom

²¹ <http://sveinlund.info/diverse/kvifor.htm>

fagforeiningar, Nei til EU, Naturvernforbundet og ei rekke andre progressive organisasjonar. Men for partiet var og blei dei fråfalne, renegatar og forrædarar og det var ingen interesse for å samarbeide med dei. Eg var sikkert sjølv med på det mot folk som meldte seg ut før meg, og eg opplevde det sterkt sjølv da eg sa frå meg medlemskapen etter 31 år, sjølv som det ikkje skjedde som eit brot på klart politisk grunnlag. Det skal ikkje undre nokon at fråfallet blei stort. Ein må heller undre seg over at såpass mange blei igjen at Raudt enno er å rekne med som ein faktor i norsk politikk, og etter kvart har klart å rekruttere ganske mange heilt nye medlemmar og i 2020 faktisk har langt større oppslutning enn RV nokon gong hadde.

For oss som heldt ut relativt lenge og for dei som enno held koken, er det vel to faktorar som står igjen etter at det altomfattande verdsbildet og dei komplette løysingane forsvann: For det første analysa av verda, kapitalismen og imperialismen som hovudårsak til dei store krisene for verdas folk og naturressursar. For det andre innsatsen som partiet gjennom tusenvis av aktive medlemmar har gjort i fagforeiningar og andre interesseorganisasjonar, lokalsamfunn og solidaritets- og fredsorganisasjonar. Partiet ga ein ideologisk ballast og ei skoloring for dette arbeidet, som heller ikkje eg ville vore forutan. Gir Raudt noko tilsvarende i dag? Eg kjenner meg slett ikkje sikker på det.

Tidlig på 1980-talet rakna det mye også for meg personlig. Eg hadde vore mye aleine og byrja å nærme meg gamalungkar, da eg for første gong fann ei som eg kunne tenke meg å dele resten av livet med. Da ho gjorde det slutt etter knappe to år, rakna verda mi fullstendig. Ein av dei beste kameratane mine opplevde like etter noko tilsvarende, men takla det enno dårligare og endte med å ta livet av seg. Ikkje lenge etter ramla eg på sykkel i full fart i nedoverbakke og endte med 3 månadar sjukmelding, og skadar som plaga meg lenge og aldri heilt går over.

På eit eller anna vis kom eg meg over desse katastrofene, eg levde vidare og heldt fram det politiske arbeidet gjennom skiving, i parti og andre organisasjonar. Men det leita på og eg var byrja å bli overmogen til å prøve noko nytt. Det første steget var ikkje så stort, bare over hamna i Hammerfest frå Findus til vidaregåande skole, der eg med permisjon frå jobben tok teknisk fagskole på halvtanna år. Mens eg gikk der, kom eit anna knallhardt slag, da ein annan god ven blei drept av ein skuterkjørar mens han kjørte hundespenn, eit drap som mange meinte i røynda var eit politisk mord. Eg kom meg på eit vis vidare i livet og fullførte skolen. Så kom det neste steget, som skulle bli lenger ut i verda og etter kvart få store konsekvensar.

1. mai-tog i Alta, året etter at Jon Reier Martinsen blei drept av ein skuterkjørar. Det var mange som stilte spørjeteikn ved etterforskinga og dommen, der mordaren slapp svært billig unna. Foto: SL

Skjebnesvangert møte med Polen

Ettersom eg tok teknisk fagskole i godt vaksen alder og hadde ein del organisasjonsrøynsle, var ikkje vegen lang til å bli påprakka vervet som elevrådsleiar på Hammerfest vidaregåande skole. Dermed fikk eg posten til elevrådet, deriblant tilbod til studentar ved teknisk fagskole om å søke sommarjobb i utlandet, organisert gjennom den internasjonale studentorganisasjonen IAESTE. Etter å ha delt tilbodet med medelevane, blei det eg sjølv som hoppa på.

Det var ikkje dei meir prestisjefylte og rimelig godt betalte sommarjobbane i Tyskland og USA som frista meg, men ein elektromotorfabrikk i Polen. Tenk å få ein sommar bak «Jernteppet». Ein fabrikk i Lech Wałęsa sitt land! Det måtte eg bare søke på. Det var vel kanskje ikkje så mange tekniske studentar med mitt forhold til organisasjonen «Solidaritet Norge–Polen», der eg hadde deltatt aktivt i lokallaget i Hammerfest. Samtidig hadde eg hadde seld leiligheita for å gå på skole, og hadde økonomi til å ikkje bekymre meg så mye om at inntekta i denne sommarjobben ville bli minimal. Så eg vann – sommarjobb på Wiefamel i Poznań!

Denne vimpelen fann eg i august 1987 på toppen av Polens nest høgaste fjell, Świnica. Teksten omsett til norsk blir omtrent: "Solidaritet lever. Gud velsigne dei høge fjella, dei er kjelda til styrke."

No var loddet kasta, og eg blei nøydd å seie opp jobben eg skulle gått tilbake til. Ein dag i slutten av juni sat eg på bussen til Rovaniemi, vidare toget til Helsinki og båten til Gdańsk. Dei førti timane ombord på ferga skulle indirekte bli skjebnesvangre for resten av livet mitt. I første rekke fordi ei av dei eg blei kjent med der seinare på sommaren skulle komme til å presentere meg for ein kvinnelig skipsverftsarbeidar frå Gdańsk.

I Poznań var vi omlag 25 tekniske studentar frå forskjellige land som blei innlosjert på ein studentheim. Nokre få polske studentar var der i lag med oss og skulle hjelpe oss å finne oss tilrette. Det var godt, for det var ikkje alltid så lett, utan kunnskapar i polsk språk som vi var dei fleste av oss. Vi fikk første lønna utlevert på førehand, og rasjoneringskort så vi skulle få kjøpt kjøtt på butikken. Vi blei gode vener og lot sjeldan ein sjanse gå frå oss til å lage ein fest på studentheimen. Øl var ikkje alltid så lett å få kjøpt, og den polske vinen var ofte av svært tvilsam kvalitet, men vodka fikk ein alltid tak i, og fest blei det. Frå organisatorane blei det også bl.a. arrangert omvisning på universitetet, der dei viste bort det siste i datateknologi.

Fest på studenthuset. Studentane kom frå mange land i Europa og nokre frå Afrika.

Arbeidet på elektromotorfabrikken var ikkje veldig spennande. Det interessante var å sjå produksjonen og bedrifta frå innsida. Etter støyping av aluminiumsdelar til elektromotorane, måtte dei filast her og der for å tilpassast og få bort skarpe kantar. Eit av dei første orda eg lærte på polsk var derfor *pilnik* = fil. Så blei eg plassert ei stund i monteringa av skiver og muttarar på motorane, som leidningane skulle festast til. I utgangspunktet skulle vi gjøre slikt ganske ukvalifisert arbeid, men da eg hadde fått fortalt at eg var utdanna maskinarbeidar, fikk eg òg prøve meg i dreiebenkane. Først ein vanlig, så ein datastyrt. Det var absolutt første generasjon av datastyring, men holband. Artig å sjå, men når ein hadde lært det etter eit kvarter, var det fryktelig kjedelig resten av tida. Takke meg til meir manuell dreining.

Kontakten med arbeidskameratane var det så som så med. Dei fleste snakka bare polsk og kanskje russisk, det var nokre ganske få som hadde lært seg engelsk eller tysk, ein hadde vore i Amerika og jobba. Ei eldre dame som jobba i monteringa tok seg spesielt av oss utlendingane og prøvde å lære oss polsk med naturmetoden. Ein dag det regna dro ho meg ut av verkstadhallen, heldt handa mi ut så regnet fall på handa og sa: «*Pada deszcz*». Frå da hugsa eg polsk for "det regner". Noko vidare politiske meningsutvekslingar hadde vi ikkje nok felles språk for, men det var da nokon som fikk uttrykt at dei sette fingeren opp for Solidarność og ned for regjeringa.

Dette bildet frå porten til Gdansk skipsverft kan bare vere tatt i 1989. Året før var det ikkje lov å slå opp plakatar for Solidaritet, og kort tid etterpå blei Lenin fjerna frå namnet på verftet. Foto: SL

Dette bildet frå Gdansk sommaren 1987 viser dei tomme slagorda som styresmaktene sette opp over alt, og knapt nokon trudde på. Til venstre på sjøfartsmuseet: "Når vi bygger sosialismen bygger vi Polen". Til høgre: "Polen – eit ubryteliq ledd i det sosialistiske fellesskapet".

Møtet med Polen blei på fleire vis ei innleiing til viktige endringar i livet mitt. Sjølv om det hadde vore konflikhtar både utad og innad i AKP, hadde eg små problem med å stå fram som kommunist i Noreg. I Polen var det verre. Her var kommunisme ordet for det systemet dei hadde levd under i nesten 40 år og som dei fleste hata. Det var eit ufritt system der partiet/staten bestemte det aller

meste, og der det var lite plass for opposisjon. Eg hadde forlenget tatt avstand frå den aust-europeiske varianten av «kommunismen», og jobba aktivt for støtte til den opposisjonelle og no forbodne fagrørsla Solidarność, men likevel. Å møte det polske regimet sine slagord og propaganda var som å møte seg sjølv i døra, i bildet av AKP(m-l) sine slagord og fraser frå nokre år tilbake. Her var virkelig «proletariatets diktatur» med partiet si leiande rolle i statsapparatet og på alle livets område. I følgje parolane bygde dei sosialismen i internasjonalt samarbeid med andre sosialistiske land, dei bygde fred og rettferd og alt av honnørord. Samtidig såg eg kva det betydde i praksis, når arbeidarane, som ifølgje teorien skulle ha makta, ikkje hadde lov å organisere seg sjølve, og var blitt brutalt slått ned gong på gong når dei hadde gått til streikar og protestar. Dette var ikkje min kommunisme, men det var den einaste folk her kjente under dette namnet, og for første gong på nesten 20 år kunne eg ikkje kalle meg kommunist. Fagforeiningsaktivist kunne eg derimot vere, og gjennom kontaktar eg på førehand hadde fått gjennom Solidaritet Norge–Polen, fikk eg treffe og intervju aktivistar i Solidarność og anna meir eller mindre illegal opposisjon. Men også her fikk eg etter kvart større og større problem med å identifisere meg. Eitt var det svært nære samarbeidet mellom Solidarność og den katolske kyrkja, som etter kvart skulle føre til tragiske følgjer bl.a. for kvinnene og likestillinga i landet. Eit anna var den svært utbreidde trua på at alt var så mye betre i Vesten og verknadane av «hjelpa» frå USA og andre vestmakter til dei kreftene i Polen som ville frigjøre seg frå Sovjet. Var Solidarność idealet vårt av uavhengig fagforeining med industriarbeidarklassen i leiinga, eller var det som den tidligare omtalte kvinnelige skipsverftsarbeidaren sa: Ei samling av alle slags folk som ikkje hadde anna til felles enn at dei var antikommunistar? Og eg kunne i alle fall konkludere med at om ikkje kommunistane i Polen var kommunistar i mi forstand, så var no antikommunistane absolutt ekte antikommunistar i ei kvar forstand.

Før eg drog til Polen hadde eg og den dåverande kjærasten min i Kirkenes avtalt at ut på hausten skulle vi reise på den store reisa i lag – til Kina med den transsibirske jernbanen. I utgangspunktet var det ein ferie, men Kina var ikkje kva land som helst, det var landet til Mao, landet som hadde vore den viktigaste støtta og langt på veg ideal for den rørsla eg framleis hørte til. Sjølv om skepsisen til utviklinga i Kina no var stor også i AKP, var det framleis offisielle partisamband med Kinas Kommunistiske Parti, og gjennom partiet i Noreg klarte eg å få kontakt og intervju på relativt høgt hald i Beijing. Heilt frå SUF slo inn på sin nye veg like før eg blei med der, var eit sentralt dogme at Sovjet, Polen og dei andre landa i «Austblokk» var revisjonistiske og statskapitalistiske og minst like ille som dei privatkapitalistiske landa i vest. Kina og Albania derimot (i optimistiske og ukritiske augneblink kunne Nord-Korea, Kuba, Vietnam og Romania bli rekna med i det gode selskapet) var derimot ekte sosialistiske land der folket hadde makta. Denne teorien skulle bli utfordra kraftig under reisa mi i Kina. Eg fikk intervju nokre representantar for leiinga i den største kinesiske fagrørsla. Kva dei fortalte om fagforeiningsarbeidet hugsar eg ikkje så mye av, og notata mine blei seinare stole i dette fantastiske ærlige landet, men ein ting sette seg fast. Eg fortalte at eg hadde vore i Polen og treft underjordsleiarar i Solidaritet. Så spurte eg om dei hadde noko kontaktar med den frie fagrørsla i Polen. Svaret eg fikk var eit sjokk for meg. For det første hevda dei hardnakka at den fagrørsla eg hadde møtt i Polen ikkje eksisterte lenger. For det andre sa dei at dei ikkje kunne ha kontakt med ei fagrørsla som ikkje ville anerkjenne det kommunistiske partiet si leiande rolle!

Det eg på to månadar i Polen og seinare nesten like lenge i Kina same året hadde sett av både ideologi og praksis fortalte meg at dette ikkje var to motsette system, men to alen av same stykket. Noko av tvilen ga eg uttrykk for i eit debattinnlegg, som skulle bli det einaste eg publiserte etter Kina-turen.²² Sjølv med all denne tvilen ombord klarte eg likevel lenge å stå som medlem av det på mange måtar tvilsame partiet AKP(m-l)²³, fordi det hadde mange andre gode sider og alternativa sto for meg som så mye verre i praktisk politikk at dei ikkje var aktuelle for meg.

²² <http://sveinlund.info/verda/kina.htm>

²³ Partiet hadde med (m-l) i partinamnet frå starten i 1973 til 1990. Deretter heitte det bare AKP – Arbeidernes kommunistparti.

Etter turen til Polen blei eg aldri meir å slå meg til ro i Hammerfest. Der var ingen jobb å få tilbake, og ingen annan jobb å få, så eg kombinerte turisme og reisande skriving, mest for Klassekampen, fram til eg fikk sommarjobb på Sydvaranger og omtrent samtidig lovnad på lærarjobb i Guovdageaidnu frå hausten.

Kina i draum og røyndom

Folkets Kina, sa vi i AKP. Den sosialistiske leiestjerna og leiaren for den tredje verda sin kamp mot dei to imperialistiske supermaktene USA og Sovjet. Dit valfarta kommunistar frå heile verda, organisert gjennom partisamband med storebror KKP og gjennom forskjellige Vennskapssambandet Norge-Kina. Som skrive tidligare er Pål Steigan ein av dei som indirekte har inspirert dette skriveriet. Ei av bøkene hans heiter "På Den himmelske freds plass". Der skildrar han da fem representantar frå SUF(m-l) fikk helse på både sjølvaste formann Mao og på statsminister Zhou Enlai.

På Den Himmelske Freds Plass fikk vi demonstrert nettopp det vi har lest om. Den kinesiske eittbarnspolitikken har ført til at alle ønsker seg ein gut, som da blir forguda og kledd opp i uniform. For så å bli avbilda på dei heilagaste plassar, her trulig med far og onkel eller noko slikt. Foto: SL

Da eg omlag 20 år seinare sto på Den himmelske freds plass, var Mao for lengst gått bort, bare det store portrettet av han såg ut som det skua ut over plassen. Der var ingen som tok i mot oss, og ved Mao-mausoleet var det så lang kø at vi like godt sto det over.

Ideen om å dra til Kina kom egentlig nokså tilfeldig. På Svalbard i 1986 hadde eg blitt kjent med ei jente frå Telemark, som året før hadde reist rundt i Kina på eiga hand og bl.a. vore mye i Tibet. Det hadde vore noko! Påska 1987 var eg i Sør-Varanger. I lag med den daverande kjærasten min hadde eg leigd ei hytte i Pasvik, og i påska gikk vi på ski, bl.a. til treiksrøysa. Da vi var kome ned igjen til heimen hennar på Kirkenes, blei eg sittande og bla i ei avis. Der sto ei annonse frå Vennskapssambandet Norge-Kina som averterte reiser med den transibirske jernbanen til Kina. – Skal vi dra på tur til Kina, spurte eg, utan å ha tenkt så grundig gjennom saka. – Ja, sa ho. – Vi kan reise til hausten. Først etter at vi kom til Kina torde vi å innrømme for kvarandre at ingen av oss egentlig hadde meint det heilt på alvor, men det eine ordet tok det andre, og før vi visste ordet av det hadde vi bestilt billetter. Eg gikk siste året på teknisk fagskole, og eg hadde allereie planen klar for sommaren i Polen. Deretter hadde eg ingen planar utan om med tida å søke jobb igjen. Men eg hadde seld leiligheita i Hammerfest og hadde råd til å reise. Det var første gongen i livet at eg hadde både tid og råd til ei lengre utanlandsreise. Skulle det nokon gong bli noko, måtte det bli no.

Kjærasten var sjukepleiar med spesialutdanning, noko som gjorde at ho når som helst kunne seie opp jobben, utan fare for å bli arbeidsledig når ho var klar å byrje igjen.

Eg undrar meg stadig over korleis vi klarte å finne kvarandre i tida før mobiltelefonen blei allemannseige, men vi klarte å møtest i Helsinki og ta toget til Moskva i lag. Det viste seg at vi var heile 17 nordmenn som hadde bestilt gjennom Vennskapssambandet, og vi blei raskt kjent med kvarandre. Blant dei var fire sjukepleiarar som alle jobba i Tromsø etter å ha gått i lag på sjukepleieutdanninga. I Moskva fikk vi ein heil dag å sjå oss om, før det transsibirske toget starta. Dette var altså tidlig i november 1987, og rett føre den store 70-årsfeiringa av oktoberrevolusjonen (som etter vår tidsrekning skjedde i november 1917). På den Raude Plassen var arbeidet i full gang med å sette opp stillas og gigantplakatar før feiringa. Like ved dreiv folkloregrupper frå heile den store Sovjetstaten og gjorde seg klar til førestillingane dei skulle ha under feiringa. Ingen kunne ane at Sovjetunionen skulle bryte saman bare eit par år seinare. Vi fikk også med oss dei gamle ortodokse kyrkjene i Kreml og elles i Moskva sentrum, som i motsetning til dei fleste kyrkjebygga elles i landet, var halde vedlike og fungerte som turistattraksjonar. Ikkje minst den største kanonen, Tsar-Pustka, som var så overdimensjonert at ein i praksis ikkje kunne skyte med han.

Vi kom til Moskva eit par dagar før den store feiringa av 70-års-jubileet for den russiske revolusjonen. Store delar av den Raude Plassen var derfor stengt av ettersom dei heldt på med montering og førebuing til feiringa. 3 år seinare var Sovjetunionen historie. Foto: SL

Frå dei tre lange dagane gjennom Sibir hugsar eg best det sosiale livet på toget, med forbrødring med russiske passasjerar vi såvidt kunne snakke med, og te, vodka og russisk kaviar i restaurantvogna. Vi er vel ikkje dei første som har slått fast at smaken på russisk kaviar ikkje er så fantastisk at han tilsvarer prisen. Meir interessant blei det når vi kom austover, og fikk sjå bl.a. Bajkalsjøen før vegen til sørover og over til Mongolia.

Litt av reisefølget i Ulan Bator, foran toget som skulle ta oss til Beijing. Foto: SL

Om mye var annleis i Russland enn det eg var van med, var Mongolia virkelig ei anna verd. I den snødekte ørkenen gikk store flokkar med sauer, kyr og hestar, og til og med karavanar med kamelar. I hovudstaden Ulan Bator, der vi fikk ein heil dags stopp, budde mesteparten av befolkninga i høge blokker, mens resten budde i tradisjonelle jurter eller telt bakom høge plankegjerd. I eit buddhistisk tempel gikk munkar rundt i sine karakteristiske oransje kjortlar, men tempelet var samtidig ope som turistattraksjon for slike turistar som oss og for sovjetiske soldatar som var stasjonerte her. Gobi-ørkenen er ein kjent finnestad for dinosaurfossilar og vi fikk sjå nokre gigantiske skjelett utstilt i det naturhistoriske museet. Vi fikk også med oss eit Mongolia hadde i den tida eit styre som var "meir katolsk enn paven", eller meir sovjetisk enn Sovjet. Vi blei grundig kontrollerte på toget og det var strengt forbod mot å fotografere både det eine og det andre. Mest inntrykk av regimet fikk vi vel ved å sjå at Stalin fortsatt sto på sin sokkel sentralt i hovudstaden, 30 år etter at han var rive ned i Sovjet.

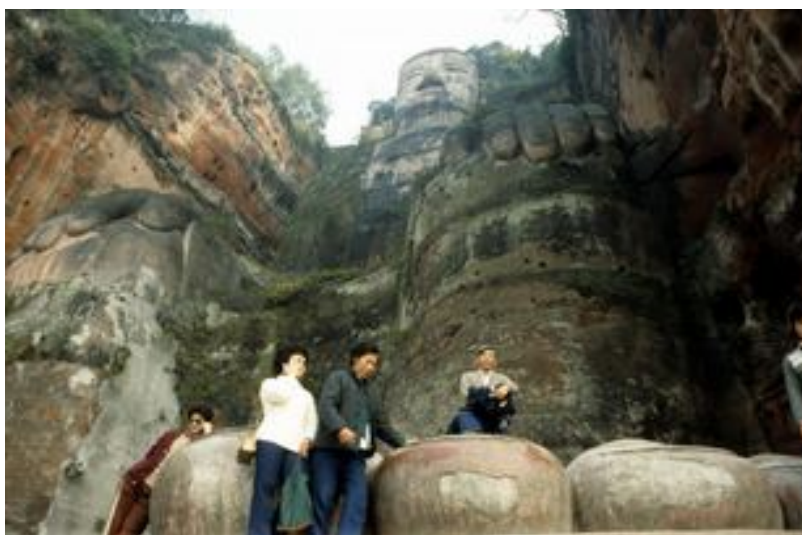
Foran ein av dei statlige bygningane i Ulan Bator sto framleis Stalin på sin sokkel i 1987, vel 30 år etter at han blei fjerna i Sovjetunionen. Foto: SL

På grensestasjonen måtte heile togsetta få nytt understell på grunn av forskjellig sporvidde og vi fikk trene i det vi skulle gjøre dei neste 6 vekene, nemlig spise all slags mat med pinnar. Vel i gang på kinesisk side gikk ferda til Beijing, der Vennskapssambandet hadde bestilt oss hotell for dei første nettene, før vi blei overlatne til oss sjølve. Hotellet låg eit stykke frå sentrum og vi fann snart ut at det beste var å leige seg sykklar og finne fram etter kart. Så var det sjølvstekt dei store attraksjonane, Tian an men, Den forbodne byen, Himmeltempelet og Zoologisk hage. Utflukt til den kinesiske muren og besøk på operaførestilling. Den førestillinga ga mildt sagt ikkje mersmak, men

elles var det imponerende å sjå kva kinesarane har klart å bygge for mange hundre år sidan, og korleis dei har klart å bevare det til vår tid. Men eg hadde planar som var større enn å vere turist. Eg ville nemlig vere journalist og skrive artiklar for aviser heime. Trass i aukande skepsis, trulig begge vegar, var det framleis offisielt partisamband mellom AKP og KKP. Eg hadde fått med meg eit par tilrådingar og nokre adresser i Beijing, og på grunnlag av desse klarte eg å få eit offisielt intervju med nokre leiarar i den offisielle kinesiske fagrørsla, forøvrig gjennom ein veldig hyggelig kvinnelig tolk. Etter nokre obligatoriske spørsmål og svar, fortalte eg at eg tidligare same året hadde vore i Polen og truffe leiande folk i underjordiske Solidaritet. Eg spurte da om den kinesiske fagrørsla hadde noko kontakt med Solidaritet, og fikk det for meg sjokkerande svaret, at nei, den organisasjonen eksisterer jo ikkje lenger, og dessutan kunne dei ikkje ha samband med ei fagrørsla som ikkje anerkjente det kommunistiske partiet si leiande rolle. Mine illusjonar om at kinesisk kommunisme var noko grunnleggande betre enn sovjetisk "kommunisme" fikk seg eit grunnskot der og da. Dette var det einaste intervjuet eg fikk til mens eg var i Kina. Eg gjorde eit par forsøk til, men eg var ikkje offisiell nok for dei, det var spørsmål om kven som hadde sendt meg til Kina og kombinasjonen turist og frilansjournalist var så utenkelig for kinesarane at eg fann ut at den måtte eg bare slå i frå meg.

Eg var altså redusert til bare turist. Men den rolla hadde eg vanskelig for å akseptere, da det var noko eg aldri hadde vore før. Eg hadde vore på besøk til familie og kjente, på studieturar, solidaritetsturar og reportasjeturar, men aldri på pakketur til syden eller anna reise utan anna mål og meining enn å feriere. Det gjorde at eg nok etter kvart ikkje var så lett å vere i lag med for ho som aldri hadde hatt noko "høgare" mål med turen. Kontakten med lokalbefolkninga var det så som så med. Det nytta stort sett lite for oss å kontakte folk på gata, da dei fleste bare snakka kinesisk. Men det hendte at dei kontakta oss med eit forsiktig: "Hello! May I practise a little English with you? Where do you come from?" Den praksisen hadde vi ingenting i mot, for det blei ein dørøpna når vi elles ikkje forsto noko eller visste kva vi skulle gjøre.

Målet mitt var Tibet. I Beijing fikk vi opplyst at det skulle nok gå, vi måtte bare reise til Chengdu, så fikk vi løyve der til reisa vidare. Så skildest vi frå "søstrene" frå Tromsø og ga oss i gang med togreisa innover i landet. Først stoppa vi eit par dagar i Xian, så til storbyen Chengdu, som eg hugsar best frå ei enorm Mao-statue i sentrum, forøvrig den einaste statua vi såg av Mao på heile turen. Her var det å finne fram til kontora som skulle gi løyve, men der kom vi ingen veg. Nei, for tida var det ikkje høve for utlendingar å reise til Tibet. Kom igjen ein annan gong.

Buddhaen i Leshan er verdas største Buddha og ei av verdas aller største statuer. Han blei hogd ut for omlag 1300 år sidan, og arbeidet skal ha tatt over 90 år.

Heile turen måtte så leggest om, og etter eit besøk på den gigantiske Buddha-statua i Leshan, gikk vegen til neste millionby sørover, Kunming. Kva vi skulle her, visste vi vel ikkje riktig, men vi hadde idear om å besøke det fleirkulturelle området lenger sør mot grensa til Burma. Allereie i Noreg hadde eg lese propagandaen frå Xishuangbanna, der minoritetane sine språk og kulturar blomde under det sosialistiske styret. Vi hadde ikkje vore lenge i Kunming, da vi plutselig fikk sjokk der vi gikk etter gata. For kven var det som kom der? Ingen ringare enn dei norske sjukepleiarane som vi hadde skildest frå i Beijing. Dei hadde følgt ei heilt anna rute gjennom Kina dei siste par vekene, men no var dei og nettopp kome til Kunming, og dei delte ønsket vårt om Xishuangbanna. Det var ei letting for alle partar da vi slo oss i lag og bestilte buss vidare sørover.

Bilde frå bussreisa Kunming – Xishuanbanna. I mange kinesiske byar er det marknader for salg av levande dyr, noko som i seinare år har blitt mistenkt for å vere ei kjelde til spreining av sjukdommar.

Ikkje den enklaste reisa. Bussen var gamal og skranglete, og han gikk bare på dagtid. Det tok tre dagar å komme fram til Jinghong. Turen gikk over fjell og dalar, på vegar av varierende kvalitet. Da vi endelig var framme sa vi aldri meir og bestilte første fly tilbake. Det gikk om to veker, så da var det bare å slå seg til ro og gjøre det beste ut av det. Det gjorde vi, i eit fantastisk landskap, og ein temperatur som ikkje minte oss om at det snart var jul. Ikkje før var vi kome, så klarte nokon av oss å bli kjent med ein lærar som jobba der. Han var opphavelig frå storbyen Shanghai, men hadde budd nokre år i Xishuangbanna og lært seg Dai-språket, som vi kanskje kjenner meir som Thai, majoritetsfolket i Thailand. I Xishuangbanna Dai autonome område er dei det største folkeslaget, ved sida av ei rekke andre minoritetar, og eit aukande tal innflytta Han-kinesarar. Sjølv om vi ikkje forsto verken det eine eller det andre språket, var det tydelig å sjå at det var Mandarin, eller Han-kinesarane sitt språk som dominerte på alt av både skilt og aviser. Dai-språket kunne vi sjå litt av av og til, dei andre minoritetane sine språk var ikkje å sjå i det offentlige.

I Xishuangbanna møtte vi ei rekke forskjellige folkeslag, og nokre av dei selde handverksprodukta sine til turistar. Her handlar vi broderte vesker. Foto: SL

Vår nye ven tok oss med rundt i byen og på marknadsdag i ein mindre naboby og tok seg av oss på alle måtar. Han snakka utmerka engelsk, og syntes tydeligvis det var interessant å bli kjent med norske turistar. Ikkje minst hadde vi givande samtalar om kinesisk og norsk minoritetspolitikk, som begge har lang avstand mellom teori og praksis. Dessverre fikk vi ikkje noko direkte kontakt med dei mange minoritetane, utanom å handle litt med dei, noko vi kunne gjøre utan stor språkkunnskap. Til sist var tida for flyreisa vår inne og vi reiste atskillig greiare tilbake til Kunming. Vidare gikk turen med tog og båt ned elva til Guangzhou (Kanton) og vidare kom vi oss på eit vis til Hongkong, denne merkunderlige krysning av aust og vest, som da framleis var engelsk koloni. No reiste alle dei fem sjukepleiarane i lag til Thailand, mens eg tok flyet til København og båten til Polen for å vise bort 500 lysbilde frå Kina.

Det blei ingen reportasjar i norske aviser frå Kinaturen min. Det endelige avlivinga av den ideen kom da eg fikk fråstole veska med fotoapparatet og alle notata i. Heldigvis hadde eg lagt filmane som var tatt ein annan stad, så eg berga dei, men utan notat var det lite å lage avisartiklar om. Eg kjente heller ikkje at eg hadde noko heilt stort å melde. Det einaste skriftlige som kom ut av kinaturen var eit lite debattinnlegg og dagboka vi skreiv under turen, og som eg mange år etterpå klarte å sikre meg ein kopi av.

Halvtanna år etter på kom den store kampen for demokrati, som blei slått ned med jernhand. Først da fann AKP tida inne til å ta klart avstand frå det kinesiske regimet og bryte partisambandet med KKP. Eit av mange eksempel på at partiet gjorde rette ting, men først lenge etter at tida var overmogen. Vi hadde fått adressa til vår venn frå Jinghong, som da var tilbake i Shanghai. Der hadde han blitt arrestert i samband med demokratikampen og sete i fengsel ei tid. Korleis det har gått med han seinare veit eg ikkje.

Klassekampen og leste opp teksten til ein kortare artikkel. Det var først det siste året eg jobba på Findus at eg fikk kjøpt meg eigen datamaskin, og modem til denne låg enno nokre år inn i framtida.

Ein annan arbeidarkorrespondent, som først jobba som bygningsarbeidar, men med journalistutdanning i bakhand, blei fulltidsjournalist for Klassekampen frå Finnmark mens Altakampen sto på og litt til. I den tida roa eg ned skrivinga, men kom sterkare tilbake da redaktøren ga han ordre om å flytte til Oslo om han fortsatt ville ha jobb i avisa. Det var bare ein av gongane da økonomiske kriser i avisdrifta førte til nedlegging av journaliststillingar i «provinsen» og da vi kom ut på 1980-talet var det ingen tilsette utafor Oslo. Samtidig hadde profesjonaliseringa av redaksjonen ført til langt mindre plass for dei frivillige skribentane rundt i landet, og avisa blei meir og meir orientert om Oslo og næraste omland, i tillegg til at det som da blei skrive om andre stadar ikkje akkurat var prega av lokalkunnskap.

I 1996 arrangerte AKP og RV i Troms og Finnmark ein konferanse med tittelen «Kem skal styre ressursane i nord». I den samanhengen skreiv 21 deltakarar på konferansen under eit Distriktsopprop for Klassekampen, som blei offentliggjort som debattinnlegg i avisa, men så vidt eg kan hugse kom det aldri noko svar frå redaksjonen. Ti år etterpå la eg dette ut på mi eiga nettside med kommentaren: *«I ettertid kan eg (Svein Lund) påta meg hovudansvaret for utforming av teksten. Når eg legg dette ut på nettet eit tiår etterpå, er det dessverre bare å konstatere at lite har endra seg. Avisa får den same kritikken i dag.»*

Og slik var oppropet:

Klassekampen - ei avis for heile landet?

KLASSEKAMPEN er ei riksavis, den einaste dagsavis for venstresida i Noreg. Noreg er 387.000 km². Av dette utgjør hovudstaden Oslo 454 km², eller vel ein promille. På denne ørlille flekken sit Klassekampen sin heile redaksjon med over 20 redaksjonelle medarbeidarar.

Nå det gjeld abonnentar, er dei derimot spreidde frå Lindesnes til Svalbard. Det same er dei som gjennom 27 år har støtta avisa gjennom økonomiske og redaksjonelle bidrag, aksjar, kommandittistandelar og alt det som har heldt avisa i live.

Oslo er hovudstaden, men Oslo er likevel ikkje Noreg. Oslo er ein utpost av EU, der fleirtalet tenker forskjellig frå resten av landet. (Stort ja-fleirtal i to folkerøystingar.) Går ein bare rundt i Oslo ser ein ikkje ka som rører seg i landet, om ein proklamerer seg aldri så mye for distrikta og mot sentralisering. Klassekampen propaganderer rett nok ikkje sentralisering i ord. Avisa er sjølv ein del av sentraliseringa.

No har vi fått nok av at riksavis vår er ei Oslo-avis. Vi rundt i den såkalla «utkanten» treng og ei avis som følger med i ka som skjer hos oss, som kan vere ei støtte i den kampen vi fører. Derfor krev vi at avisa tar heile landet like alvorlig. Vi krev at redaksjonsleiinga og avisa sitt styre prioriterer stoff frå resten av landet i like stor grad som Oslo. Vi er 89 prosent av befolkninga, og bør derfor ha 89 prosent av innanriksstoffet.

Vi foreslår at

- 1. Det blir tilsett minimum tre journalistar utafor det sentrale Austlandsområdet. Inntil dette er oppfylt må ein prioritere å sende journalistar frå Oslo ut på lengre reportasjereiser i samarbeid med avisa sine venner lokalt.*
- 2. Avisa prioriterer å knytte til seg frilansjournalistar og korrespondentar rundt om i landet. Det arrangeras kurs/konferanse for distriktskorrespondentar.*
- 3. Nynorskandelen av avisa aukas.*
- 4. Klassekampen lagar ei fast spalte på samisk f.eks. ein gong for veka, evt. med omsetting til norsk.*

I 2019 er faktisk det første punktet oppfylt, avisa har 5 journaliststillingar fordelt på Bergen, Trondheim og Tromsø. Dei andre tre krava er det verre med.

Dei aller fleste artiklane eg har skrive for Klassekampen var i tida mi i Hammerfest, 1975–88, og den mest aktive perioden var dei tre siste åra. Våren 1986 kombinerte eg teknisk fagskole med reiser rundt i Finnmark for avisa, og våren 1988 var eg tilsett i bortimot eit halvt år, ein månad i full stilling i Oslo og resten i halv stilling i Finnmark.

Da eg så flytta til Guovdageaidnu blei det mindre tid å skrive, men eg produserte likevel noko kvart år. Kampen for at avisa igjen skulle bli ei avis for heile landet, blei også ført blant aksjonærane og eg tok initiativ til eit distriksaksjelaag, som møtte på generalforsamling og forsøkte å fremme distrikta si sak der. Det blei bare totalt avvist. Generalforsamlinga og styret skulle bare bry seg om avisa sin økonomi, politikk og prioritering var den eineveldige redaktøren sitt bord, under dekke av redaktørplakaten.

Når ein ser tilbake på Klassekampen si 50-årige historie, har det vore mange og tildels harde konflikter i og rundt avisa. Det utrulige er at avisa trass i dette har kome ut etter planen kvar einaste gong, frå 1977 kvar einaste kvardag.

Den nemnde konflikten mellom Oslo og distrikta låg der heile tida, men det skulle vere andre saker som skulle gjøre utslaget for at redaktøren blei pressa ut og mesteparten av journalistane gikk med. Klassekampen var i 1973-91 partiorgan for AKP(m-l). Det var fleire grunnar til at dette ikkje kunne halde fram. Ein var at generelt var bindingane mellom parti og dagsaviser i Noreg i ferd med å løysast opp, ein annan misforholdet mellom at partiet blei stadig mindre, mens avisa blei større, og partiet si styring av avisa blei ei lenke for begge partar. Da statusen som partiorgan blei avvikla, vedtok styret for avisa ein formålsparagraf, som er så god at han fortener å gjentakast, ikkje minst i ei tid da avisa sjølv snakkar minst mogleg om denne: ««Avisa Klassekampen skal drive en seriøs, kritisk journalistikk, med allsidige politiske og økonomiske avsløringer av utbytting, undertrykking og miljøødeleggelser – samt inspirere og bidra til ideologisk kritikk, organisering og politisk kamp mot slike forhold, ut ifra et revolusjonært, sosialistisk grunnsyn.»

Oppslag som viser noko av den harde striden i og rundt avisa i 1997.

På papiret gjeld denne fortsatt, sjølv om avisa etter kvart har fjerna seg ganske langt frå innhaldet. Midt på 1990-talet utvikla redaktøren i lag med styreleiaren ein politikk som dreidde avisa lenger og lenger mot høgre. Det blei tilsett svært høgrevridde journalistar og mellomleiarar, særlig var kulturedaktøren omstridd. Kulturpolitikken var dominert av akademikarar med litteraturvitskap frå Blindern som skreiv i si eiga boble på ein måte som den vanlige lesar verken hadde interesse av eller forsto noko særlig av. AKP, som framleis var hovudeigar, ville framleis ha kontrollen, men klarte å takle konflikten på ein så dårlig måte at motsetningane bare skjerpa seg og ikkje lot seg løyse. I 1997 blei konflikten skjerpa. For min del hadde eg eit ganske tvisynt eller ambivalent forhold til denne konflikten. Eg skreiv eit innlegg og sendte til redaktør og styreleiar og la ut på daverande KK-forum:

STÅ SAMAN OM AVISA!

Eg har nettopp lese debatten på KK-forum siste veka og er skremt over utsiktene til ei full kløyving i Klassekampen, noko som kan truge avisa sin eksistens.

Underteikna har gjennom 28 år levd med avisa i roller som abonnent, dør- og gateselgar, korrespondent, journalist, aksjonær, kommandittist og seinast debattant på KK-forum. No er eg svært bekymringa for utviklinga av avisa, og før dokker brakar saman i morgon vil eg rette ein så inntrengande appell eg kan til begge partar: Ta dokker sammen!

Grunnlaget for Klassekampen som politisk og journalistisk prosjekt er avisa sin føremålsparagraf. Denne er og retningslinja for redaktøren sitt arbeid, og styret bør ikkje legge seg opp i det daglige redaksjonsarbeidet så lenge avisa blir dreve i samsvar med føremålsparagrafen. Klassekampen er ikkje VG. Avisas er bygd opp av aktivistar og framleis er det økonomisk viktig for avisa at dei støttar opp. Politisk er det ikkje bare viktig, det er avgjørande. VG får verken folk å selge avisa gratis på gata eller korrespondentar å skrive billig eller gratis.

Korfor har Klassekampen fått dette til? Fordi vi er nokre tusen som har kjent avisa som vår avis. Når mange av oss har gitt uttrykk for at vi ikkje er nøgde med utviltinga i avisa dei siste åra, har det fint lite med AKP å gjøre. Det store fleirtalet av oss som kjenner Klassekampen som vår avis er idag ikkje medlemmar av AKP og mange er svært negativt innstilt til AKP på mange område. For min del må eg seie meg lite nøgd med den måte AKP har behandla Klassekampen på. Når eg likevel har retta kritikken først og fremst mot redaksjonen, er det fordi det har vore umogleg å få dei i tale. Eg utfordra i vår redaktøren, styreleiaren og AKP-leiaren til å svare på spørsmål om distriktsdekkinga. Etter purring svara AKP-leiaren i avisa, styreleiaren svara meg privat og redaktøren svara ikkje.

Når du har erta på deg så mange lesarar, Paul, så er det ikkje fordi er så usamde i alt du gjør, men først og framst fordi du ikkje svarar. Eg toler godt å ha ei avis som skriv mye eg ikkje likar. Men ei avis eg skal kjenne som mi må kunne svare på kritikk og forslag og diskutere med lesarane. Du har sjølv sagt at kontakt med lesarane er viktig. Men korfor gjør du da ikkje noko med det?

Avisa heiter Klassekampen og er grunnlagt på den ideologien at alt utviklar seg gjennom kamp. Ei slik avis kan ikkje vere redd for kritikk og ikkje sensurere fakta og meiningar. Derfor er eg skremt over at redaksjonen trass utallige oppmodingar ikkje vil offentliggjøre vedtaka frå Klassekampen si generalforsamling i sommar. Som aksjonær sendte eg inn forslag til vedtak, men det har vore heilt umogleg å få greie på om nokre av disse har blitt vedtatt. Kordan stemmer dette med avisa sin kamp for openheit i forvaltninga og kampen mot hemmeligheitskremmeriet til regjeringa og EU?

Eg ønsker ikkje at redaktøren verken skal sparkas eller gå i protest. Men eg ønsker heller ikkje ein eineveldig redaktør som verken lyttar til dei tilsette, lesarane eller avisa sitt styre. Ein bør derfor kunne sette seg ned og streke opp nokre retningslinjer for kordan avisa bør utvikle seg. Blant dei bør vere:

- bedre landsdekning i stoffet
- bedre dekking av fagrørsla
- meir folkelig kulturstoff
- meir kontakt med lesarane

Dersom redaktøren vil arbeide etter føremålsparagrafen og disse retningslinjene og ha ein slik konstruktiv dialog med styret og lesarane, bør han få tillit til å fortsette. Dersom han ikkje ønsker diskusjon med nokon om kor avisa skal gå, ser eg ikkje anna utvag enn at styret må finne ein ny redaktør. Eg vil i det lengste vone at det ikkje blir naudsynt.

Med kameratslig helsing

Svein Lund

Når eg i dag ser tilbake på dette brevet, står eg inne for alt som der er sagt. Eg meiner det burde vore mogleg å løyst konflikten, i staden for å skjerpe han på ein måte som skada avisa og skapte mange sår på venstresida. Dessverre brydde ingen av partane seg om å svare på dette, eg veit ikkje eingong om dei leste det.

Den neste redaktøren byrja med alle odds mot seg, men klarte utrulig nok å ro seg inn og samarbeide med alle som ville samarbeide med han. Det blei og atskillig lettare å vere bidragsytar i

periferien. Men kor lenge var korrespondentane i paradis? Etter fem år kom det eg da og i alle tider seinare har omtalt som kontrarevolusjonen. Avisa fikk igjen ein redaktør som ikkje ville diskutere med lesarar og bidragsytarar og hadde arroganse som sitt fremste varemerke. Samtidig heldt utviklinga mot høgre fram, og snart blei Klassekampen eit organ for det raud-grøne regjeringsprosjektet. Det førte rett nok til opplagsauke og store tilskot frå fagrørsla, men «kva gagnar det eit menneske om det vinn heile verda om det mistar sjela si». Og Klassekampen si sjel er det lite igjen av. For oss som kjempar for naturvern og samiske rettar er ikkje lenger avisa nokon støttespelar. Sidan ein heller ikkje kan støtte gruvedrift og vindkraft i reinbeiteområde og dumping av gruveavfall i sjø, så vel ein å ikkje meine noko som helst, samtidig som ein på reportasjeplass har ei «balansert» dekking når aksjonane blir så synlige at dei ikkje kan oversjåast lenger.

Frå 2002 har eg ikkje hatt tilgang til andre spaltar i Klassekampen enn debattsidene, og knapt nok der. Sjølv der blir det aller meste vraka utan grunngeving, og det er typisk at innlegg med kritikk av avisa er det som oftast blir sensurert. Eg har skrive eller redigert 11 bøker som er sendt til Klassekampen, to av dei har fått ein kort omtale, ingen er anmeldt av Klassekampen sine bokmeldarar. Seinast hausten 2019 prøvde eg å ta til motmæle om at avisa blei brukt til einsidig propaganda for meir gruvedrift, men det kom aldri inn og aldri noko svar.²⁴

For nokre år sidan kom det ei bok under tittelen *Sykle på vatnet – historia om Klassekampen*.²⁵ Sjeldan har eg blitt så skuffa over ei bok som eg verkeleg hadde sett fram til. Det var avisa sett frå innsida av redaksjonslokala i Oslo. Vi mange som har bidratt med stoff frå resten av landet, med eller helst utan betaling, var totalt oversett. Vi ga mye for avisa, men ho har aldri verdsett det, og gjør det framleis ikkje. Eg skal innrømme at det er bittert.

²⁴ <http://sveinlund.info/miljo/kkgruver.htm>

²⁵ Alf Skjeseth: *Sykle på vatnet – historia om Klassekampen*. Samlaget 2011